B

Q

Q

frank ritter
amsterdam, oktober '74

: Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling. :

TWEEDE SERIE. No. 5.

EVOLUTIE, REVOLUTIE

EN HET

ANARCHISTISCH IDEAAL

DOOR

ELISEE RECLUS.

DE ROODE BIBLIOTHEEK. — AMSTERDAM.

ELECTR. DRUKKERIJ EIKELENBOOM, SANTPOORT

ELISÉE RECLUS.

VOORWOORD.

De oude garde begint ons te verlaten.

De een voor en de andere na stapt van het wereldtooneel af, waar zij een plaats achterlaten, die moeilijk aangevuld kan worden.

En toch het moet — tegen den dood is niemand en niets bestand.

Mannen en vrouwen, wier namen dadelijk genoemd worden als men het heeft over de beweging, ze zullen niet meer weerklinken dan als stemmen uit het verleden.

Elie Reclus is niet meer, hij, de stille en ijverige werker die ons zoo menig schoon boek leverde als resultaat zijner studiën, hij heeft zijn plaats moeten vaarwel zeggen.

Lefrançais, wiens Gedenkschriften zooveel merkwaardigs bevatten, is van ons heengegaan.

De edele Louise Michel, de „roode Louise", voor wie de heele wereld beefde bij het vernemen van haar naam en die een hart bezat groot genoeg om de geheele menschheid te omvatten, zij stierf dit jaar.

En nu wederom Elisée Reclus.

Een elk, die dien naam uitspreekt en den man gekend heeft in zijn doen en laten, in zijn werken en toewijding, zal met den diepsten eerbied voor dezen eenvoudigen en braven man vervuld zijn. Hem kennen

was hem liefhebben, want hij was de beminnelijkheid zelve.

Maar daarnaast bezat hij een karakter, dat stand wist te houden ondanks alle moeilijkheden en dat zonder transigeeren steeds voor oogen hield het ideaal waarvoor hij werkte.

Wie zal het wagen van dit zoo rijke leven, dat de tweede helft van een XIXe eeuw, ja, een stuk van die eeuw is, een beschrijving te geven, die ook maar bij benadering volledig zou mogen heeten?

Dit werk is voor later, als men een man zoo veelzijdig als Reclus behoorlijk een plaats kan geven in de lijst van zijn tijd.

In de wetenschappelijke wereld heeft hij geschitterd als een ster van de eerste grootte en in de toekomst zal niemand meer de aardrijkskunde kunnen beoefenen zonder bekend te zijn met zijn meesterwerk „La Géographie Universelle". Als men de statige 19 groote deelen voor zich ziet, dit monimentum aere perennenius, dan krijgt men respekt voor zoo'n werkkracht, die alleen deed wat nu meestentijds door een verzameling geleerden geschiedt, en leest men erin, dan wordt men medegesleept door den heerlijken stijl en de liefde die spreekt voor het door hem behandelde werk. Voor mij is aan dat werk een bizondere herinnering verbonden. Toen ik in de gevangenis was en daar mijn tijd dood moest maken met doosjes plakken, later met diktaten schrijven, kreeg ik ten slotte vergunning om het werk van Reclus te vertalen. Dat was me een uitkomst en zoo was Reclus mijn dagelijksche trooster en vriend. Anderhalf deel heb ik zoo bewerkt, die wel is waar nooit verschenen,

maar die mij altijd ten nauwste verbonden hebben aan den vervaardiger, want deze heeft op die wijze, zonder het te weten, mij den tijd verkort. En hoe verheugde hij zich daarover toen ik het hem eens vertelde.

In het maatschappelijk leven was hij een zon, waarvan licht en warmte afstraalde op zijn geheele omgeving. Zelfs werd men beter als men verkeerde met zoo'n persoon. Ja, een persoonlijkheid was hij en zonder te heerschen — niets was meer van hem verwijderd dan dat — oefende hij een magischen invloed uit op allen, die met en bij hem waren.

Laat allen het getuigen, die dit voorrecht genoten en ik ben vast overtuigd dat zij zonder uitzondering hetzelfde zullen verklaren.

Elisée Reclus was in 1830 geboren te Sainte-Foy-la-Grande in het midden van Frankrijk en wel uit een oude protestantsche familie — zijn vader was predikant— waarin de geest der Hugenoten nog voortleefde. Ja, een protestant in de ware beteekenis des woords bleef Reclus, want hij protesteerde tegen alle onrecht en laagheid en deze „godloochenaar" behoorde tot de stipste en meest nauwgezette menschen van zijn tijd.

Rijk had hij kunnen zijn — hoeveel schatten zou zijn uitgever niet aan hem verdiend hebben? — en toch leefde hij op een bescheiden voet, goeddoende waar hij kon en steeds bereid om anderen te helpen. Geleerd was hij als weinigen en toch geen arbeid, hoe klein ook, werd door hem te min geacht om verricht te worden. Als hij kwam op het redaktiebureau van een klein anarchistisch blaadje, dan was zijn eerste vraag of hij niet helpen kon en zonder te vragen wat

het was, deed hij het noodzakelijke werk. Zoo heeft men dezen grooten geleerde, voor wien als blijk van hulde al de leden van het Geografisch Genootschap te Londen zich eenmaal bij zijn verschijning van hun zetels verhieven, meermalen gevonden aan het plakken van bandjes der bladen, die verzonden moesten worden. En wat hij gedaan heeft hier om een blad te stichten, dáár om een ander te steunen, dat zal wel nooit geheel geweten worden.

In verzet kwam hij tegen alle willekeur en onrecht. Zoo deed hij reeds als 18 jarig jongeling mede aan de republikeinsche beweging van 1848 en de staatsgreep van 1851 noodzaakte hem Frankrijk te verlaten. Hij bereisde Europa en Amerika gedurende vele jaren, totdat hij in 1857 teruggekomen, opzien verwekte door zijn artikelen in de „Revue des Deux Mondes".

In verzet kwam hij tegen de onderdrukking der arbeiders en toen de Internationale gesticht werd, om de arbeiders op te roepen zich vrij te maken van het kapitalistische juk, toen sloot hij alweer zich daarbij aan.

In verzet kwam hij tegen de Duitschers in 1870, die den brutalen moed hadden het beleg te slaan om Parijs en den oorlog voort te zetten na de gevangenneming van Keizer Napoleon III bij Sedan, ofschoon hun koning Wilhelm uitdrukkelijk bij het aangaan van den oorlog verklaard had niet tegen het Fransche volk, maar tegen den Franschen keizer te vechten. Zelf nam hij het geweer op den schouder en sloot hij zich vrijwillig aan bij de Nationale Garde.

In verzet kwam hij tegen de regeering van Thiers, wier streven blijkbaar was de Orleansen terug te brengen op den troon van Frankrijk en die bezig was

verraad te plegen jegens de republiek. De Kommune belette dit. Reclus was het alweer die partij voor haar koos. Bij den eersten uitval onder Gustave Flourens werd hij gevangen genomen en was hij dus van het tooneel af. Veroordeeld tot deportatie zag hij in 1872, vooral op aandrang van vele buitenlandsche geleerden, zijn straf veranderd in ballingschap.

Toen indertijd een proces begonnen werd te Lyon tegen zijn vriend Kropotkine en anderen wegens deelneming aan een verboden vereeniging, de Internationale, toen keerde hij uit de verbanning naar Frankrijk terug om zich ter beschikking te stellen van de Justitie, maar deze zag er van af de vervolging ook tot hem uit te strekken.

Wat Reclus was, dat was hij geheel. Anarchist met hart en ziel ging hij bij velen door voor een goedigen dweeper en menigmalen zei men: ja, als alle anarchisten waren zooals Elisée Reclus, dan was het wat anders. En zeker het zou een man zoo zacht van wezen hard hebben gevallen om iemand kwaad te doen, maar desondanks zien wij er hem op aan, dat, met het oog op het lijden van zooveel millioenen menschen, hij in staat zou zijn geweest alle beletselen uit den weg te ruimen als hij er kans toe had gezien die ellende te verminderen. Zoo heeft zich een legende gevormd, waarschijnlijk tengevolge van hetgeen Dubois schreef in zijn boek „Le Péril anarchiste", dat Reclus de propaganda der daad afkeurde. In menige korte levensbeschrijving van hem lazen wij haar dan ook reeds. Toch is dit onjuist. Reclus zelf antwoordde op een vraag dienaangaande; „Ik heb nooit de woorden gezegd of geschreven, die Félix Dubois mij toedicht

in zijn Péril anarchiste. Ik heb trouwens gelegenheid gehad ze formeel te logenstraffen in een brief aan het dagblad „Le Temps". Ik erger mij bovendien dat mij zinnen worden toegeschreven, die in zulk een slechten stijl zijn opgesteld. Gij zult mij een dienst bewijzen met ze tegen te spreken". (Zie mijn Geschiedenis van het Socialisme, deel III, blz. 148).

Reclus was er de man niet naar om ze af te keuren. Ook niet om ze goed te keuren. Hij zocht er als voor alles verklaringen voor en deze waren gemakkelijk te vinden, daar menschen, die zelven vogelvrij zijn verklaard en als zoodanig overal vervolgd worden, natuurlijk als zoodanig het recht hebben, zich op de hun passende wijze te wreken op een maatschappij, die hen en zooveel duizenden met hen doemt tot ellende, armoede en ontbering. Van dat standpunt moet de zaak beschouwd worden.

Voor zijn geestesrichting is karakteristiek wat hij schreef aan het einde zijner Géographie Universelle: „Overal heb ik mij thuis gevoeld in mijn land, bij menschen, mijn broeders. Ik geloof niet mij te hebben laten meeslepen door een gevoel, dat niet dat van sympathie en van respekt was voor al de bewoners van het groote vaderland. Zou het op dezen draaienden bol, die zich snel door het luchtruim wentelt, een zandkorrel midden in de oneindigheid, wel de moeite zijn om elkander te haten?"

Een boek als deze Géographie moest toch eigenlijk een wijsgeerige en sociale klonklusie bevatten en deze zou natuurlijk een anarchistische zijn geweest, maar de uitgever Hachette, die wel de 19 deelen had uitgegeven, weigerde het 20ste, en daarom moest Reclus

het laatste deel eindigen met een kort woord, dat aldus luidt: „Misschien zal het weinige dat wij reeds weten ons verder doen zien in de duisternis der toekomst, ten einde de gebeurtenissen bij te wonen die er nog niet zijn. Misschien zullen wij ertoe komen om in gedachten het schouwspel der menschelijke geschiedenis te aanschouwen tot over de slechte tijden van strijd en onwetendheid heen en zullen wij er het schouwspel van grootheid en schoonheid terugvinden dat de aarde ons reeds biedt. Uit het millioen feiten dat ik van hoofdstuk tot hoofdstuk heb moeten optellen, zou ik een algemeene gedachte willen trekken en op die wijze in een klein deel naar welgevallen de lange reeks boeken zonder schijnbare konklusie rechtvaardigen, die ik ten einde heb gebracht".

Karakteristiek is ook het artikel dat hij schreef in den almanak van den ook reeds overleden Argyriadès, die in 1894 verscheen en waarin hij tegenover de bekende Civitas Dei (de Godsstad) plaatste de Cité du bon accord (de Harmoniestad), waarin alle menschen naast en met elkander leven in de schoonste overeenstemming, ten einde elkaar het leven in de korte spanne tijds, die wij leven, zoo aangenaam mogelijk te maken.

Voor hem was niet het hoofdwerk zijn Géographie Universelle, maar het nu aangekondigde L'homme et la Terre (de mensch en de aarde), waarvan het andere de voorrede is. In dit kostbare erfstuk, dat hij der menschheid naliet als de vrucht van zijn rijken en rijpen geest, kon hij geven wat hij anders misschien gegeven had in het twintigste deel der Géographie Universelle.

Maar onder al zijn studiën door wijdde hij zich steeds aan de propaganda van het anarchisme, want menig manifest verscheen er van zijn hand, menig artikeltje schreef hij nu eens voor dit en dan voor dat blad. Men leze ook zijn schoon boek L'évolution, la révolution et l'idéal anarchique (De evolutie, de revolutie en het anarchistisch ideaal), waarin hij een prachtig pleidooi levert om te bewijzen dat de tegenstelling van evolutie en revolutie onzinnig is, daar beiden elkander aanvullen en de revolutie in de geheele natuur niet anders is dan de sluitsteen der evolutie. Dit werk wordt hierbij vertaald in het Nederlandsch aangeboden als een aanwinst der anarchistische letterkunde. — En hoe talrijk is het aantal van hen, die door hem geholpen werden op de meest kameraadschappelijke wijze. Toen nu 29 jaar geleden in Genève de Révolté werd opgericht, zat Reclus erachter en steeds bleef hij zijn steun verleenen, ook toen dit blad weer verdoopt werd in La Révolte en nog later verscheen als Temps Nouveaux, wat men wel eens noemde het blaadje van Reclus en Kropotkine. En hij kon niet anders, want zijn ziel was in het anarchisme. Hij, die niet beheerscht wilde worden door anderen, hij wilde ook niet heerschen over anderen.

Toen zijn vriend Kropotkine in de gevangenis te Clairveaux zat, verzamelde hij diens artikelen uit de Révolté tot een boekdeel, dat hij van een voorwoord voorzag en doopte met den naam van Paroles d'un Révolté (Woorden van een opstandeling). Geschriften van Bakunine voorzag hij van een inleiding en ook voor mijn boek Le socialisme en danger (Het socialisme in gevaar) schreef hij een voorrede om het

aan te bevelen aan „allen die de hartstocht bezitten voor de waarheid en die haar niet zoeken in de proklamatie van een diktator of in een program, geschreven door een hoogen raad van groote mannen".

Om zijn zienswijze goed duidelijk te maken, gaf hij eens in een redevoering de volgende vergelijking:

„Hier zal ik mij veroorloven een persoonlijke herinnering u te vertellen. Wij stoomden op een van de schoone moderne booten, die trotsch de golven doorklieven met een snelheid van 15 à 20 knoopen in het uur, en die een streep trekken van vasteland tot vasteland, dwars door de winden en getijen. De lucht was kalm, de avond was zoel en de sterren begonnen één voor één te flikkeren tegen het donkerblauw uitspansel. Men was boven op het dek in allerlei gesprekken gewikkeld en natuurlijk sprak men over de eeuwige sociale kwestie, die ons de keel toedrukt als weleer de Sfinx Oedipus. De reaktionair van onze groep werd zeer besprongen door de andere reizigers, min of meer socialisten. Eensklaps wendde hij zich tot den kapitein, het hoofd, den meester, hopende in hem een geboren verdediger te vinden der goede beginselen. „Gij kommandeert hier! Is uw gezag niet heilig? Wat zou er van het schip worden, als het niet door uw vasten wil werd bestuurd?" Maar de kapitein antwoordde: „Wat zijt gij naïf! Onder ons wil ik wel bekennen dat ik in den regel nergens voor deug. De man aan het roer houdt het schip in rechte lijn; na eenige minuten zal een andere stuurman of loods hem vervangen, daarna weder anderen, en wij zullen regelmatig, zonder tusschenkomst van mijne zijde, den gewonen weg afleggen. Beneden, onder in 't ruim, werken de

stokers en machinisten zonder mijn hulp, zonder mijn raad, en beter dan dat ik mij bij hen indrong om mijn advies te geven. En al de bootslui, al de matrozen weten precies welken arbeid zij hebben te verrichten en van tijd tot tijd heb ik slechts mijn weinigje werk met het hunne in overeenstemming te brengen. Zonder twijfel, men onderstelt dat ik het schip leid. Maar ziet gij niet in, dat zulk een gezegde toch eigenlijk een fiktie is? De scheepskaarten liggen dáár voor mij: ik heb ze niet gemaakt. Het kompas is onze gids: ik heb 't niet uitgevonden. Men heeft voor ons een havenweg gemaakt van uit de zeeplaats waar wij afvoeren en een anderen havenweg tot in de stad onzer bestemming; ik heb daaraan geen deel gehad. En het trotsche vaartuig zelf, dat, kreunend onder den knellenden druk der zee, door den stoom bewogen, in evenwicht voortglijdt dwars door de woeling der golven: ik heb het niet gebouwd. Wie ben ik tegenover de groote afgestorvenen, de uitvinders en wijzen, onze voorgangers, die ons leerden de zeeën te doorploegen? Wij zijn allen hunne geassociëerden. Ik en de matrozen, mijn gezellen, en gij ook passagiers, want het is voor u dat wij over de golven glijden, en, als het gevaar naakt, rekenen wij op u om ons broederlijk te helpen. Ons werk is een gemeenschappelijk werk en wij zijn hoofdelijk aansprakelijk (solidair), de één voor den ander".

Toen de kapitein aldus had gesproken, zoo eindigde Reclus, zwegen de anderen en ik bewaardie die woorden in mijn geheugen. Het waren woorden van een kapitein zooals men er zelden een ziet.

In een vlugschrift, getiteld: A mon frère le paysan (Aan mijn broeder den boer) legde hij hun de eigen-

domsvraag van den grond uit. De boer, die zelf het land bebouwt, heeft het recht op het land. Niemand kan het hem ontnemen. De landheer, de kapitalist, die den grond hebben geërfd of gekocht, grond dien zij zelven niet bebouwen maar waarvan zij, zonder er een hand voor uit te steken, de inkomsten trekken, kunnen dat recht allerminst doen gelden. Hun zal het land worden ontnomen. De boeren moeten zich daartoe vereenigen. „Verdedigt u" — zoo roept hij hun toe, en anders is het lot dat u wacht afschuwelijk, want wij bevinden ons in een eeuw van kennis en methode en onze regeerders, gediend door het leger scheikundigen en professoren maken voor u een sociale organisatie klaar waarin alles zal geregeld zijn als in een fabriek, waar de machine alles zal doen, waarin de menschen zelven eenvoudig raderen zijn, die men zal veranderen als oud ijzer als zij beginnen te redeneeren en te willen".

De Brusselsche Vrije Universiteit, het werk der liberalen, bood hem een professoralen zetel aan, maar vóórdat hij zijn plaats aldaar aanvaardde, werd zijn naam gemengd in het beruchte „proces der dertig" en men durfde het niet aan om Reclus als zoodanig te laten optreden. Gevolg van deze onheusche bejegening was de stichting der Université nouvelle (Nieuwe universiteit) waaraan Reclus werkzaam was tot het laatste van zijn leven.

Hoe begreep hij dat de toekomst behoorde aan de opvoeding. In een artikel, getiteld: Avenir de nos enfants (Toekomst onzer kinderen) uit het jaar 1877 trad hij reeds op voor het vrije onderwijs tegenover dat van den staat, dat slaven kweekt.

„Socialisten", zoo riep hij uit, „laat ons denken aan de toekomst onzer kinderen, meer nog dan aan de verbetering van onzen toestand. Wij zelven, vergeten wij dit niet, behooren meer aan de wereld van het verleden dan aan die der toekomst. Door onze opvoeding, door onze oude denkbeelden, de overblijfselen van vooroordeelen, zijn wij nog vijanden van onze eigen zaak: het merk van den ketting is nog zichtbaar aan onzen nek. Maar trachten wij de kinderen te verlossen van de treurige opvoeding die wij zelven gehad hebben, laat ons leeren hen tot de meest volmaakte fysieke en moreele gezondheid te brengen; laat ons er menschen van maken zooals wij zelve het zouden wenschen te zijn...

Laat ons het vaste besluit nemen om van hen vrije menschen te maken, wij die slechts de vage verwachting der vrijheid hebben".

Zoo heeft Reclus geleefd en gewerkt en steeds was zijn streven om geluk rondom zich te verspreiden. Een hart zoo groot als het zijne, kon het ongeluk van duizenden en millioenen rondom zich niet aanzien, zonder zelf daaronder gebukt te gaan. Hij voelde dat zijn geluk te veel was vastgegroeid aan dat van anderen dan dat hij zich te midden van zooveel lijden gelukkig zou hebben kunnen gevoelen.

In zijn ballingschap, toen hij woonde te Clarens, aan dat heerlijke meer van Genève, waar men zou zeggen dat alle voorwaarden gevonden werden om allen gelukkig te maken, heb ik voor het eerst kennis met hem gemaakt. Het was in 1866 en sinds bleven we steeds in vriendschap. Een paar malen bezocht hij mij en ik hem, toen hij te Sévres woonde, waar hij zich

gelukkiger voelde dan in Zwitserland, want de Zwitsersche vrijheid had hij niet erg in de rekening en de demokratie aldaar beviel hem niet sterk.

Te Clarens woonde ook mijn vriend Roorda van Eysinga en deze twee ballingen ontmoetten elkaar daar dikwijls.

Nog herinner ik mij de kinderlijke vreugde van Roorda, toen hij mij vertelde dat Reclus hem, als kenner bij uitnemendheid van Insulinde, had verzocht dat deel van zijn aardrijkskundig werk te schrijven, dat Neêrlandsch Indië bevatte. „Nu heb ik de gelegenheid voor het forum der menschheid, niet in zoo'n klein bekrompen landje als het onze, niet in een taal die door anderhalf man verstaan wordt, maar in een taal die door heel de wereld begrepen wordt, de Nederlandsche regeering ter verantwoording te roepen voor het wanbestuur in Indië en allen bekend te maken hoe wij die heerlijke kolonie op de meest kruideniersachtige manier beheerd hebben". Helaas! het mocht niet zoo zijn, want vóórdat het boek verscheen, was onze vriend reeds ter aarde besteld om voor eeuwig te rusten onder de graszoden van het schoon gelegen kerkhof te Clarens, waar men zoo'n heerlijk gezicht heeft op het meer en op de Fransche Alpen aan de overzijde.

Hoewel erg lijdende is de avond zijns levens voor Reclus verhelderd door de gebeurtenissen in Rusland. Hij toch zag daarin het begin der sociale revolutie, die zich niet zou beperken tot Rusland, maar heel Europa in vuur en vlam zou zetten. Na de slachting te Petersburg op 22 Januari had hij nog den moed om te Parijs te komen en aldaar enkele minuten te

spreken om zijn vreugde uit te spreken over het eerste gloren der Russische revolutie. Men kon het hem aanzien dat het niet lang meer duren kon en hij zelf had het voorgevoel dat zijn einde niet lang meer kon uitblijven.

Dat bleek ook uit een brief van hem over het Anti-Militaristisch kongres, dat ten vorigen jare gehouden is te Amsterdam. Hij betuigde mij zijn volledige sympathie met ons streven en ofschoon hij zelf graag had meegewerkt, verontschuldigde hij zich met een verwijzing naar zijn hoogen leeftijd. Hij had zich tot taak gesteld de laatste hand te leggen aan dat werk, dat hij graag voltooid zou zien vóór zijn dood, die nu wel niet lang meer zou uitblijven.

Op 4 Juli stierf hij ten huize van een zijner geestverwanten in het dorpje Thourout in Vlaanderen, en op 6 Juli heel in de vroegte werd hij ten grave gebracht alleen door zijn neef Paul Reclus, den zoon van Elie, met wien hij zich nauw verwant gevoelde, op het kerkhof te Ixelles bij Brussel, waar ook zijn veel geliefde broeder rust. Hij, de eenvoudige man bij uitnemendheid, wilde van zijn begrafenis geen vertooning maken. Hij wist hoe nergens meer gehuicheld wordt dan juist bij een begrafenis en misschien vreezende dat hij na zijn dood in fraaie woorden geprezen zou worden door menschen, die hem gedurende het leven vijandig waren en van wier lofuiting hij het minst gediend was, gaf hij als zijn uitdrukkelijken wil te kennen in alle stilte begraven te worden.

In de rij der edele anarchisten staat ongetwijfeld Elisée Reclus vooraan. Ten nauwste is zijn naam verbonden aan Peter Kropotkine, evenals die van Lieb-

knecht aan Bebel. Beiden hebben onvervaard gewerkt voor de anarchie en elk opleven van het vrijheidlievend beginsel is door hen met vreugde waargenomen.

Kracht en bezieling gaat van dezulken uit. En daarom, zij blijven voortleven ook na den dood, voortleven in hun werken, in het bezielend voorbeeld dat duizenden kracht en moed en volharding heeft geschonken. Met dankbaarheid terugziende op hetgeen hij gaf, zijn wij verheugd geruimen tijd te hebben mogen wandelen in zijn schaduw en in tijden van moedeloosheid en teleurstelling is het goed naar hem te zien, die stevig als een rots in de zee alle golven wist te trotseeren en hoop had ondanks alles. En die hoop steunde op het vaste en onwankelbare geloof, dat er een tijd zal komen waarin de anarchie erkend wordt als het ideaal voor de denkende en ontwikkelde menschheid, een ideaal dat eenmaal zal overgaan tot werkelijkheid. Geschiedt dit, de naam van Reclus zal onder het dan levende geslacht zonder twijfel met den grootsten eerbied in de herinnering voortleven van allen.

Neen, waarde vriend, gij hebt niet te vergeefs geleefd, gij hebt gegeven uw tijd, uw geld, uw talent, uw persoon aan de zaak die gij lief hadt, omdat gij in haar vervulling een verhooging, een veredeling zaagt van het menschelijk peil, aanvaard onzen afscheidsgroet, wij willen trachten, al is het van verre, uw voetstappen te drukken.

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

I.

De evolutie is de eindelooze beweging van al wat bestaat, de onophoudelijke vervorming van het heelal en van al zijn deelen sinds den eeuwigen oorsprong en gedurende de oneindige reeks der eeuwen. De melkwegen die hun verschijning maken in de onbegrensde ruimte, die zich gedurende de millioenen en milliarden eeuwen verdichten en oplossen; de sterren en sterrebeelden die ontstaan, die zich vereenigen en die sterven; ons zonnestelsel met zijn centrale ster, zijn planeten en manen en in de enge grenzen van onzen kleinen uit land en water samengestelden aardbol; de bergen die verrijzen en die opnieuw verdwijnen; de oceanen die zich vormen om eindelijk op te drogen; de rivieren die men ziet schitteren in de valleien, dan droog worden als de ochtenddauw; de geslachten der planten, dieren en menschen die elkaar opvolgen en onze millioenen onwaarneembare levens, van den mensch tot de vlieg, dat alles is slechts een verschijnsel van de groote evolutie, alle dingen in eindelooze dwarreling meeslepend.

Wat beteekenen in vergelijking van dit allereerste feit der evolutie en van het algemeene leven al die kleine gebeurtenissen, revoluties geheeten, astronomische, geologische of politieke? Bijna onvoelbare trillingen, men zou kunnen zeggen schijnsels. Bij myriaden volgen de revoluties elkander op in de algemeene

evolutie; maar hoe klein zij ook zijn, zij maken deel uit van deze oneindige beweging.

Zoo ziet de wetenschap geen tegenstelling tusschen deze twee woorden: evolutie en revolutie, die sterk op elkaar gelijken, waar die in de gewone taal gebruikt worden in een zin geheel verschillende van de oorspronkelijke beteekenis. In plaats van daarin te zien feiten van dezelfde orde slechts verschillende door de uitgebreidheid der beweging, geven de vreesachtige menschen die door elke verandering vervuld worden met schrik, aan deze twee woorden een geheel tegenovergestelde beteekenis. De Evolutie, gelijkstaande met gradueele, onophoudelijke ontwikkeling van denkbeelden en zeden, wordt voorgesteld alsof zij precies het tegendeel was van die vreeselijke zaak, de Revolutie, die min of meer ingrijpende veranderingen in de feiten te weeg brengt. Met een schijnbare of zelfs oprecht gemeende geestdrift spreken zij over de evolutie, over langzame vorderingen die plaats hebben in de hersencellen, in het geheim van het verstand en hart, maar men spreke hun niet over de verfoeilijke revolutie, die plotseling aan de geesten ontsnapt om in de straten uit te barsten, vergezeld soms door het gehuil der massa en het geklingklang der wapenen.

Eerst moeten wij konstateeren dat men het bewijs levert van onkunde door tusschen de evolutie en revolutie een kontrast te maken als tusschen vrede en oorlog, van zachtheid en geweld. Revoluties kunnen vreedzaam plaats hebben ten gevolge van een plotselinge verandering van het milieu, een verandering in de belangen met zich meeslepende; evenzoo kunnen

evoluties zeer werkzaam zijn, vermengd met oorlogen en vervolgingen. Als het woord evolutie graag wordt aanvaard door hen zelfs die de revolutionairen met afschuw beschouwen, dan komt dit omdat zij zich geen rekenschap geven van haar waarde, want zij willen tegen geen prijs iets weten van de zaak zelve. Zij spreken goed over den vooruitgang in algemeene termen, maar zij verwerpen den vooruitgang in het bizonder. Zij vinden dat de hedendaagsche maatschappij, hoe slecht zij is en hoe slecht zij haar zelve zien, behouden moet blijven, het is hun voldoende dat zij aan hun ideaal voldoening schenkt: rijkdom, macht, welvaren, aanzien. Omdat er rijken en armen, machtigen en onderdanen, meesters en knechts, Cesars zijn die aanvoeren in den slag en gladiatoren die gaan sterven, daarom hebben de verstandige lui zich te stellen aan de zijde der rijken en meesters, ten einde zich tot hovelingen der Cesars te maken. Deze maatschappij geeft brood, geld, eer, betrekkingen, welaan! dat de menschen van geest hun best doen om hun deel en wel het grootst mogelijke, te krijgen van alle geschenken van het lot. Als eenig goed gesternte bij hun geboorte hen heeft vrij gesteld van allen strijd door hun als erfdeel te geven het noodzakelijke en overvloedige, waar zouden zij zich dan over beklagen? Zij trachten zichzelven te overtuigen dat de heele wereld even voldaan is als zij het zelven zijn: voor den verzadigden mensch heeft elkeen goed gedineerd. Wat den egoïst aangaat dien de maatschappij niet rijkelijk heeft bedeeld, van zijn wieg af aan en die voor zichzelf ontevreden is met den toestand, hij kan althans hopen door intrigeeren en vleien zijn plaats te veroveren door een gelukkig

toeval of zelfs door een verwoeden arbeid in dienst der machtigen. Hoe zou het voor hem te doen zijn om de sociale evolutie! Zijn eenige eerzucht is naar de evolutie van het fortuin! Verre van de rechtvaardigheid voor allen te zoeken, is het hem voldoende te staren op het voorrecht voor zijn eigen persoon.

Er zijn echter vreesachtige geesten die eerlijk gelooven aan die evolutie der denkbeelden en die vaag hopen op een vervorming welke overeenstemt met de dingen en die toch door een instinktmatig gevoel van bijna fysieke vrees ten minste bij hun leven elke revolutie willen vermijden. Zij roepen haar op en bezweren haar terzelfder tijd: zij beoordeelen de hedendaagsche maatschappij en droomen van de toekomstige maatschappij, alsof zij plotseling moest verschijnen door een soort van wonder, zonder dat de minste breuk tusschen de verleden en de toekomstige wereld plaats heeft. Onvolledige wezens hebben zij alleen de begeerte zonder het denkbeeld te hebben: zij verbeelden het zich, maar zij kunnen niet willen. Behoorende aan twee werelden tegelijk zijn zij noodlottigerwijze veroordeeld om zoowel de een als de andere te verraden: in de wereld der behoudslieden zijn zij door hun denkbeelden en hun taal een element van ontbinding, in die der revolutionairen werden zij erge reaktionairen. De instinkten hunner jeugd afzwerend en als de hond waarvan het evangelie spreekt, „die tot zijn uitbraaksel terugkeert". Zoo werden gedurende de revolutie de vurigste verdedigers van het oude stelsel degenen die het met hun spotternij hadden achtervolgd: van voorloopers werden zij renegaten. Zij bemerkten te laat als de onbekwame toovenaars

uit de legende, dat zij een kracht hadden ontketend te sterk voor hun zwakken wil, voor hun teere handen.

Een andere klasse van evolutionisten bestaat uit lieden die in het geheel der aanstaande veranderingen slechts één enkele zien en zich strikt en methodisch wijden aan zijn verwezenlijking, zonder zich bezig te houden met andere sociale vervormingen. Zij hebben vooraf hun arbeidsveld beperkt. Sommigen, bekwame lieden, hebben op die wijze in vrede willen blijven met hun geweten en werken voor de toekomstige revolutie zonder gevaar voor zichzelven. Onder voorwendsel hun pogingen te wijden aan een hervorming van aanstaande verwerkelijking, verliezen zij geheel uit het oog elk hooger ideaal en verwijderen het zelfs in toorn, opdat men niet vermoede dat zij het deelen. Anderen, eerlijker of althans geheel respektabel, zelfs op vage wijze nuttig voor de voltooiïng van het groote werk zijn zij die in waarheid door bekrompenheid van geest slechts één enkele vooruitgang voor oogen hebben. De oprechtheid van hun gedachte en van hun gedrag plaatst hen boven de kritiek; wij noemen hen onze broeders, met verdriet erkennende hoe nauw het slagveld is waarop zij zijn gelegerd en hoe door hun eenigen en specialen toorn tegen een enkel misbruik zij alle andere onrechtvaardigheden voor rechtvaardig schijnen te houden.

Ik spreek niet van hen die tot doel, hoe uitmuntend overigens ook, hebben hetzij de hervorming van de ortografie, hetzij de regeling van den tijd of de verandering van den meridiaan, hetzij de verwijdering van de korsetten of beerenmutsen; maar er zijn ernstiger propagandisten die niet overslaan tot het

belachelijke en die bij hun aanhangers moed, volharding en toewijding verlangen. Van het oogenblik af dat bij deze nieuwigheidspredikers een korrekte houding, een opofferende toewijding, een minachting voor het gevaar wordt aangetroffen, is de revolutionair hun in ruil daarvoor sympathie en eerbied verschuldigd. Als wij een vrouw zien, rein van zin, edel van karakter, ongerept voor de publieke opinie, die afdaalt tot de geprostitueerde en haar zegt: „gij zijt mijn zuster, ik zal mij met u verbinden om te strijden tegen de zedenpolitie die u beleedigt en de hand legt op uw lichaam, tegen den dokter die u laat oppakken door agenten en die u krenkt door zijn bezoek, tegen de geheele maatschappij die u veracht en neertrapt", dan blijft niemand onzer stilstaan bij algemeene beschouwingen om zijn eerbied te onthouden aan de dappere evolutioniste die in strijd komt met de ontucht der officieële wereld. Zeker wij zouden haar kunnen zeggen dat alle revoluties standhouden, dat het verzet van het individu tegen den staat den misdadiger of elken anderen verworpeling helpt, maar wij worden niet minder aangegrepen door bewondering voor hen die in dit enge strijdperk den goeden strijd strijden. Evenzoo houden wij al diegenen voor helden die onverschillig in welk land of in welken tijd zich hebben weten toe te wijden zonder bijgedachte aan een algemeene zaak, hoe bekrompen hun gezichtskring ook was! Laat elk onzer hen met ontroering begroeten en tot zichzelf zeggen: „trachten wij hen te gelijken op ons slagveld, dat veel ruimer is, dat de heele aarde omvat".

Waarlijk de evolutie omvat het geheel der mensche-

lijke dingen en de evolutie moet het ook omvatten, al loopen beiden niet altijd evenwijdig in de gedeeltelijke gebeurtenissen, waaruit het geheel van het leven der maatschappijen is samengesteld. Alle vorderingen zijn solidair en wij wenschen ze allen naar de mate van onze kennis en kracht: sociale en politieke, zedelijke en materiëele vorderingen, op 't gebied van wetenschap, kunst en nijverheid. Evolutionist in alle dingen zijn wij evenzeer revolutionair in alles, wetende dat de geschiedenis zelve slechts de reeks is der gebeurtenissen, die volgt op die der voorbereidingen. De groote intellektueele evolutie die de geesten vrijmaakt, heeft tot logische konsekwentie de feitelijke vrijmaking der individuen in al hun betrekking tot anderen.

Men kan ook zeggen dat de evolutie en de revolutie de twee opeenvolgende handelingen zijn van éénzelfde verschijnsel, daar de evolutie de revolutie voorafgaat en deze weer een nieuwe evolutie, moeder van toekomstige revoluties, voorafgaat. Kan er een verandering plaats hebben zonder plotselinge verplaatsingen van het evenwicht in het leven te weeg te brengen? Moet de revolutie niet noodzakelijk volgen op de evolutie evenals de daad volgt op den wil om te handelen? Het een en het andere verschillen alleen in het tijdstip van hun verschijnen. Als een hoop puin een rivier verspert, hoopt het water zich langzamerhand op boven het beletsel uit en door een langzame evolutie wordt een meer gevormd; plotseling zal een doorsijpelen zich voordoen in den dijk stroomafwaarts en de val van een steen zal een overstrooming veroorzaken; het beletsel zal met

geweld worden meegesleept en het geledigde meer zal een rivier worden. Aldus zal een kleine aardsche revolutie plaats hebben.

Als de revolutie altijd ten achter is bij de evolutie, ligt de oorzaak hiervan aan den weerstand van de milieux; het water van een rivier bruischt tusschen haar oevers omdat deze het in zijn loop vertragen; de donder rolt door de lucht omdat de atmosfeer zich gesteld heeft tegen de vonk die uit de wolk komt. Elke vervorming der stof, elke verwezenlijking der idee wordt, zelfs in de periode van verandering, tegengewerkt door de traagheid van het milieu en het nieuwe verschijnsel kan alleen voltrokken worden door een nog veel sterkere poging of door een sterker macht dan de weerstand zelf is. Sprekende van de Fransche revolutie heeft Herder reeds gezegd: „het zaad valt in de aarde, geruimen tijd schijnt het dood, dan schiet plotseling de halm uit, verplaatst de aarde die het bedekte, doet geweld aan de vijandelijke klei en zietdaar het wordt een plant, die bloeit en haar vrucht rijpt". En hoe wordt het kind geboren? Na negen maanden verblijf te hebben gehouden in de duisternis van het moederlijf, ontsnapt het ook met geweld door het omhulsel te scheuren en soms zelfs door de moeder te dooden. Zoo zijn de revoluties noodzakelijke gevolgen van de evoluties die haar zijn voorafgegaan.

Spreekwoorden zijn zeer gevaarlijk want men heeft dikwijls de gewoonte ze machinaal te herhalen, als om zich vrij te maken erover na te denken. Zoo herhaalt men overal het woord van Linnaeus: N o n f a c i t s a l t u s n a t u r a (de natuur maakt geen

sprongen). Zeker dat is zoo, maar elke evolutie komt tot stand door een verplaatsing van krachten naar een nieuw punt. De algemeene beweging van het leven in elk wezen in 't bizonder en in elke reeks van wezens toont ons nergens een direkte voortzetting, maar altijd een indirekte, om zoo te zeggen revolutionaire opvolging. De tak voegt zich niet in de lengte aan een anderen tak. De bloem is niet de verlenging van het blad, de stamper niet van de vezel en de eierstok verschilt van de organen, die het de geboorte hebben geschonken. De zoon is niet de voorzetting van den vader of moeder maar een nieuw wezen. De vooruitgang heeft plaats door een onophoudelijke verandering der punten van uitgang voor elk individu afzonderlijk. Evenzoo gaat het met de soorten. De geslachtsboom der wezens is evenals de boom zelf, een samenstel van takken waarvan elke zijn levenskracht niet vindt in den voorafgaanden tak maar in het sap. Met de groote historische evoluties is het niet anders gelegen.

Als de oude lijsten, de vormen van het organisme te eng zijn geworden en niet meer voldoende, verplaatst het leven zich om zich te verwezenlijken in een nieuwen vorm. Een revolutie heeft plaats.

II.

De revoluties zijn niet noodzakelijk een vooruitgang evenmin als de evoluties altijd gaan in de richting der rechtvaardigheid. Alles verandert, alles beweegt zich in de natuur van een eeuwige beweging, maar

als er vooruitgang is, kan er ook achteruitgang zijn en als de evoluties neigen tot een vermeerdering van leven, er zijn er ook die neigen tot den dood. De stilstand is onmogelijk, alles beweegt zich in deze of gene richting en de stijve reaktionair, de zoetsappige liberaal die kreten van schrik slaken op het vernemen van het woord revolutie, gaan toch ondanks zichzelf in de richting der revolutie, de laatste, n.l. die van de groote rust. De ziekte, de ouderdom, het koudvuur zijn evoluties op dezelfde wijze als de huwbaarheid. De komst der wurmen in het lijk, evenals het eerste geschreeuw van het kind wijzen er op dat zich een revolutie heeft voltrokken. De fysiologie, de geschiedenis zijn daar om ons te bewijzen dat er evoluties zijn die het verval heeten en revoluties die de dood zijn.

De geschiedenis der menschheid, ofschoon zij ons slechts half bekend is, alleen gedurende een korte periode van eenige duizenden jaren, biedt ons reeds tallooze voorbeelden aan van volkeren, steden, keizerrijken die op ellendige wijze ondergingen ten gevolge van langzame evoluties die ze ten val sleepten. Veelvuldig zijn de feiten die deze ziekteverschijnselen van naties en geheele rassen hebben kunnen bepalen. Het klimaat en de grond kunnen slechter worden, zooals het gebeurd is met groote streken in Midden Azië, waar meren en rivieren zijn opgedroogd, waar zoutachtige schimmels vroeger vruchtbare terreinen hebben bedekt.

De invallen van vijandelijke horden hebben heele streken verwoest op een manier, dat zij voor altijd vernield blijven. Echter menige natie is weer kunnen

opbloeien na de verovering en de moorden, zelfs na eeuwen van onderdrukking: als zij weer inzakt tot de barbaarschheid of geheel sterft, dan liggen de oorzaken van haar terugvallen en ondergang in haar zelve en in haar innerlijke samenstelling, niet in de uiterlijke omstandigheden. Er bestaat een opperste oorzaak, de oorzaak der oorzaken, die de geschiedenis van het verval samenvat. Het is de samenstelling van een deel der maatschappij die een ander deel overheerscht, het is de bemachtiging van den grond, van het kapitaal, van het gezag, van het onderwijs, van de eerbetuigingen door enkelen of door een aristokratie. Zoodra de massa geen uitweg heeft in den opstand tegen dit monopolie van een klein aantal menschen, is zij feitelijk dood; haar verdwijning is slechts een kwestie van tijd. De zwarte dood (de pest) verschijnt weldra om deze nuttelooze menigte individuen zonder vrijheid te zuiveren. De moordenaars komen van het oosten of het westen en op de plaats van groote steden ontstaat de woestijn. Zoo stierven Assyrië en Egypte, zoo stortte Perzië ineen en toen het heele Romeinsche rijk toebehoorde aan eenige groote eigenaars, had de barbaar weldra den verslaafden proletariër vervangen.

Er is geen gebeurtenis die niet tegelijkertijd dubbel mag heeten, nl. een verschijnsel van dood en tevens een hernieuwing en dat is het resultaat van de evoluties van verval en vooruitgang. Zoo is de verwoesting van het Romeinsche rijk, in zijn verbazende samengesteldheid een geheel van revoluties die korrespondeeren met een reeks evoluties, waarvan sommigen noodlottig en anderen gelukkig zijn geweest.

Zeker was het een groote verlichting voor de onderdrukten, dat de geduchte verdrukkingsmachine vernietigd was, die zoo zwaar drukte op de wereld. In menig opzicht was het ook een gelukkig tijdstip in de geschiedenis der menschheid, dat de Noorsche volkeren hun intrede deden in de wereld der beschaving; vele slaven hervonden in de stormen een beetje vrijheid op kosten van hun meesters. Maar de wetenschappen en de industrieën gingen onder of hielden zich schuil; men vernietigde de standbeelden, men verbrandde de bibliotheken. De keten der tijden scheen om zoo te zeggen gebroken. De volkeren zagen af van hun erfenis van kennis. Op het despotisme volgde een nog erger despotisme; een doode godsdienst schonk het leven aan een nieuwen, meer autoritairen, meer fanatieken, meer wreeden godsdienst en gedurende 1000 jaar verbreidde zich een nacht van onkunde en dwaasheid, verbreid door de monniken over de aarde.

Evenzoo vertoonen zich de andere historische bewegingen onder tweeërlei gezichtspunt volgens de duizenden elementen waaruit zij zijn saamgesteld en wier veelvuldige gevolgtrekkingen zich afspiegelen in de politieke en sociale veranderingen. Ook geeft elke gebeurtenis gelegenheid tot de meest uiteenloopende oordeelvellingen naar gelang van den ruimen blik of de vooroordeelen der geschiedschrijvers die haar waardeeren. Om een sterk voorbeeld hiervan aan te halen wijzen wij er op, hoe de machtige ontluiking der Fransche letterkunde der XVIIde eeuw aan het genie van een Lodewijk XIV is toegeschreven, omdat deze koning op den troon zat juist op den tijd,

waarin zooveel beroemde mannen in een bewonderenswaardige taal groote werken te voorschijn brachten: „de blik van Lodewijk schonk de geboorte aan de Corneille's". Een eeuw later durfde niemand beweren dat de Voltaire's, Diderot's, Rousseau's evenzeer hun genie en hun roem verschuldigd waren aan het opwekkend oog van Lodewijk XV. Hebben wij niet onlangs de Britsche wereld in het stof zien buigen voor de koningin door haar de hulde toe te kennen voor alle gelukkige gebeurtenissen, voor alle vorderingen die onder haar regeering gemaakt waren, alsof deze groote evolutie te danken was aan de bizondere verdiensten van deze vorstin? Toch had deze middelmatige persoon niets anders te doen dan 60 lange jaren te blijven zitten op den troon, daar de grondwet waaraan zij zich moet houden, haar noodzaakte tot politieke onthouding gedurende meer dan een halve eeuw. Millioenen menschen saamgedrukt op de straten voor de vensters, op stellingen wilden beslist hebben dat zij het almachtige genie was van den Engelschen voorspoed. De openbare huichelarij eischte het misschien, omdat de officiëele apotheose van de keizerin-koningin aan de natie toestond zichzelve in waarheid te vereeren. Stemmen van onderdanen ontbraken echter in dit koncert: men zag Iersche hongerlijders de zwarte vlag planten en in de steden van Indië zag men hoe de groote menigte zich wierp op het paleis en de kazernes.

Maar er zijn omstandigheden waarin de lof van het gezag minder ongerijmd is en zelfs bij den eersten aanblik volkomen gerechtvaardigd schijnt. Het kan gebeuren dat een goede vorst, b.v. een Marcus Aurelius,

een minister met edelmoedige gevoelens, een filantropisch ambtenaar, in één woord een weldoend despoot zijn gezag gebruikt ten voordeele van deze of die klasse des volks, eenigen maatregel neemt nuttig voor allen; de afschaffing besluit van een noodlottige wet; zich stelt aan de zijde der verdrukten om zich te wreken op machtige onderdrukkers. Dat is een gelukkige samenvloeiïng van omstandigheden, maar door de voorwaarden zelf van het milieu hebben zij plaats op een bizondere wijze, want de grooten hebben meer gelegenheid dan alle anderen om misbruik te maken van hun positie, omringd als ze zijn door lieden die er belang bij hebben om hen de dingen te toonen onder een bedriegelijk licht. Als wandelden zij 's nachts verkleed rond als Haroen al Raschid, het zou hun onmogelijk zijn de geheele waarheid te leeren kennen, hun handelingen leiden tot valsche gevolgtrekkingen van het uitgangspunt af afgeleid van het doel onder den invloed van een gril, van aarzelingen, van dwalingen en fouten, vrijwillige en onvrijwillige, begaan door de agenten die belast zijn met de verwezenlijking.

Er zijn echter gevallen waarin zeer zeker het werk der chefs, koningen, vorsten of wetgevers, op zich zelf goed is of althans zuiver van alle bijmengselen; in die omstandigheden hebben de openbare meening, de gemeenschappelijke gedachte, de wil van anderen de vorsten gedwongen tot handelen. Maar dan is het initiatief der meesters slechts schijnbaar; zij geven toe aan een druk die noodlottig zou kunnen zijn en die ditmaal nuttig is; want de schommelingen der menigte toonen zich even dikwijls in vooruitgaanden

als in achteruitgaanden zin; te meer zelfs als de maatschappij zich bevindt in een toestand van algemeenen vooruitgang. De geschiedenis van het hedendaagsche Europa, van Engeland vooral, biedt ons duizend voorbeelden van billijke maatregelen, die geenszins voortspruiten uit den goeden wil der wetgevers, maar die door de anonieme massa hun opgelegd werden: de onderteekenaar van de wet, die er zich de verdienste van toekent in de oogen der geschiedenis, is in werkelijkheid slechts de man die de beslissingen door het volk, zijn waarachtigen meester, genomen, registreert. Toen de graanrechten werden afgeschaft door het Engelsche parlement, waren de groot-grondeigenaars, wier stemmen hun eigen bronnen van inkomsten verminderden, slechts met zeer groote moeite te bekeeren geweest voor de zaak van het algemeen welzijn; zij hadden zich slechts geschikt naar de directe wenschen van de menigte. Anderzijds toen Napoleon III van Frankrijk, op heimelijken raad van Richard Cobden eenige maatregelen van vrijhandel nam, werd hij nòg door de kamers nòch door zijn ministers, nòch door de massa des volks ondersteund; de wetten die hij op bevel liet goedkeuren, konden dus niet blijven bestaan en zijn opvolgers, vertrouwende op de onverschilligheid van het volk, grepen de eerste gelegenheid de beste aan om de protektionistische praktijk en bijna verbodsbepalingen te herstellen ten bate der rijke industrieelen en grondeigenaars.

De aanraking met verschillende beschavingen brengt samengestelde toestanden voort waarin men zich gemakkelijk kan overgeven aan de illusie om aan den

sterken arm van het gezag een eer toe te kennen die toekomt aan heel andere oorzaken. Zoo maakt men er veel lawaai over dat de Britsche regeering in Indië de sutti of weduwenoffers op den brandstapel hunner echtgenooten heeft afgeschaft, terwijl men er terecht over verwonderd moet zijn dat de Engelsche overheden gedurende zooveel jaren met slechte argumenten weerstand hebben geboden aan den wensch van alle menschen van hart in Europa en Indië zelf; men vroeg zichzelf met verbazing af waarom de regeering zich zelve maakte tot de medeplichtige van een lagen troep beulen door de Brahmaansche instrukties niet af te schaffen, die elke andere sanktie misten dan de duidelijke vervalschte teksten van de Veda. Zeker de afschaffing van zulke gruwelen was een weldaad ofschoon een beetje laat tot stand gekomen, maar hoeveel nadeelen moesten ook niet toegeschreven worden aan de uitoefening zelve van de „voogdij" macht, hoeveel drukkende belastingen, hoeveel ellende, hoeveel hongersnooden, de wegen met haar lijken bedekkende.

Elke gebeurtenis, elke periode in de geschiedenis biedt een dubbel gezichtspunt aan, men kan haar onmogelijk in haar geheel beoordeelen. Het voorbeeld zelfs van de lente die een einde maakte aan de middeneeuwen en aan den nacht der gedachte toont ons hoe twee revoluties tegelijkertijd kunnen plaats vinden, waarvan de eene verval veroorzaakte en de andere vooruitgang. De periode der Renaissance, die de monumenten van de oudheid terugvond, die haar boeken en leeringen ontcijferde, die de wetenschap ontdeed van bijgeloovige formules en de menschen

opnieuw wierp op den weg der belangelooze studies, had ook tot gevolg den definitieven stilstand der spontane artistieke beweging gedurende de periode der vrije gemeenten (communes) en steden. Het was plotseling als een overstrooming van een rivier, die de bebouwde oevers aan den kant verwoest; alles moest opnieuw worden begonnen en hoe dikwijls verving de banale nabootsing van het antieke kunstwerken die ten minste de verdienste hadden origineel te zijn!

De Renaissance van de wetenschap en de kunst liep evenwijdig in de godsdienstige wereld door de scheuring in het christendom met hetgeen men genoemd heeft de Hervorming. Het scheen geruimen tijd natuurlijk om in deze revolutie te zien een der weldadige krisissen van de menschheid, door de verovering van het recht van individueel initiatief, door de vrijmaking der geesten die de priesters in een slaafsche onkunde hadden gelaten: men geloofde dat de menschen nu hun eigen meesters zouden zijn, door de onafhankelijkheid der gedachte aan elkaar gelijk. Maar men weet nu dat de hervorming ook werd de samenstelling van andere gezagskerken tegenover de kerk, die tot hiertoe het monopoli der geestelijke slavernij in bezit had gehad. De Hervorming verplaatste de fortuinen en prebenden ten voordeele van de nieuwe macht en van tijd tot tijd ontstonden nieuwe orden, Jesuïten en kontra-Jesuïten, om het volk onder nieuwe vormen uit te zuigen. Luther en Calvijn spraken tegenover hen die hun zienswijze niet deelden, dezelfde wreede onverdraagzame taal als de heilige Dominicus en Innocentius III. Evenals de Inquisitie lieten ook zij bespioneeren, vierendeelen, gevangen

zetten, verbranden; hun leer onderstelde gelijkelijk in beginsel de gehoorzaamheid aan de koningen en aan de tolken van het „woord Gods".

Er bestaat ongetwijfeld een verschil tusschen den protestant en den katholiek. (Ik spreek over hen die het zijn in alle oprechtheid en niet enkel uit familiegewoonte). Deze is weer kinderlijk geloovig, geen enkel mirakel verwondert hem; gene doet een keus uit de mysteries en houdt met des te meer taaiheid vast aan diegenen, welke hij meent gepeild te hebben; hij ziet in zijn godsdienst een persoonlijk werk, zooveel als een schepping van zijn genie. Als de Katholiek ophoudt te gelooven, houdt hij op christen te zijn, terwijl de redeneerende protestant alleen in een nieuwe sekte gaat, als hij zijn verklaringen van het „woord Gods" wijzigt; hij blijft volgeling van Christus, een niet te bekeeren mystikus. De volkeren vormen een verschil evenals de individuen naar gelang van den godsdienst dien zij belijden en die in meerdere of mindere mate hun zedelijk wezen doordringt. De protestanten hebben zekerlijk meer initiatief en meer methode in hun gedrag maar als deze methode ten kwade wordt toegepast dan geschiedt dit met een onverbiddelijke strengheid. Men denke slechts aan den godsdienstigen ijver der Amerikanen van het Noorden om de slavernij der Afrikanen als een „goddelijke instelling" te handhaven! Een ander samengesteld verschijnsel tijdens de groote evolutionaire beweging, waarvan de Amerikaansche en Fransche revolutie de bloedige krisissen waren. Daar ten minste schijnt het, dat de verandering geheel was ten voordeele van het volk en die groote datums in de geschiedenis moeten

gerekend worden als de inwijding van de nieuwe geboorte der menschheid. De mannen der Konventie wilden de geschiedenis beginnen met den eersten dag hunner konstitutie, alsof de voorafgaande eeuwen niet bestaan hadden en de politieke mensch zijn oorsprong pas in waarheid heeft gehad in de proklamatie zijner rechten. Zeker, deze periode is een groot tijdstip in het leven der volkeren, een groote verwachting werd verspreid door de wereld, de vrije gedachte nam een vlucht die zij nooit gehad had, de wetenschappen werden vernieuwd, de geest van ontdekken zette haar grenzen uit tot in het oneindige en nooit zag men zoo'n aantal menschen, veranderd door een nieuw ideaal, met grooten eenvoud het offer van hun leven brengen. Maar deze revolutie, wij zien het nu, was geen revolutie voor allen, zij was de revolutie van enkelen voor enkelen; het recht van den mensch bleef zuiver theoretisch: het recht van het privaat-eigendom dat men terzelfder tijd proklameerde, maakte het denkbeeldig. Een nieuwe klasse van begeerige, geestdriftige genieters ging aan het plunderen, de bourgeoisie nam de verbruikte reeds skeptische en pessimistische plaats van den ouden adel in en de nieuw-gekomenen spreidden een ijver en een wetenschap ten toon, die de oude regeerende klassen nooit gehad hadden, om hen die niets bezitten te exploiteeren. In naam der vrijheid, gelijkheid en broederschap werden al die snoodheden bedreven. Om de wereld vrij te maken sleepte Napoleon een millioen worgers achter zich mede; om het geluk van hun respektieve dierbare vaderlanden aanvaardden de kapitalisten groote grondeigendommen, bovendien

groote fabrieken, vestigden machtige monopolies die de vroegere slavernij in een nieuwen vorm herstelden

Zoo hadden de revoluties altijd een dubbele uitwerking; men kan zeggen, dat de geschiedenis in alle opzichten haar goede en haar keerzijde had en zij die niet willen spelen met woorden moeten met aandachtige kritiek bestudeeren en met zorg ondervragen de mannen die beweren onze zaak te zijn toegedaan. Het is niet genoeg om te roepen: Revolutie! Revolulie! om dadelijk achter hem te gaan loopen die ons weet mee te slepen. Ongetwijfeld is het natuurlijk dat de onwetende zijn instinkt volgt: de woedende stier werpt zich op een rooden lap en het altijd onderdrukte volk werpt zich in woede op den eersten dien men het aanwijst. Een revolutie, welke ook, heeft altijd wat goeds als zij plaats heeft tegen een baas of tegen een stelsel van onderdrukking. Maar als zij een nieuw despotisme moet scheppen, kan men zich afvragen of het niet beter ware geweest haar op andere wijze te leiden.

De tijd is gekomen om alleen bewuste krachten te gebruiken; de evolutionisten, die eindelijk komen tot de geheele kennis van hetgeen zij willen verwerkelijken in de aanstaande revolutie, hebben iets anders te doen dan de ontevredenen tot opstand te brengen en hen in het gewoel te werpen zonder doel en zonder kompas.

Men kan zeggen dat tot heden geen revolutie geheel beredeneerd was en daarom is geen enkele geheel gelukt. Alle groote bewegingen waren zonder uitzondering bijna onbewuste handelingen van de zijde der menigte die meegesleept werd en alle die min of meer geleid zijn, zijn alleen geslaagd door de

leiders die in staat waren om hun koelbloedigheid te bewaren. Het was een bepaalde klasse die de hervorming tot stand heeft gebracht en die er de voordeelen van plukte. Het is een bepaalde klasse die de Fransche revolutie heeft volbracht en die er de voordeelen van krijgt, alle ongelukkigen die haar gediend hebben om haar de zegepraal te bezorgen, plaatsende in geregelde rij. En loopt niet nog in onze dagen de „vierde stand", vergetende de boeren, de gevangenen, de landloopers, de werkloozen gevaar zich zelven te beschouwen als een afzonderlijke klasse en te werken niet voor de menschheid maar voor haar bizondere belangen?

Geen enkele revolutie had ook haar morgen. Heden dreef men het volk tot den slag, morgen spoorde men het aan tot wijsheid; heden verzekerde men dat de opstand de heiligste plicht is en morgen preekte men dat „de koning de beste der republieken" is of dat de toewijding bestaat in „het stellen van drie maanden armoede in dienst der maatschappij" of ook wel dat geen wapen het stembiljet kan vervangen. Van revolutie tot revolutie gelijkt de loop der geschiedenis op die van een rivier die van tijd tot tijd wordt gestuit in haar vaart door sluizen. Elke regeering, elke overwinnende partij tracht op haar beurt den stroom in te dijken ten einde hem rechts en links ten nutte te maken in de weilanden of molens. De hoop der reaktionairen is dat het altijd zoo zal gaan en dat het schaapachtige volk zich van eeuw tot eeuw zijn weg zal laten aanwijzen, de dupe zal zijn van bekwame soldaten of mooipratende advokaten.

Dit eeuwige komen en gaan dat ons aantoont in

het verleden de reeks der gedeeltelijk mislukte revoluties, de oneindige arbeid der geslachten die elkander opvolgen, onophoudelijk den steen voortrollende die hen verbrijzelt; deze ironie van het lot dat gevangenen aanwijst die hun ketenen verbreken om zich opnieuw te laten kluisteren, dat alles is de oorzaak van een groot zedelijk kwaad en onder de onzen hebben wij er gezien die alle hoop verliezende en vermoeid van den strijd, de armen kruiselings over elkander sloegen en hun broeders verlatende zich aan het noodlot overgaven. Zij wisten het niet of slechts half: zij zagen nog niet precies den weg dien zij moesten volgen of wel zij hoopten zich door het lot te laten voortdrijven evenals een schip in welks zeilen een gunstige wind blaast: zij trachtten te slagen, niet door de kennis der natuurvolken of der geschiedenis, niet door hun vasten wil maar door de kans of vage wenschen, gelijkende op de mystieken, die al loopende op de aarde zich verbeelden geleid te worden door een schitterende ster aan den hemel.

Schrijvers die plezier hebben in het gevoel van hun meerderheid en die met een volkomen minachting vervuld zijn voor de beroeringen des volks, veroordeelen de menschheid om zich zoo in een cirkel zonder begin en zonder einde te bewegen. Volgens hen behoort de menigte, die nooit bekwaam zal zijn om te denken, van te voren aan de demagogen en deze zullen volgens hun belang de massa leiden van aktie tot reaktie en dan weer in omgekeerde richting. In waarheid maakt zich van de menigte individuen, op elkander gedrongen, gemakkelijk een gemeenschappelijke ziel meester, die geheel bevangen is door éénzelfde

hartstocht, die zich laat meeslepen tot dezelfde kreten van geestdrift, die slechts één enkel wezen vormt met duizenden razende stemmen van liefde of haat. In enkele dagen, in enkele uren slepen de gebeurtenissen dezelfde menigte tot de tegenovergestelde manifestaties van zegen of vloek. Zij onder ons die voor de kommune hebben gestreden, kennen deze vreeselijke golvingen der menschelijke deining. Bij het vertrek naar de voorposten volgde men ons met aandoenlijke begroetingen, tranen van bewondering schitterden in de oogen van hen die ons toejuichten, de vrouwen wuifden teeder met haar zakdoeken. Maar welke ontvangst viel ten deel aan de helden van den vorigen dag, toen zij, na ontsnapt te zijn aan den moord, als krijgsgevangenen terugkwamen tusschen de haag van soldaten! In menige wijk was het volk saamgesteld uit dezelfde individuen; maar welk absoluut verschil in houding en gevoelen! Welk gebrul van schelden en vloeken! Welk een wreedheid in de woorden van haat: Dood hen! Dood hen! Met de mitrailleuse! Op de guillotine!"

Zeker er is een menigte en een menigte en volgens de ontvangen indrukken herkent het kollektief geweten, dat samengesteld is uit duizenden individueele gewetens, min of meer duidelijk naar gelang van den aard zijner indrukken, of het volbrachte werk werkelijk goed is geweest. Overigens is het zeker dat het aantal mannen die hun fiere individualiteit behouden en zichzelven blijven met hun persoonlijke overtuigingen, met hun eigen gedragslijn vermeerdert in evenredigheid van den menschelijken vooruitgang. Somtijds zijn die menschen, wier denkbeelden samenvallen of al-

thans elkaar naderen, talrijk genoeg om op zichzelf vergaderingen te vormen waar de woorden, waar de wilsuitingen gelijk zijn; zonder twijfel kunnen de spontane instinkten, de onoverdachte gewoonten zich nog openbaren, maar slechts voor korten tijd en de persoonlijke waardigheid neemt de bovenhand. Men heeft zulke vergaderingen gezien die zichzelven respecteerden en veel verschilden van de huilende massa's die zich tot beestachtigheid toe verlaagden. Door het aantal gelijken zij op de menigte, maar door de houding zijn zij groepeeringen van personen, die zichzelven blijven door de persoonlijke overtuiging, in haar geheel een hooger wezen uitmakende, bewust van wil, vastbesloten in haar werk. Men heeft de menigte dikwijls vergeleken bij legers, die naar omstandigheden door de kollektieve dwaasheid van heldhaftigheid òf gedragen worden òf door een panischen schrik uiteengejaagd, maar in de geschiedenis ontbreken de voorbeelden niet van veldslagen waarin vastberaden, overtuigde mannen vochten tot het einde in alle bewustheid en vastheid van wil.

Zeker, de schommelingen der massa's doen zich voortdurend voor, maar in welke mate? De gebeurtenissen moeten het ons zeggen. Om den vooruitgang te konstateeren zou men moeten weten hoe de verhouding is toegenomen van menschen die denken en zich een gedragslijn afbakenen, zonder zich te bekommeren om gejuich of afkeuring. Zoo'n statistiek is des te onmogelijker omdat, zelfs onder de vooruitstrevers velen zulks zijn alleen in woorden, die zoover gaan dat zij kameraden, jong nog van gedachten, die hen omringen, met zich meeslepen. Anderzijds is het aan-

tal groot van hen die door houding, door ijdelheid rotsen schijnen te zijn in den loop der eeuwen en die toch voet verliezen, veranderd van denken en spreken zonder het te willen. Wie is niet verplicht in een eerlijk gesprek te erkennen dat hij meer of min socialist is?

Door het feit alleen dat hij zich rekenschap tracht te geven van de argumenten der tegenpartij, is hij in alle eerlijkheid verplicht ze te begrijpen ze in zekeren zin te deelen, ze te klassificeeren in het algemeen begrip der maatschappij, die beantwoordt aan zijn ideaal van volmaking. De logika zelfs verplicht hem de denkbeelden van anderen in de zijnen op te nemen.

Bij ons, revolutionairen, moet zich een dergelijk verschijnsel voltrekken; wij moeten er ook toe komen om alle denkbeelden van hen die wij bestrijden, te beschouwen als eerlijk en oprecht. Wij moeten ze tot de onzen maken, maar om er de ware beteekenis aan toe te kennen. Al de redeneeringen van onze tegensprekers die te lang bleven staan bij verouderde theorieën klassificeeren zich natuurlijk op haar juiste plaats, in het verleden en niet in de toekomst. Zij behooren aan de wijsbegeerte van de geschiedenis.

III.

De periode van het enkele instinkt is nu voorbij; de revoluties zullen niet meer bij toeval plaats hebben, omdat de evoluties meer en meer bewust en wel overwogen zijn. Ten allen tijde schreeuwden het dier en het kind als men ze sloeg en antwoordden met

een handgebaar of slag; kruidje-roer-me-niet vouwt ook zijn blaadjes toe als men het aanraakt; maar er is nog een verre afstand tusschen deze spontane opstanden en den methodischen en zekeren strijd tegen de onderdrukking. De volkëren zagen vroeger hoe de gebeurtenissen elkander opvolgden zonder er eenige orde in te zoeken, maar zij leeren er de aaneenschakeling van kennen, zij bestudeeren er de onverbiddelijke logika in en beginnen te weten dat zij gelijkelijk een gedragslijn hebben te volgen om zichzelf terug te vinden. De sociale wetenschap, die de oorzaken der slavernij leert en daardoor de middelen tot bevrijding, maakt zich langzamerhand los van den chaos der tegenstrijdige meeningen.

Het eerste feit dat door deze wetenschap aan het licht werd gebracht is dit dat er geen revolutie kan plaats vinden zonder voorafgaande evolutie. De oude geschiedenis vertelt ons wel bij millioenen wat men noemt „paleisrevoluties", d. w. z. de vervanging van een koning door een anderen koning, van een minister of een maitres door een anderen raadsman of nieuwe maitres. Maar daar dergelijke veranderingen geen sociaal belang hadden en zich in de werkelijkheid alleen uitstrekten tot de individuen, konden zij plaats vinden zonder dat de massa des volks zich ook maar het minst bezighield met die gebeurtenis of haar gevolgen; het was voldoende dat men een moordenaar vond met een goedgeslepen dolk en de troon werd door een ander bezet. De koninklijke grillen konden zonder twijfel het koninkrijk en de menigte onderdanen slepen in onvoorziene avonturen, maar het volk, gewend aan gehoorzaamheid en onderwerping, had

zich alleen te schikken naar de luimen van boven; het mengde zich er niet in om een raad te geven over zaken die verre boven hun nederige bevoegdheid gelegen was. Zelfs in het land waar twee naijverige families twist hadden met haar aristokratische en bourgois kliëntèle, konden schijnbare revoluties plaats hebben ten gevolge van een moord: een samenzwering van moordenaars, begunstigd door de kans, verplaatste den zetel en wijzigde het personeel der regeering, maar wat ging dit het onderdrukte volk aan? Eindelijk in een staat waar de grond van het gezag zich reeds eenigszins verruimd vond door het bestaan van klassen, die elkaar de heerschappij betwistten, boven een geheele menigte rechteloozen, die vooraf veroordeeld zijn om aan de wet der zegevierende klasse onderworpen te zijn, waren het straatgevecht, de oprichting van barrikades en de uitroeping van een voorloopige regeering op het stadhuis nog mogelijk.

Maar nieuwe pogingen in dien zin zouden niet gelukken in steden, veranderd in kazernes en overigens de laatste „revoluties" van dit soort hebben slechts een tijdelijk succes gehad. Zoo marcheerde Frankrijk, in 1848 al hinkende in het gevolg van hen, die de republiek hadden uitgeroepen, zonder te weten wat zij onder dat woord verstonden en greep de eerste gelegenheid aan om rechts-om-keert te maken. De massa der boeren die niet geraadpleegd was maar die er niettemin toe kwam haar gedachten uit te spreken, doof, onbeslist, vormeloos, verklaarde op voldoend duidelijke wijze dat haar evolutie niet voltooid was en zij wilde geen revolutie, die daardoor ontijdig kwam en drie maanden waren ternauwernood voorbijgegaan sinds de uitbarsting of de

kiezersmassa herstelde het oude stelsel onder een traditioneelen vorm, waaraan haar slavenziel nog gewoon was. Zoo doet ook het dier dat zijn pijnlijken rug aanbiedt aan den last, dien het draagt. Evenzoo kon de revolutie van de Kommune, zoo bewonderenswaardig gerechtvaardigd en noodzakelijk gemaakt door de omstandigheden, blijkbaar niet zegevieren, want zij was slechts door een helft van Frankrijk in 't leven geroepen en vond in Frankrijk alleen den steun der industrieele steden; de vloed verdronk haar in een zondvloed, een zondvloed van bloed.

Het is dus niet meer genoeg om oude formules te herhalen, zooals Vox populi, vox Dei (de stem des volks is de stem Gods) en oorlogskreten te uiten door de vlaggen in den wind te doen fladderen. De waardigheid van den burger kan van hem eischen dat hij onder zekere voorwaarden barrikades opricht en zijn land, zijn stad of zijn vrijheid verdedigt; maar laat hij zich niet verbeelden de geringste kwestie op te lossen door het toeval der kogels. In de hoofden en harten moeten de veranderingen eerst geschieden voordat men de spieren gebruikt en geschiedkundige verschijnselen veranderd worden. Maar wat waar is in de voorwaartsche revolutie is het evenzeer in de achterwaartsche of kontra-revolutie. Zeker, een partij die zich heeft meester gemaakt van de regeering, een klasse die beschikt over de funkties, de eer, het geld, de openbare macht, kan zeer veel kwaad doen en in zekere mate bijdragen tot het achteruitstellen van hen over wie zij zich het bestuur heeft aangematigd; toch zal hij niet profiteeren van haar overwinning dan binnen de grenzen getrokken door het gemiddelde

der openbare meening; het zal zelfs gebeuren dat zij de toepassing der besloten maatregelen en der wetten, goedgekeurd door de wetgevende vergaderingen die tot haar beschikking staan, niet waagt. De zedelijke en verstandelijke invloed van het milieu wordt voortdurend uitgeoefend door de maatschappij in haar geheel, zoowel op de mannen die de heerschappij begeeren als op de onderworpen menigte van vrijwillige slaven en ten gevolge van dezen invloed zullen de schommelingen die aan beide zijden plaats vinden, aan de twee zijden van de as, niet meer dan zwakjes daarvan afwijken.

Tevens — en dat is weer een leering van de hedendaagsche geschiedenis — verplaatst deze as zelve zich onophoudelijk door de uitwerking van duizenderlei gedeeltelijke veranderingen, die plaats hebben in de menschelijke hersenen. Men moet teruggaan tot het individu zelf, d.w.z. tot de oorspronkelijke cel der maatschappij om de oorzaken der algemeene vervorming met haar duizenden afwisselingen naar tijd en plaats te vinden. Als wij eenerzijds den geïsoleerden mensch zien onder den invloed der geheele maatschappij met haar traditioneele zedeleer, haar godsdienst, haar bijwonen, dat, hoe beperkt hij zij in de ruimte en in den duur der eeuwen, toch erin slaagt zijn persoonlijken stempel te drukken op de omringende wereld, ten einde deze te wijzigen op definitieve wijze door de wet, door de vervulling van een wet, door de toepassing van een handeling, soms zelfs door een mooi woord dat het heelal niet zal vergeten. Het is gemakkelijk in de geschiedenis duidelijk het spoor terug te vinden van duizenden helden die men weet dat

persoonlijk op krachtige wijze hebben medegewerkt aan den kollektieven arbeid der beschaving.

De zeer groote meerderheid van menschen is samengesteld uit individuen die zich laten leven zonder moeite evenals een plant leeft en die geenszins trachten te reageeren, noch in het goede noch in het kwade, op het milieu waarin zij geworpen zijn evenals een droppel water in den Oceaan. Zonder dat men hier de eigenwaarde wil vergrooten van den mensch die zich bewust is geworden van zijn handelingen en vastbesloten om zijn kracht aan te wenden voor het ideaal, is het zeker dat deze mensch een geheele wereld vertegenwoordigt in vergelijking van duizend anderen, die leven in de gevoelloosheid van halve dronkenschap of in den absoluten slaap der gedachte en die zonder het minste innerlijk verzet loopen in de rijen van een leger of in een processie van beêvaartgangers. Op een gegeven oogenblik kan de wil van een mensch zich plaatsen tegenover de panische beweging van een geheel volk. Sommige gevallen van heldendood bevinden zich onder de groote gebeurtenissen van de geschiedenis der volkeren, maar hoeveel belangrijker was de rol der levenden, die zich wijdden aan het algemeen welzijn!

Hier moet men met zorg onderscheiden, want dubbelzinnigheid is gemakkelijk en als men spreekt van „de besten" laat men zich gemakkelijk meeslepen om dit woord op te vatten als „aristokratie" in den gewonen zin. Een heel aantal schrijvers en sprekers, vooral onder hen die behooren tot de klasse waarin de bekleeders van macht behooren, spreken graag over de noodzakelijkheid om aan het bestuur der

maatschappijen een groep uitverkorenen te plaatsen, die dan vergeleken wordt met de hersenen in het menschelijk organisme. Maar waar is de „groep uitverkorenen" die tegelijkertijd verstandig en sterk is, die in haar handen de regeering der volkeren moet houden? Het spreekt vanzelf: allen die regeeren en bevelen: koningen, prinsen, ministers en afgevaardigden, die met zelfvoldoening naar hun eigen persoon zien, antwoorden in alle naïveteit: „Wij zijn de uitverkorenen, wij vertegenwoordigen de hersenen van het groote politieke lichaam". Bittere bespotting, die aanmatiging van de officiëele aristokratie, die zich verbeeldt de werkelijke aristokratie te zijn van de gedachte, van het initiatief, van de verstandelijke en zedelijke evolutie! Het tegendeel is veeleer waar of omvat althans voor het grootste gedeelte de waarheid van het gezegde waarvan Leopold Ranke zich bedient in zijn geschiedenis: „dikwijls verdiende de aristokratie den naam van „kakistokratie". Wat b.v. te zeggen van de bloem van den Franschen adel, die onlangs, om spoediger aan den brand van een bazar te ontsnappen, stokslagen, en schoppen richtte op het gezicht en de buik van vrouwen!

Zonder twijfel hebben zij die beschikken over fortuin, meer gemak dan anderen om te studeeren en zich te ontwikkelen, maar zij hebben ook veel kans om zich te bederven en te gronde te richten. Een persoon die gevleid wordt, zooals altijd gebeurt met een baas, hetzij hij keizer is of bureau-chef, loopt groot gevaar bedrogen te worden en bij gevolg de zaken niet in haar ware gedaante te leeren kennen. Hij loopt bovenal gevaar om een te gemakkelijk leven te hebben, niet

persoonlijk te leeren strijden en zeer egoïstisch alles te verwachten van anderen; hij wordt ook bedreigd in handen te vallen van het elegante of zelfs onbeschaafde crapule, zoo werpt de menigte ondeugden zich op hem als een bende jakhalzen op hun prooi. En hoe meer hij zich verlaagt, hoe grooter hij wordt in zijn eigen oogen door de vleierijen van belanghebbenden; terwijl hij een beest wordt, kan hij meenen een God te zijn; in het slijk is hij in volle apotheose.

En wie zijn het die zich op de macht werpen om deze keurbende van geboorte of fortuin te vervangen door een nieuwe keurbende, zoogenaamd van het verstand? Wie zijn de politiekers, bekwaam om niet meer de koningen, maar de menigte te vleien? Een der tegenstanders van het socialisme, een verdediger van hetgeen men noemt de „goede beginselen", Leroy Beaulieu zal spreken over die nieuwe aristokratie in bewoordingen, die als zij van een anarchist afkomstig waren, veel te geweldig en werkelijk ongerechtvaardigd zouden schijnen: „de hedendaagsche politiekers van alle rangen, van de gemeenteraadsleden der steden af tot de ministers toe, vertegenwoordigen in hun geheel, de uitzonderingen niet te na gesproken, een der laagste en bekrompenste klassen van zijkofanten en hovelingen die de menschheid ooit gekend heeft. Hun eenig doel is om op laaghartige wijze te vleien en alle volksvooroordeelen te ontwikkelen, die zij overigens grootendeels deelen, daar zij nooit een oogenblik van hun leven hebben gewijd aan nadenken en waarneming.

Overigens het bewijs bij uitnemendheid, dat de twee „aristokratiën", de eene die of de macht in handen

heeft of jaagt naar de macht en de andere die werkelijk is samengesteld uit de „beteren" nooit verward zouden kunnen worden, levert de geschiedenis ons op bladzijden, met bloed beschreven. In haar geheel beschouwd kunnen de menschelijke annalen bepaald worden als het verhaal van een eeuwigdurenden strijd tusschen hen, die verheven tot den rang van meesters genieten van de macht, door de geslachten heen verworven en degenen, die vol geestdrift en ijver geboren worden tot de scheppende kracht. De twee groepen van „beteren" zijn met elkaar in oorlog en het historisch beroep der eersten was altijd om de anderen te vervolgen, te onderwerpen, te dooden.

Het waren de officieel „besten", de goden zelven, die Prometheus aan een rots van den Kaukasus kluisterden en sinds dezen tijd zijn het altijd de besten: keizers, pausen, overheidspersonen, die de nieuwigheidskramers gevangen zetten, martelden en verbrandden, en die hun werken vervloekten.

De beul was altijd in dienst van deze „goeden" bij uitnemendheid. Zij vinden ook altijd geleerden om hun zaak te bepleiten. Buiten de anonieme menigte, die niet tracht te denken en die zich eenvoudig aanpast aan de gewone beschaving, zijn het mannen van kennis en talent die de theoretici zijn van het absolute konservatisme, zoo niet van den achteruitgang en die trachten de maatschappij te handhaven, haar om zoo te zeggen vast te maken, alsof het mogelijk was de projektiekracht tegen te houden van een bol, geslingerd in de ruimte. Deze „misoneïsten" (haters van het nieuwe) zien zooveel gekken in al die nieuwigheidskramers, d.w.z. in de mannen van gedachte en

ideaal; zij drijven de liefde tot de sociale duurzaamheid zoover dat zij al degenen, die de bestaande dingen kritiseeren, allen die zich uitstrekken naar het onbekende, brandmerken als politieke misdadigers en toch bekennen zij dat als een nieuw denkbeeld eindelijk gezegevierd heeft in den geest der meerderheid van de menschen, men zich daarnaar moet voegen, om niet revolutionair te worden door in verzet te komen tegen de algemeene goedkeuring. Maar in afwachting van deze noodlottige revolutie vragen zij dat de evolutionisten behandeld worden als misdadigers, dat men heden handelingen straffen zal, die men morgen prijst als het produkt van de zuiverste moraal; zij hebben den giftbeker laten drinken door Sokrates, zij hebben Johannes Huss naar den brandstapel gebracht, zij hebben Babeuf geguillotineerd, want Babeuf was in onze dagen zoo'n nieuwigheidskramer. Zij offeren ons op aan al de woede der sociale wraak, niet omdat wij ongelijk hebben, maar omdat wij te vroeg gelijk hebben. Men ziet wel dat wij leven in een eeuw van ingenieurs en soldaten, voor wie alles moet afgepaald worden met een touw en een liniaal. „De meting" — dat is het parool van deze armen van geest die de schoonheid alleen zien in de symetrie, het leven alleen in de strengheid des doods.

IV.

„De vrijmaking der arbeiders zal het werk zijn der arbeiders zelven", zoo luidt de beginselverklaring der Internationale. Dit woord is waar in de ruimste be-

teekenis. Als het waar is dat de mannen die om zoo te zeggen door de voorzienigheid gezonden zijn, beweerd hebben het geluk der volkeren te bewerken, het is niet minder waar dat alle menschelijke vooruitgang plaats heeft gehad door het initiatief der opstandelingen of der reeds vrije burgers. Het rust dus op ons zelven om ons te bevrijden, ons die ons onderdrukt gevoelen, op welke wijze dan ook, en die solidair blijven met alle lijdenden en gemartelden in alle landen der wereld. Maar om te strijden moet men weten. Het is niet meer genoeg om zich woedend in den slag te werpen, zooals de Kimbren en Teutonen deden, loeiende achter hun schild of blazende op de hoorn van een auerochs; de tijd is gekomen om de verwikkelingen van den strijd te voorzien, te berekenen, wetenschappelijk de zegepraal voor te bereiden die ons den socialen vrede zal geven. De eerste voorwaarde van den triomf is om ontdaan te worden van onze onkunde; wij moeten alle vooroordeelen kennen die vernietigd moeten worden, alle elementen te verwijderen die vijandig zijn, alle beletselen te overwinnen en die aan de andere zijde niet onbekend zijn met de bronnen, waarover wij kunnen beschikken, geen der bondgenooten te verwaarloozen die de geschiedkundige evolutie ons geeft.

Wij willen weten. Wij willen niet dat de wetenschap een privilegie is en dat mannen, gezeten op een berg zooals Mozes, op een troon zooals de Stoïcijn Marcus Aurelius, op een Olympus of een Parnassus in karton of enkel op een akademischen leunstoel, ons wetten zullen dikteeren, roemende op een hoogere kennis der eeuwige wetten. Het is zeker

dat er onder de lieden die in de hoogte priesters spelen, zijn die op behoorlijke wijzen het Chineesch kunnen vertalen, de kloosterboeken uit den tijd der Merovingers kunnen lezen of het verteringsorgaan der vlooien kunnen ontleden, maar wij hebben vrienden die hetzelfde kunnen doen en daarom niet beweren, het recht te hebben om over ons te bevelen. Overigens de bewondering die wij gevoelen voor die groote mannen belet ons niet om in alle vrijheid de woorden te bespreken, die zij ons willen toespreken uit hun hemel. Wij aanvaarden geen afgekondigde waarheid; wij maken haar tot de onze eerst door studie en door diskussie en wij leeren de dwaling verwerpen, al was zij duizendmaal geëikt en gebreveteerd.

Hoe dikwijls heeft niet het onwetende volk moeten erkennen dat zijn wijze opvoeders geen andere wetenschap hadden te onderwijzen dan die om vreedzaam en vroolijk te gaan naar het abattoir, ievenals het rund dat men feestelijk optooit met guirlandes van verguld papier.

Men heeft dikwijls China aangehaald als voorbeeld en professoren vol diploma's hebben ons beleefd de voordeelen doen kennen die een regeering zou aanbieden, samengesteld uit Mandarijnen zooals zij. Schrijvers, letterkundigen zooals Honoré de Balzac en Gustave Flaubert, om slechts dooden aan te halen, hebben gelijkelijk ten bate van de mannen van genie, d.w.z. voor hun voordeel, de politieke leiding der maatschappij opgeëischt. Het woord „regeering van Mandarijnen" is wat rauw uitgesproken. Het lot beware ons voor dergelijke meesters, ingenomen met hun eigen persoon en vol minachting voor anderen

uit de „lage menigte” of uit de „vuile bourgeois”. Buiten hun glorie beteekent niets wat; buiten hun coterie bestaat er slechts schijn, vluchtige schaduwen. En toch hun geschriften, hoe fijn ook, bewijzen ons dat deze genieën zeer middelmatige profeten zijn. Geen hunner had een ruimer begrip over de toekomst dan de geringste proletariër en in hun school kunnen wij den goeden strijd niet leeren strijden. In dat opzicht leert de meest onbekende van hen die strijden en lijden voor de rechtvaardigheid ons meer.

Het begin van onze kennis, de eerste beginselen van geschiedkundige kennis zeggen ons, dat de tegenwoordige toestand eindelooze rampen omvat, die men zou kunnen vermijden. De onophoudelijke en vernieuwde ongelukken die het bestaande sociale stelsel voortbrengt, overtreffen al die welke de onvoorziene revoluties der natuur veroorzaken zooals overstroomingen, cykloons, aardbevingen, uitbarstingen van asch en lava. Het is een raadsel hoe optimisten tegen de klippen aan, zij die met alle geweld willen dat alles naar wensch gaat in de beste der werelden, de oogen kunnen sluiten voor den vreeselijken toestand van zoovele millioenen hunner medemenschen, hunner broeders. De verschillende ekonomische of politieke administratieve of militaire rampen, die woeden in de „beschaafde” maatschappijen — zonder nog te spreken over de wilde volkeren — hebben tallooze menschen tot slachtoffers en de gelukkigen die gespaard of slechts even aangeroerd worden door het ongeluk, doen precies alsof zij die hekatomben niet zien, zij schikken zich goed in het verlies om rustig weg te leven, alsof al die rampen geen tastbare werkelijkheden waren.

Is het niet waar dat millioenen mannen in Europa, die de militaire uniform dragen, jarenlang moeten ophouden hardop te denken, den plooi der dienstbaarheid moeten aannemen, hun wil geheel onderwerpen aan dien hunner chefs, leeren vader en moeder dood te schieten als eenige stomme despoot het eischt? Is het niet waar dat andere millioenen, min of meer ambtenaren, evenzoo onderworpen worden, verplicht om voor deze te buigen en voor anderen onderdanig te zijn en een konventioneel leven te leiden dat bijna geheel nutteloos is voor den vooruitgang? Is het niet eveneens waar, dat jaarlijks millioenen misdadigers, vervolgden, armen, vagebonden, werkloozen worden opgesloten in cellen en blootgesteld aan alle kwellingen van het alleenzijn! En is het als gevolg van deze mooie politieke en sociale instellingen niet waar, dat de menschen van natie tot natie, van kaste tot kaste elkaar haten? Leeft de maatschappij niet in zoo'n warboel, dat ondanks den goeden wil en de toewijding van edelmoedige menschen de arme die honger lijdt, op straat gevaar loopt te sterven en dat de vreemdeling zich alleen, heelemaal alleen, zonder een vriend kan bevinden in een groote stad, waar toch de menschen, vermeende „broeders" bij tienduizenden dooreendwarrelen? Het is niet op een vulkaan dat wij leven, maar in de vulkaan zelf, in een duistere hel en als wij niet de hoop hadden op beter en den onoverwinnelijken wil om te werken voor een betere toekomst, wat zou ons dan te doen overblijven, behalve om ons te laten sterven, zooals zoovele wanhopigen het aanraadden zonder het zelven te durven en zooals legioenen ongelukkigen, elk jaar in grooter aantal, het doen?

Het eerste element van de evolutionaire kennis toont zich aldus aan ons; de sociale toestand schijnt ons naar alle kanten slecht. „Het lijden kennen" — dit is het allereerste voorschrift van de Buddhistische wet. Wij kennen het lijden! Maar „hoe eraan te ontsnappen?" zietdaar de tweede periode van de kennis. Wij beginnen dit ook te weten, dat zij de studie van het verleden. De geschiedenis, hoe ver als wij erin opklimmen in de opeenvolgende eeuwen, hoe naarstig wij de maatschappijen en volkeren rondom ons bestudeeren, die der beschaafde of barbaarsche, der goed ingerichte of primitieve, leert ons dat elke gehoorzaamheid een afzwering is, dat elke slavernij een vervroegde dood is; zij zegt ons ook, dat elke vooruitgang verkregen wordt in verhouding tot de vrijheid, de gelijkheid en de spontane overeenstemming der burgers; dat elke eeuw van ontdekkingen werd een eeuw, waarin de godsdienstige en politieke macht verzwakt was door mededinging en waarin het menschelijke initiatief een bres heeft kunnen vinden om door te glijden, evenals een hoop gras groeit tusschen de losgegane steenen van een paleis. De groote perioden van kunst en wetenschap, die gedurende den loop der eeuwen elkaar opvolgen in lange termijnen, de Atheensche periode, die der Renaissance en die van de moderne wereld, vonden altijd haar ontstaan en groei in tijden van onophoudelijk vernieuwden strijd en van „anarchie", aan de energieke menschen althans de gelegenheid aanbiedende om voor hun vrijheid te vechten.

Hoe weinig gevorderd onze wetenschap der geschiedenis nog zijn moge, er is een feit dat den ge-

heelen hedendaagschen tijd beheerscht en het wezen van onze eeuw vormt, en dat is de almacht van het geld. Geen lompe boer, die op een afgelegen dorp woont, of hij kent den naam van een potentaat van fortuin die de koningen en vorsten beveelt; niemand die hem niet beschouwt als een soort van godheid die zijn wil voorschrijft aan de geheele wereld. En zeker de onnoozele boer bedriegt zich niet. Hebben wij niet onlangs eenige joodsche en christelijke bankiers elkander het genoegen zien geven om de zes groote mogendheden aan den teugel te leiden, de gezanten en vorsten te laten manoeuvreeren, aan de hoven van Europa nota's te doen teekenen die zij op hun kantoren hadden laten redigeeren? Verborgen achter in hun loge hebben zij voor zich een groote komedie laten afspelen, waarvan de volkeren zelven de akteurs waren en die met blijdschap bombardementen en veldslagen aanwakkerden: veel bloed mengde zich in het feest. Nu smaken zij de voldoening hun werkplaats te houden in de kabinetten der ministers, in de geheime vertrekken der vorsten en de politiek der staten in te richten naar de behoeften van hun handel. Ten gevolge van het nieuwe volkenrecht hebben zij Griekenland, Turkije verpacht en zij maken zich klaar om alle andere staten, zoo groote, als kleine, te verpachten. Prinsen zijn ze niet en koningen verwaardigen zij zich niet te zijn maar zij houden de symbolische munt in handen waarvoor de wereld in aanbidding zich buigt.

Een ander geschiedkundig duidelijk feit komt tot de kennis van allen die studeeren. Dit feit, een reden van zooveel teleurstelling bij de menschen wier goede wil het wint op de rede, bestaat daarin, dat alle mensche-

lijke sociale instellingen, alle sociale organismen die zich trachten te handhaven, zoo goed en zoo kwaad als het gaat, zonder verandering, tengevolge zelfs van hun onveranderlijkheid, behoudslieden moeten vormen zoo van gebruik als van misbruik, parasieten, uitzuigers van allerlei soort, brandpunten van reaktie worden in het geheel der maatschappij. Al zijn de instellingen zeer oud en al moet men om er den oorsprong van te kennen, opklimmen tot de oudste tijden of zelfs tot den tijd van legenden en mythen of wel dat zij afkomstig zijn van een volksrevolutie, zij zijn niet minder bestemd om in verhouding tot de strengheid van statuten de denkbeelden te verstijven, den wil te verlammen, de vrijheden en het initiatief op te heffen; daarvoor is het voldoende dat zij duurzaam zijn.

De tegenspraak is dikwijls zeer hinderlijk tusschen de revolutionaire omstandigheden die de instelling zagen ontstaan en de manier waarop zij werkt, geheel tegenovergesteld aan het ideaal dat haar naïve stichters gehad hadden. Bij het ontstaan riep men: Vrijheid! Vrijheid en het lied „Oorlog aan de tirannen” weerklonk langs de straten, maar de „tirannen” hebben de plaatsen ingenomen en dit door het feit zelf der routine, hierarchie, van den geest van weder in bezit neming, die langzamerhand elke instelling overmeestert. Hoe langer zij zich handhaaft, hoe meer zij te vreezen is, want zij eindigt met den grond te bederven, waarop zij rust, de atmosfeer rondom zich te verpesten: de dwalingen, die zij heiligt, het bederf van denkbeelden en gevoelens dat zij rechtvaardigt en aanbeveelt, nemen zoo'n karakter van ouderdom, zelfs van heiligheid aan dat enkele stoutmoedigen haar durven aan-

vallen. Elke eeuw die zij duurt, wast het gezag ervan en als zij toch eindigt met vallen evenals alle dingen, dan komt dat omdat zij zich in toenemende disharmonie bevindt met het geheel der nieuwe feiten die zich rondom haar opdoen.

Laat ons als voorbeeld nemen de eerste van alle instellingen: het koningschap, dat zelfs voorafging aan den godsdienstigen eeredienst, want het bestond reeds vóór den mensch bij vele dierstammen.

Welk een vat heeft deze illusie van de noodzakelijkheid van een meester ten alle tijde gehad op de geesten! Hoeveel menschen waren er niet in Frankrijk die zich verbeeldden geschapen te zijn om te kruipen aan de voeten van een koning ten tijde toen La Boëtie schreef zijn C o n t r'U n (Tegen Een), dit zoo helder en logische betoog, met zooveel eerlijken eenvoud vermengd? Ik herinner mij nog de verbazing, die de proklamatie der „Republiek" in 1848 teweeg bracht bij de boeren op het platteland: „maar wij hebben toch een meester noodig!" — zoo herhaalden zij als om strijd. Ook richtten zij zich weldra zoodanig in dat zij zichzelven dien meester gaven, zonder wien zij zich verbeeldden dat geen maatschappij mogelijk was: hun politieke wereld moest noodzakelijk gemaakt zijn naar de beeltenis van hun eigen familie-wereld, waarin zij het gezag, de macht zelfs en het geweld verlangden.

Zooveel voorbeelden van verschillende koningschappen troffen hun blikken en anderzijds verdwijnt de erfelijkheid der slavernij zoo moeilijk uit het bloed, de zenuwen, de hersenen, dat ondanks het voldongen feit zij deze revolutie der steden, die nog niet was

een revolutie van den geest der landbewoners, niet wilden toelaten.

Gelukkig dat de vorsten zichzelven belastten hun oude goddelijkheid te vernietigen: zij bewegen zich niet meer in een onbekende wereld van het lage, maar van uit hun hoogte neergedaald toonen zij zich, wel ondanks zichzelven, in hun grillen en hun armoede, in hun belachelijkheid. Men bestudeert hen met de lorgnette, de monocle en in alle opzichten; men onderwerpt hen aan de fotografie, aan instantanés, aan Röntgen-stralen, om hen te zien tot in hun ingewanden. Zij houden op vorsten te zijn, om gewone menschen te worden, overgeleverd aan de lage belanghebbende vleierijen van dezen, aan den haat, het uitlachen en de minachting van genen. Ook moet men zich haasten om het „monarchale beginsel" te restaureeren, om te trachten er leven in te brengen. Men stelle zich verantwoordelijke vorsten, burgerkoningen voor, in hun majesteit de „beste der republieken" verpersoonlijkend en ofschoon deze oplappingen arme uitvindingen zijn, hebben zij niettemin in sommige streken een duur van meer dan een eeuw, zoo langzaam moet de evolutie der denkbeelden leiden tot gedeeltelijke revoluties, voordat de volledige, logische revolutie voltooid is.

Onder zijn duizenderlei vormen was de staat de meest populaire, en heeft niet minder als eerste beginsel, als primitieve kern, het grillige gezag van een meester en bij gevolg de vermindering of zelfs het geheele verlies van het initiatief bij den onderdaan, want het zijn noodzakelijk menschen die dezen staat vertegenwoordigen en deze mannen ten gevolge zelfs van het bezit van den macht en door de bepaling

zelve van het woord „regeering", waaronder men hen omvat, hebben minder tegenwicht voor hun hartstochten dan de veelheid der geregeerden.

Andere instellingen, die der godsdienstige eerediensten hebben ook zoo'n machtigen invloed gehad, dat vele geschiedschrijvers, vrij van geest, hebben kunnen gelooven aan de absolute onmogelijkheid voor de menschen om zich daarvan te bevrijden. In waarheid behoort de beeltenis Gods, die de volksverbeelding ziet tronen boven in den hemel, niet tot die welke men gemakkelijk omverwerpt. Hoewel de logische volgorde der menschelijke ontwikkeling de godsdienstige organisatie gevolgd is op de politieke beweging en dat de priesters gekomen zijn na de chefs, want elke beeltenis onderstelt een eerste werkelijkheid, gaf echter de hoogste hoogte, waarop men deze illusie had geplaatst om er het begin van te maken van alle aardsch gezag, er een doorlucht karakter bij uitnemendheid aan; men richtte zich tot de soevereine en geheimzinnige macht, tot den „onbekenden God" in een staat van vrees en beven die elke gedachte, elke kritiek, elk persoonlijk oordeel ophief. De vereering — dat is het eenige gevoel dat de priesters toestonden aan hun geloovigen.

Om weer bezit te nemen van zichzelven, om zijn recht te hernemen om vrij te denken had dus de onafhankelijke mensch — ketter of atheïst — al zijn energie bijeen te garen, alle kracht van zijn wezen samen te vatten en de geschiedenis zegt ons wat hem dit gekost heeft gedurende de duistere tijden van de overheersching der kerk. Nu is „godslastering niet meer de hoofdmisdaad, maar 't oude zinsbedrog,

erfelijk voortgeplant, fladdert nog in de ruimte in de oogen van talloos velen. Het duurt voort, al tracht men zich dagelijks te wijzigen ten einde tegemoet te komen aan de twijfelingen, de nieuwe denkbeelden en een onophoudelijk aangroeien der ontdekkingen van de wetenschap, die het niettemin schijnbaar zoo brutaal minacht en onteert. Deze veranderingen van plunje, deze vermommingen zelfs helpen de kerk en met haar alle godsdienstige eerediensten om haar gezag op de geesten te handhaven, om de hand te leggen op de gewetens, om geleerde mengsels van oude leugens met nieuwe waarheid te maken. Nooit moeten zij die denken vergeten, dat de vijanden van het denken tegelijkertijd door de macht der dingen, door de logika van den toestand, de vijanden zijn van alle vrijheid. De autoriteiten zijn overeengekomen om van den godsdienst, den sluitsteen van hun tempel te maken. Aan het volk, den Simson, om de zuilen omver te halen waarop hij steunt!"

En wat te zeggen van de instelling der „Justitie?" Haar vertegenwoordigers willen zichzelven, evenals de priesters, beschouwen als onfeilbaar, en de openbare meening, zelfs eenstemmig, is niet in staat hun de rehabilitatie af te dwingen van een onschuldig veroordeelde. De overheidspersonen haten den man die uit de gevangenis komt om hun terecht te verwijten zijn ongeluk en het zoo zware gewicht van de sociale afkeuring die hem op monsterachtige wijze ten deel is gevallen. Ongetwijfeld beweren zij niet de afspiegeling van de godheid op hun gelaat te hebben, maar wordt de justitie, ofschoon een simpele abstraktie, ook niet gehouden voor een godin en prijkt haar

beeld niet in de paleizen van justitie? Evenals de vorst vroeger absoluut was, evenzoo heeft de overheidspersoon eenige aanvallen op zijn beweerde majesteit moeten ondergaan. Hij spreekt thans recht in naam des volks, maar onder het voorwendsel dat hij de zedelijkheid verdedigt, is hij niet minder bekleed met de macht om zelf misdadiger te zijn, om den onschuldige tot het bagno te veroordeelen en den machtigen misdadiger vrij te spreken; hij beschikt over het zwaard der wet, hij bewaart de sleutel van de gevangenis; hij verkneutert er zich in om materieel en moreel de preventieve gevangenen te martelen, en te werken met bedreigingen en trouwelooze beloften van den beschuldiger, die „rechter van instruktie" heet; hij richt guillotines op en draait de schroef aan van den boei, hij voedt den politieman, den spion, den agent van de zedenpolitie op, hij vormt in naam van de „sociale verdediging" deze leelijke wereld van de lage wraak, wat het meest weerzinwekkende is in de modder en het slijk.

Een andere instelling is het leger, dat gerekend wordt één te zijn met het „gewapende volk" bij alle naties waar de vrijheidsgeest sterk genoeg is om de regeerders de moeite te doen nemen om hen te bedriegen. Maar wij hebben door een harde ervaring geleerd dat als het personeel der soldaten vernieuwd wordt, het kader hetzelfde is gebleven en het beginsel niet veranderde. De mannen werden in Zwitserland of Duitschland niet direkt gekocht: het zijn niet meer lansknechten en ruiters, maar zijn zij er vrijer om? Hebben de 500.000 „intelligente bajonetten", waaruit het Fransche leger is samengesteld, het recht om deze

intelligentie te toonen, als de korporaal, de sergeant, de heele hierarchie van hen die bevelen, heeft gezegd: „stilte in de rijen?" Dat is de eerste formule en dit zwijgen moet terzelfder tijd een zwijgen der gedachte zijn. Welk officier, voortgekomen uit de school of uit de gelederen, van adel of burger, zou een oogenblik kunnen dulden dat in al die lummels, die voor hem opgesteld staan, kon ontkiemen e e n d e n k b e e l d verschillende van het zijne? In zijn wil huist de kollektieve kracht van de geheele bezielde massa die paradeert en defileert op zijn gebaar, zijn vinger en zijn oog. Hij beveelt, zij hebben te gehoorzamen. „Vooruit! Vuur!" en men moet schieten op den Tonkinees of den Neger, op den Bedouin van het Atlasgebergte of op dien van Parijs, zijn vijand of zijn vriend! „Stilte in de rijen!" En als de nieuwe kontingenten, die het leger verslindt, jaarlijks moesten gemobiliseerd worden zooals het beginsel der discipline het wil, zou het dan niet een vergeefsche hoop zijn om te wachten op eenige hervorming, op eenige verbetering in het onbillijke stelsel waaronder de rechteloozen verpletterd worden?

Keizer Wilhelm zegt: „M ij n leger, M ij n vloot", en grijpt alle gelegenheden aan om voor zijn soldaten, voor zijn matrozen te herhalen, dat zij z ij n zaak, z ij n fysiek en zedelijk eigendom zijn en zij moeten geen enkel oogenblik aarzelen vader en moeder te dooden, als hij, hun meester, hun dit levende doelwit toont. Dat is nog eens praten! Deze woorden hebben ten minste de verdienste om logisch te beantwoorden aan de autoritaire opvatting van een maatschappij, door God ingesteld. Maar als in de Vereenigde

Staten, als in het „vrije Zwitserland" elk officier zich behoedzaam wacht om de keizerlijke toespraken te herhalen, ze zijn toch niet minder zijn gedragslijn in het geheim van zijn hart en als het oogenblik gekomen is om ze toe te passen, dan aarzelt hij niet. In de „groote" Amerikaansche republiek werpt president Cleveland de federale troepen op de werkstakers van Illinois op gevaar af om de burgers te laten dooden die in de volle uitoefening zijn van hun wettelijk recht en in het kleine Zwitsersche kanton Uri doen andere soldaten „de orde heerschen" met geweerschoten gericht op hun broeders, de arbeiders. Het is dus niet zonder kwetsing van hun zedelijke waardigheid, hun vrij en oprecht initiatief, dat onverschillig in welk land, mannen die beweren weer meesters te worden van zichzelven, gedurende jaren een soort van leven moeten leiden dat van hun zijde de stille aanvaarding van grofheden en beleedigingen omvat, en boven alles het stellen van een andere gedachte, van een anderen wil, van een ander gedrag in de plaats van de hunne. De soldaat heeft niet straffeloos gedurende twee of drie jaren zijner jeugd gezwegen, doordat hij beroofd was van de vrije uitdrukking is het denken zelf aangetast.

En met alle andere staatsinstellingen, hetzij ze zich noemen „liberaal", beschermend" of „onder voogdijschap" gaat het precies als met de justitie en het leger. Zijn zij niet noodlottigerwijze door hun werking zelve autoritair, misbruikend, slecht? De spotschrijvers hebben tot afmatting toegespot met de „kale koppen" der regeerings-administraties, maar hoe belachelijk al die penvoerders het ook voorstelden, ze zijn nog

veel noodlottiger, ondanks zichzelven overigens en zonder dat men, wat ook, kan verwijten aan deze onbewuste slachtoffers van een politieken versteenden staat, die niet is in overeenstemming met het leven in zijn volle verscheidenheid. Onafhankelijk van veel andere bedervende elementen als daar zijn: begunstiging, paperassenrommel, onvoldoende nuttige bezigheid voor een troep beambten, het feit dat men een meer of min onsamenhangend geheel van politieke, godsdienstige, zedelijke en sociale opvattingen van heden heeft ingesteld, gereglementeerd, gekodificeerd, geflankeerd met dwangmiddelen, boeten, gendarmes en gevangenbewaarders om ze op te leggen aan de mannen van morgen, dit feit op zichzelf kan slechts tegenstrijdige gevolgen hebben. Het leven, dat steeds onvoorzien, steeds hernieuwd is, kan zich niet schikken naar voorwaarden, uitgewerkt voor een tijd die niet meer is.

Niet alleen dat de samengesteldheid en de aaneensluiting der raderen de oplossing der eenvoudigste dingen dikwijls onmogelijk maken of zelfs beletten door een lang oponthoud, maar de geheele machinerie houdt soms op te werken voor de dingen van het hoogste belang en door „staatsgrepen", hetzij groote hetzij kleine, moet men de moeilijkheid overwinnen: de soevereinen, de machtigen klagen er in zoo'n geval over, dat „de wettelijkheid hen doodt" en komen er best toe „om terug te keeren op het spoor van het recht". Het succes wettigt hun handeling in de oogen der geschiedenis, het gemis aan succes plaatst hen in de rij der misdadigers. Eveneens is het met de menigte van onderdanen of burgers die

reglementen of wetten breken door een revolutie; de dankbare nakomelingschap noemt hen helden. De nederlaag zou van hen hebben gemaakt roovers.

Voordat ze officieel bestonden als uitingen van den staat, voordat zij hun grondwet hebben ontvangen uit de handen van een vorst of door de stemming van volksvertegenwoordigers, zijn de instellingen, die in vorming zijn, de gevaarlijkste en trachten zich te vergrooten ten koste van de maatschappij, trachten het monopolie te vestigen in hun profijt. Zoo vervormt b. v. de esprit de corps (de korpsgeest) tusschen menschen die uit éénzelfde school met diploma komen, alle „kameraden", hoe flink ze ook zijn, in zooveel onbewuste samenzweerders, onderling verbonden voor hun bizonder belang en tegen het algemeen belang, in zooveel roovers die de voorbijgangers uitplunderen en de buit onder elkaar verdeelen. Ziet die toekomstige ambtenaren reeds in het collége (op de voorbereidende school) met hun genummerde kepis of op eenige universiteit met hun witte of groene petten: misschien hebben zij nooit een eed afgelegd als zij de uniform aandeden, maar als zij geen eed hebben gedaan, handelden zij niettemin volgens den kastengeest, vastbesloten om altijd het beste deel te nemen. Tracht het „monogram" der oude polytechniekers te verbreken, opdat een verdienstelijk man plaats kan nemen in hun rijen en er toe komt dezelfde funkties of dezelfde eerbewijzen te deelen! De machtigste minister zou er niet toe kunnen geraken. Tegen geen prijs zal men den indringer aannemen. Laat de ingenieur, voorgevende zich zijn beroep te herinneren, met zooveel moeite geleerd, te korte bruggen, te lage

tunnels of te zwakke muren maken voor reservoirs, het doet er weinig toe, maar vóór alles, hij moet gekomen zijn uit de school, hij moet de eer hebben, geweest te zijn onder het aantal studenten.

De sociale zielkunde leert ons dat men niet alleen de reeds gevestigde macht moet wantrouwen, maar ook nog die welke bezig is te worden. Het is evenzeer van belang om met zorg te onderzoeken, wat in de praktijk de dingen, de woorden van verdoovenden of zelfs verleidelijken schijn beteekenen, zooals de uitdrukkingen: „patriotisme", „orde", „sociale vrede". Zonder twijfel is de liefde tot den geboortegrond een zeer natuurlijk en teeder gevoel, het is heerlijk voor den balling om de geliefde moedertaal te hooren en de streken terug te zien die hem de plaats zijner geboorte herinneren. En de liefde van den mensch strekt zich niet alleen uit tot de aarde die hem heeft gevoed, tot de taal die hem gewiegd heeft, neen, ook tot een natuurlijken drang naar de zonen van denzelfden grond, wier denkbeelden, gevoelens en zeden hij deelt; eindelijk als hij een verheven ziel bezit, zal hij een gloeiende hartstocht van solidariteit gevoelen voor degenen wier behoeften en wenschen hij intiem kent. Als dat het „patriotisme" is, welk mensch met 'n hart zou dit niet kunnen gevoelen? Maar bijna altijd verbergt het woord een heel andere beteekenis dan die van „teederheid voor de plaats zijner voorvaderen".

Door een zonderling kontrast sprak men nooit over het vaderland met zulk een luide gemaaktheid als sinds den tijd waarin men het langzamerhand te loor ziet gaan in het groote aardsche vaderland der

menschheid. Men ziet overal vlaggen, vooral aan de poort van gevangenissen en kazernes. De „regeerende klassen" bluffen volop op hun patriotisme, terwijl ze hun geld beleggen in den vreemde en handel drijven met Weenen of Berlijn, wat hun eenig geld oplevert, daarvoor verhandelen zij zelfs staatsgeheimen. Tot de geleerden die den tijd vergetende waarin zij een internationale werelrepubliek vormden, spreken over de „Fransche of Duitsche of Italiaansche wetenschap", alsof het mogelijk was om onder de hoede van gendarmes de kennis van de feiten en de propaganda der denkbeelden binnen de grenzen te houden; men wel protektionisme van de produkten van den geest zoowel als voor de rapen en de katoentjes. Maar in evenredigheid zelfs van deze intellektueele inkrimping in de hersenen der importeurs, verruimt zich de gedachte der kleinen. De mannen van omhoog vernauwen hun terrein en hun hoop naarmate wij, de opstandelingen, bezit nemen, van het heelal en onze harten vergrooten. Wij voelen ons kameraden de heele wereld door, van Amerika tot Europa en van Europa tot Australië; wij bedienen ons van dezelfde taal om dezelfde belangen te eischen en het oogenblik komt waarop wij dezelfde taktiek, hetzelfde woord van vereeniging spontaan zullen volgen. Ons leger verrijst in alle hoeken der wereld.

In vergelijking van deze wereldbeschouwing is wat men overeengekomen is patriotisme te noemen niets anders dan een vernauwing van alle gezichtspunten. Men moet naïf zijn onder de naïven, om niet te weten dat de „katechismussen van den burger" de liefde tot het Vaderland prediken om het geheel der be-

langen en voorrechten der bezittende klasse te dienen en dat zij ten bate van deze klasse den haat van grens tot grens tusschen de zwakken en onterfden trachten te onderhouden. Onder het woord patriotisme en de moderne kommentaren waarmede men het omgeeft, verbergt men de oude praktijken van slaafsche gehoorzaamheid aan den wil van een chef, de algeheele afzwering van het individu tegenover lieden die de macht vasthouden en zich van de geheele natie willen bedienen als een blinde kracht. Evenzoo treffen de woorden „orde", „sociale vrede" onze ooren met een schoonen klank, maar wij wenschen te weten wat die goede apostelen, de regeerders, er onder verstaan. Ja, de vrede en de orde zijn een groot ideaal dat verwerkelijkt moet worden, echter onder één voorwaarde, n.l. dat deze vrede niet die zij van het graf, dat die orde niet die zij van Warschau. Onze toekomstige vrede moet niet geboren worden uit de onberedeneerde overheersching van sommigen en uit de hopelooze slavernij van anderen, maar uit de goede en oprecht gemeende gelijkheid onder kameraden.

V.

Het eerste doel van alle aktieve en nauwgezette evolutionisten moet dus zijn de omringende maatschappij die zij in hun gedachte hervormen, in den grond te leeren kennen. En in de tweede plaats moeten zij zoeken zich nauwkeurig rekenschap te geven van hun revolutionair ideaal. De studie hiervan moet

te zorgvuldiger zijn, naarmate dit ideaal de toekomst met een grooter veelzijdigheid omvat, want allen, vrienden, zoowel als vijanden, weten dat het niet meer te doen is om gedeeltelijk kleine hervormingen, maar om een algemeene revolutie, om het geheel der maatschappij in al haar uitingen.

De voorwaarden zelve van het leven schrijven ons den voornaamsten wensch voor. Het geroep, het geklaag, dat opgaat uit de hutten van het platteland, uit de kelders, de hanebalken, de zolders der stad herhalen het ons onophoudelijk: wij moeten brood hebben! Elke andere beschouwing wordt gedrukt door deze kollektieve uitdrukking van de allereerste behoefte van alle menschelijke wezens. Daar het bestaan zelf onmogelijk is als aan het instinct van het voedsel niet is voldaan, moet men hieraan tegen elken prijs en vóór alles voldoen, want de maatschappij kan niet verdeeld worden in twee gedeelten, waarvan het eene zou blijven zonder recht op het leven. „Wij moeten brood hebben!" en dit woord moet begrepen worden in zijn ruimste beteekenis, d.w.z. wij eischen voor alle menschen niet alleen voeding maar ook „genot", dat beteekent de materiëele voldoening, die nuttig is voor het bestaan, al wat aan de fysieke kracht en gezondheid toelaat om zich in alle volheid te ontwikkelen. Volgens de uitdrukking van een machtig kapitalist, die niettemin geplaagd wordt door de overweging der rechtvaardigheid: men moet het uitgangspunt gelijk maken voor al degenen die het doel van het leven moeten bereiken".

Men vraagt zichzelf dikwijls af, hoe de hongerlijders, die zoo talrijk zijn, gedurende zoovele eeuwen het

hebben kunnen uithouden en nog in hen die hartstocht van honger, die in hun ingewanden ontstaat, te boven komen, hoe zij zich in gedweeheid hebben kunnen schikken in de organische verzwakking en uitputting. De geschiedenis van het verleden leert het ons. Gedurende de periode van het primitief isolement, toen de weinig talrijke gezinnen of zwakke volksstammen met groote moeite moesten strijden om hun levensbestaan en den band der menschelijke solidariteit nog niet konden aanroepen, gebeurde het dikwijls en zelfs meermalen in één enkel geslacht, dat de voortbrengselen niet in voldoende mate aanwezig waren voor alle leden der groep. Wat bleef er in dat geval anders over dan om te berusten, zich zoo goed als het ging te gewennen om te leven van boomschors en gras, om lange vasten te hebben zonder te sterven in afwachting dat de golf visch zou aanvoeren, of dat het wilde zwijn in het bosch zou terugkeeren of dat een nieuwe oogst zou opkiemen in de sobere vore?

Zoo gewenden de armen aan den honger. Zij die men nu droefgeestig ziet dwalen om de dampende keldergaten der onderaardsche keukens, om de schoone uitstallingen van fruithandelaars, slagers, koks, zijn lieden, wier erfelijkheid hun opvoeding is geweest: zij gehoorzamen onbewust aan de moraal der ontbering, die noodig was in den tijd, toen het blinde noodlot de menschen bij toeval trof, maar die nu niet meer behoeft te bestaan in een maatschappij met overvloedige rijkdommen, te midden van menschen, die het woord „Broederschap" schrijven op de muren en die onophoudelijk zich beroemen op hun menschlievendheid. En toch is het aantal ongelukkigen, die de hand durven

uitsteken om dit verlokkelijk aangeboden voedsel te nemen zeer onaanzienlijk; zoo vernietigt de fysieke verzwakking, door den honger veroorzaakt, den wil, doodt alle, zelfs de instinktieve energie. Overigens de hedendaagsche „Justitie" is veel gestrenger dan de oude wetten voor diefstal van een stuk brood. Men heeft onze moderne Themis een koek zien wegen op haar weegschaal en haar zwaar genoeg bevonden voor een jaar gevangenis.

„Er zullen altijd armen onder u zijn" — zoo herhalen de gelukkige verzadigden, vooral degenen die de heilige teksten goed kennen en zich voordoen als droefgeestig en somber. „Er zullen altijd armen onder u zijn!" Dat woord, zoo zeggen zij, is afkomstig uit den mond van hun god en zij herhalen het met de oogen draaiende en sprekend met een keelgeluid om er meer plechtigheid aan bij te zetten. En zelfs met een beroep op dat woord, dat goddelijk werd geacht, hebben de armen zelven in den tijd van hun intellektueele armoede, geloofd aan de onmacht van al hun pogingen om tot welvaart te geraken: daar zij zich verloren achtten voor deze wereld zagen zij uit naar gindsche wereld aan de andere zijde van het graf. „Misschien" — zoo zeiden ze, „zullen wij in dit tranendal sterven van honger, maar naast God, in dien glorievollen hemel waar de stralenkrans van de zon onze hoofden zal omgeven en waar de melkweg ons tapijt zal zijn, zal geen behoefte aan voedsel meer bestaan en wij zullen het wrekend genot smaken het gehuil te hooren van den slechten rijkaard wien de honger eeuwig knaagt". Nu laten zich ter nauwernood enkele ongelukkigen door die praatjes beetnemen,

maar het meerendeel, verstandig geworden, heeft het oog gericht op het brood van deze aarde dat het materiëele leven geeft, dat vleesch en bloed vormt en zij willen er hun deel van hebben, wetende dat hun wil gerechtvaardigd wordt door den overvloedigen rijkdom der aarde.

De godsdienstige hullucinaties, zorgvuldig door de belanghebbende priesters onderhouden, hebben dan niet meer de macht om de socialisten, zelfs de christelijke socialisten, af te houden van den eisch van dat dagelijksch brood dat men vroeg aan de grillige welwillendheid van den „Vader die in de hemelen is". Maar de staathuishoudkunde, de vermeende wetenschap, heeft de erfenis van den godsdienst overgenomen en predikt op haar beurt dat de armoede noodlottig is en dat als er armen neervallen van honger, de maatschappij daar geenszins aansprakelijk voor is. Men ziet aan den eenen kant den hoop hongerlijders en aan den anderen eenige enkele bevoorrechten, die eten naar hun lust en zich kleeden zooals zij willen. En in alle naïveteit zou men moeten gelooven dat het niet anders kon zijn!

Het is waar dat het in tijden van overvloed mogelijk zou zijn te deelen en dat iedereen in tijd van gebrek zich zou kunnen verstaan over het rantsoen, maar een dergelijke handelwijze zou het bestaan onderstellen van een maatschappij, die nauw verbonden was door een band van broederlijke solidariteit. Dit spontane kommunisme schijnt dus nog niet mogelijk en de arme naïve man, die goedwillig gelooft aan de gezegden der ekonomen ten opzichte van de onvoldoendheid van de voortbrengselen der aarde, moet

bij gevolg zijn ongeluk met gelatenheid dragen.

Evenals de hoogepriesters der staathuishoudkunde herhalen de slachtoffers van de slechte sociale inrichting, elk op zijn manier, de vreeselijke „wet van Malthus". „De arme is te veel", de protestantsche geestelijke formuleerde dit als een wiskundig axioma, een eeuw geleden, en hij scheen de maatschappij te moeten insluiten in de geduchte kaken van zijn syllogisme: alle armen zeiden droefgeestig tot elkander dat er voor hen geen plaats was „aan den maaltijd des levens". De beroemde ekonoom, overigens een braaf man, zette kracht bij aan hun treurige konklusie door haar te steunen op een heel toestel van wiskunstigen schijn: de bevolking, zei hij, verdubbelde zich onder normale omstandigheden in 25 jaren, terwijl de bestaansmiddelen veel minder snel aanwiesen, en aldus werd een jaarlijksche opruiming van overbodige personen noodzakelijk. Wat moet men dus volgens Malthus en zijn leerlingen doen om te vermijden dat de menschheid niet door de armoede, den honger en de pest geregeld wordt bezocht? Men zou van de armen kunnen eischen dat zij edelmoedig de aarde zouden bevrijden van hun tegenwoordigheid, dat zij zich ten offer zouden brengen aan de „heilige staathuishoudkunde", maar men raadt hen tenminste om zich te berooven van de vreugde van het gezin: geen vrouwen, geen kinderen! Zoo verstaat men die „zedelijke beperking", die men den verstandigen arbeiders aanraadt in acht te willen nemen. Een talrijke nakomelingschap moet als een weelde beschouwd worden, bewaard voor enkele door rijkdom begunstigden — zietdaar de ware staathuishoudkundige moraal.

Maar als de armen ondanks de bestraffingen der hoogleeraren onbedachtzaam blijven en niet de preventieve middelen willen gebruiken tegen den aanwas der bevolking, dan belast de natuur er zich mede om het overdadige weg te nemen. En deze opruiming geschiedt in onze zieke maatschappij op veel uitgebreider schaal dan de somberste pessimisten het zich voorstellen. Geen duizenden maar millioenen eischt de god van Malthus jaarlijks. Het is gemakkelijk bij benadering het aantal te berekenen van hen die het ekonomisch noodlot ter dood heeft veroordeeld sinds den dag, waarop de steile theoloog de vermeende „wet" uitvaardigde; die de sociale onsamenhangendheid ongelukkigerwijze voor een tijdlang waar heeft gemaakt. Gedurende deze eeuw hebben drie geslachten elkander in Europa opgevolgd. Raadpleegt men de sterftetafels, dan konstateert men dat de gemiddelde levensduur der rijken, b.v. van de bewoners der prachtige, goed ingerichte wijken van Londen, Parijs, Bern, de zestig te boven gaat en zelfs het cijfer van 70 jaar bereikt.

Toch hebben deze lieden, ten gevolge van de ongelijkheid zelve, wel redenen om hun normale hoogte niet te halen: het „sterke leven" neemt hen in beslag en richt hen onder allerlei vormen te gronde. Maar de zuivere lucht, de goede tafel, de afwisseling van verblijf en bezigheden genezen en vernieuwen hen. De menschen die slaaf zijn van een arbeid, die de voorwaarde is van hun onderhoud, zijn daarentegen, in massa genomen, gedoemd om naar gelang van de landen van Europa te bezwijken tusschen de 20 en 40 jaar, gemiddeld van 30 jaar. Dat wil zeggen

dat zij slechts de helft der dagen krijgen die hun zouden worden toegestaan als zij in vrijheid leefden, meester waren om hun verblijf en hun werk te kiezen. Zij sterven dan juist op den tijd waarop hun bestaan zijn hoogtepunt moest bereiken en jaarlijks als men de rekening der dooden opmaakt, is zij minstens dubbel zoo groot als zij zou moeten zijn in een maatschappij die was samengesteld uit gelijken. De jaarlijksche sterfte van Europa bedraagt ongeveer 12 millioen menschen, men kan dus zonder te dwalen zeggen, dat 6 millioen onder deze vermoord worden door de sociale omstandigheden die in onze barbaarsche wereld heerschen; 6 millioen zijn omgekomen ten gevolge van gebrek aan lucht, gezond voedsel, behoorlijke verzorging, harmonischen arbeid. Rekent nu eens hoeveel dooden er vielen sinds Malthus heeft gesproken, vooraf zijn lijkrede houdende over het geduchte hekatombe. Is het niet waar dat de helft der zoogenaamde beschaafde wereld is samengesteld uit menschen die niet zijn uitgenoodigd aan den socialen maaltijd of die er slechts plaats vinden voor eenigen tijd, veroordeeld om te sterven, den mond toegedrukt door onverzadigde begeerten. De dood zit voor aan den maaltijd en hij raapt de laat aangekomenen weg. Men toont ons op de tentoonstelling bewonderenswaardige „couveuses", waar alle wetten der fysika, alle kennis der fysiologie, alle bronnen van een vernuftige industrie worden toegepast om kinderen in het leven te houden, die te vroeg geboren zijn, van zeven of zelfs zes maanden. En deze kinderen ademen, groeien, worden prachtige poppen, de roem van hun redder, de trots van hun moeder. Maar als

men dezulken aan den dood ontrukt die de natuur schijnt veroordeeld te hebben, men stort bij millioenen de kinderen erin die door uitnemende geboortevoorwaarden bestemd waren te leven. Te Napels zegt het officieele rapport in een verplegingsinrichting van vondelingen in een ongedwongen stijl dat er van de 950 kinderen slechts drie in het leven bleven!

De toestand is dus wreed, maar een groote evolutie heeft zich voltrokken, die de aanstaande revolutie aankondigt. Deze evolutie bestaat hierin dat de ekonomische „wetenschap", die wel het gebrek aan levensmiddelen en den onvermijdelijken dood der hongerlijders voorspelt, in gebreke is gebleven en dat de lijdende menschheid, die zich arm waande, haar rijkdom heeft ontdekt: haar ideaal van „brood voor allen" is geen hersenschim meer. De aarde is groot genoeg om ons allen aan haar borst te hebben, zij is rijk genoeg om ons in welstand te doen leven. Zij kan genoeg oogsten opbrengen om allen te doen eten; zij kan genoeg planten voortbrengen om allen te kleeden; zij bevat genoeg steenen en klei om allen huizen te verschaffen. Dit is het ekonomisch feit in al zijn eenvoud. Niet alleen wat de aarde voortbrengt, zou voldoen voor het verbruik van hen die haar bewonen, maar zij zou nog voldoende zijn al verdubbelde ook plotseling het verbruik en dat zelfs ook al kwam de wetenschap niet tusschen beiden om den landbouwer uit zijn oude banen te halen en in zijn dienst te stellen alle bronnen, die ons verschaft worden door de schei- en natuurkunde, door de weer- en werktuigkunde. In het groote gezin der menschheid is de honger niet alleen het resultaat van een kollektieve

misdaad, maar zij is ook een ongerijmdheid, omdat de voortbrengselen tweemaal de noodzakelijke behoeften overtreffen.

De geheele tegenwoordige kunst van verdeeling, overgelaten aan de individueele grillen en de doodelijke konkurrentie der spekulanten en handelaars, bestaat hierin om de prijzen in de hoogte te jagen, door de produkten te onthouden aan hen die ze voor niets zouden hebben en ze te brengen tot hen die ze duur betalen; maar bij dat heen- en weergaan van levensmiddelen en koopwaren worden de dingen verkwist, bedorven en gaan ze verloren. De arme haveloozen, die de groote magazijnen voorbijloopen, weten het. Er is geen gebrek aan jassen om hun den rug te dekken, geen gebrek aan schoenen om hun voeten van schoeisel te voorzien, geen gebrek aan goede vruchten, warme dranken om hun maag te herstellen. Alles is er in overvloed en terwijl zij hier en daar ronddwalen, hongerige blikken rondom zich werpende, vraagt de koopman zichzelf af hoe hij zijn waren zal kunnen duur maken, zelfs als hij de hoeveelheid ervan moet verminderen. Hoe het zij, het feit bestaat, het voortdurend teveel van voortbrengselen. En waarom beginnen de heeren ekonomen dit voornaamste feit der statistiek niet in hun handboeken te vermelden?

Waarom moeten wij, opstandelingen, het hen leeren? En hoe is het te verklaren dat onontwikkelde arbeiders, die na de dagtaak met elkaar redeneeren, er in dit opzicht meer van weten dan de professoren en de knapste leerlingen van de school van zedelijke en politieke wetenschappen? Moet men daaruit besluiten

dat de liefde tot de studie bij deze laatsten niet geheel oprecht is?

Daar de hedendaagsche ekonomische evolutie ons geheel gerechtvaardigd heeft in onzen eisch om brood, blijft er over om te weten, of zij ons evenzeer rechtvaardigt op een ander domein van ons ideaal: de eischt om vrijheid. „De mensch leeft niet alleen van brood", zegt een oud spreekwoord, dat altijd waar zal blijven, tenzij het menschelijk wezen tot de zuivere plantaardige voeding teruggaat; maar waarin bestaat dat voedsel dat onontbeerlijk is buiten het materieele voedsel? Natuurlijk predikt de kerk ons, dat het het „woord Gods" is en de staat zegt ons, dat het de „gehoorzaamheid aan de wetten" is. Dit voedsel dat het menschelijk verstand en zedelijkheid ontwikkelt, is de „vrucht der wetenschap van goed en kwaad", die de mythe der Joden en van alle godsdiensten, die daaruit zijn afgeleid, ons verbiedt als het noodlottige voedsel bij uitnemendheid, als het zedelijk vergif dat alle dingen aansteekt en zelfs „tot in het derde geslacht" de nakomelingen van hem die haar heeft geproefd. Leeren — zietdaar de misdaad volgens de kerk, volgens den staat, wat ook priesters en regeeringsagenten zich verbeelden, die ondanks zichzelven kiemen van ketternij in zich hebben opgenomen. Leeren — dat is integendeel de deugd bij uitnemendheid voor het vrije individu, dat zich losmaakt van alle goddelijk of menschelijk gezag: het verwerpt gelijkelijk degenen, die zich in naam van een „hoogste rede" aanmatigen het recht om te denken en voor anderen te spreken en hen die wetten opleggen door den wil van den staat,

een beweerde uitwendige zedelijkheid, die gekodificeerd en vastgesteld is. Zoo moet de mensch, die zich wil ontwikkelen als zedelijk wezen juist het tegenwicht nemen van hetgeen èn kerk èn staat hem aanbevelen: hij moet vrij denken, vrij spreken, vrij handelen. Dit zijn de noodzakelijke voorwaarden van allen vooruitgang.

„Vrij denken, vrij spreken, vrij handelen" in alle dingen! Het ideaal der toekomende maatschappijen, in tegenstelling en echter als voortzetting der tegenwoordige maatschappij, neemt steeds een helderder gestalte aan. Vrij denken! Dadelijk scheidt de evolutionist, een revolutionair geworden, zich af van elke dogmatische kerk, van elk lichaam met statuten, van elke politieke groepeering met verplichtende bepalingen, van elke associatie, publiek op geheim, waarin de deelnemer moet beginnen op straffe van verraad onbetwiste bevelen aan te nemen. Geen pauzen meer om geschriften op den index te zetten. Geen koningen of prinsen om een eed van huldiging af te leggen, geen legerhoofd om trouw aan de vlag te eischen; geen minister van onderwijs meer om het onderwijs voor te schrijven, om tot de zinsneden in de boeken toe aan te wijzen die de onderwijzer zal moeten verklaren. Geen rechter meer om een getuige te noodzaken een belachelijken en valschen eed af te leggen, een meineed inhoudende door het feit zelf dat immers de eed een leugen is. Geen chefs meer, van welken aard ook, ambtenaar, onderwijzer, patroon of familievader, om zich als meester op te werpen aan wien men gehoorzaamheid verschuldigd is.

En de vrijheid van woord? En de vrijheid van handelen? Zijn dat niet de direkte en logische gevolgen van de vrijheid van denken? Het woord is slechts de gedachte die klank is geworden, de handeling is slechts de gedachte in zichtbaren vorm. Ons ideaal omvat dus voor elk mensch de volle en absolute vrijheid om zijn gedachte in alle opzichten uit te drukken, in wetenschap, politiek, zedelijkheid, zonder andere reserve dan die van zijn respekt voor anderen; het omvat gelijkelijk voor elkeen het recht om naar zijn goedvinden te handelen, om „te doen wat hij wil", natuurlijk zijn wil verbindende aan dien van andere menschen in alle kollektieve werken: zijn eigen vrijheid is niet beperkt door deze vereeniging, maar integendeel zij groeit, dank zij de macht van den gemeenschappelijken wil.

Het spreekt vanzelf dat deze absolute vrijheid van denken, spreken en handelen niet is overeen te brengen met de handhaving van instellingen, die de vrije gedachte beperken, die het woord in den vorm van definitieven onherroepelijken wensch vaststellen en zelfs beweren den arbeider te dwingen om met de armen kruiselings over elkander te zitten, om van uitputting te sterven op bevel van een eigenaar. De behoudslieden hebben zich er niet in bedrogen, als zij aan de revolutionairen den algemeenen naam hebben gegeven van „vijanden van godsdienst, familie en eigendom". Ja, de anarchisten verwerpen het gezag van het dogma en de tusschenkomst van het bovennatuurlijke in ons leven, en in dien zin zijn zij vijanden van den godsdienst, welken ijver zij ook in den strijd voor hun ideaal van broederschap en

solidariteit aan den dag leggen. Ja, zij willen de opheffing van den handel in het huwelijk, zij willen de vrije verbintenis, op niets steunende dan op de wederzijdsche genegenheid, het respekt voor zichzelf en de waardigheid van anderen en in dien zin zijn zij de vijanden van de familie, hoe liefhebbend en vol toewijding zij zijn voor degenen, wier leven verbonden is aan het hunne. Ja, zij willen de toeëigening der aarde en haar voortbrengselen opheffen om ze aan allen te verschaffen en in dien zin heeft het geluk om aan allen het genot der vruchten van den grond te waarborgen, er vijanden van gemaakt van het eigendom. Zeker wij beminnen den vrede: wij hebben als ideaal de harmonie tusschen alle menschen en echter woedt de oorlog rondom ons; hij schijnt ons nog een droevig perspektief, want in de geduchte samengesteldheid der menschelijke dingen is de gang naar den vrede zelf vergezeld van strijd. „Mijn koninkrijk is niet van deze wereld”, zei de zoon des menschen en toch hij „bracht een zwaard” en bereidde „de verdeeldheid tusschen den zoon en den vader, tusschen de dochter en de moeder”. Elke zaak, zelfs de slechtste, heeft haar verdedigers en de revolutionair moet hen niettemin bestrijden, al bemint hij hen ook.

VI.

Goede zielen hopen dat alles zich vanzelf zal schikken en dat wij op een dag van vreedzame revolutie de verdedigers van het voorrecht vrijwillig afstand zullen zien doen aan het volk omlaag.

Zeker, wij hebben vertrouwen dat zij eens zullen toegeven, maar dan zal het gevoel dat hen zal leiden, zeker niet spontaan bij hen opkomen, de vrees voor de toekomst en vooral het zien der „feiten" die hun onherroepelijk karakter dragen, zullen hen een anderen weg doen inslaan; zij zullen zich ongetwijfeld wijzigen, maar dan als voor hen de absolute onmogelijkheid bestaat om met de gevolgde afdwalingen voort te gaan. Die tijden zijn nog verre verwijderd.

In de natuur der dingen zelve ligt het, dat elk organisme werkt in den zin van zijn normale beweging: het kan stilhouden, breken, maar niet rugwaarts werken. Elk gezag tracht zich te vergrooten op kosten van een grooter aantal onderdanen; elke monarchie heeft noodzakelijk de neiging om algemeene monarchie te worden. Voor één Karel V, die in een klooster zich terugtrekkende van verre de tragi-komedie der volkeren gadeslaat, zijn er tal van andere soevereinen wier eerzucht om te bevelen nooit voldaan is en die, behalve de roem en het genie, zooveel Alexanders, Cesars en Attila's zijn! Evenzoo zijn de financiers die moe van het verdienen, al hun bezittingen geven aan een schoone zaak, betrekkelijk zeldzame wezens en zelfs zij die de wijsheid zouden bezitten hun wenschen te beteugelen kunnen niet stilstaan bij deze fantasie, het millieu zelf waarin zij zich bevinden gaat voort met voor hen te werken; de kapitalen houden niet op rente op rente af te werpen. Van het oogenblik dat een mensch bekleed is met eenig gezag, hetzij priesterlijk, hetzij militair, hetzij administratief, hetzij finantieel, is zijn natuurlijke neiging om er gebruik van te maken en zonder kontrole: er is geen cipier die niet zijn

sleutel in het slot draait met een aangenaam gevoel van zijn almacht, geen boschwachter die niet het eigendom zijns meesters bewaakt met blikken van haat tegen den strooper; geen veldwachter die niet een soevereine minachting gevoelt voor den armen duivel, dien hij sommeert.

En als de geïsoleerde individuen reeds verliefd zijn „van wege het deel der koningschap", dat men de onvoorzichtigheid heeft gehad hun te verleenen, hoeveel te meer de gekonstitueerde lichamen die de tradities van erfelijke macht en een gemeenschappelijk point d'honneur hebben!

Men begrijpt dat een individu, onderworpen aan een bizonderen invloed, toegankelijk kan zijn voor de rede of de goedheid en dat hij, getroffen door een plotseling medelijden, afstand doet van zijn macht of zijn fortuin weggeeft, gelukkig den vrede te hervinden en begroet te worden als een broeder door hen die hij vroeger buiten zijn weten en onbewust onderdrukte; maar hoe kan men een dergelijke handeling verwachten van een geheele kaste van menschen onderling verbonden door een keten van belangen, door de illusies en beroepskonventies, door de vriendschap en de medeplichtigheid, zelfs door misdaden? En als de broeikassen der hierarchie en de lokstem van promotie het geheele regeerende lichaam als een samengepakte massa samenhouden, welke hoop heeft men dan om deze plotseling zacht gestemd te zien, welke straal van genade zou deze vijandige kaste: leger, magistratuur, geestelijkheid kunnen humaniseeren? Is het mogelijk zich logisch voor te stellen dat een dergelijke groep aanvallen

van kollektieve deugd kan hebben en toegeven aan andere redenen dan vrees? Het is een levende machine, wel is waar, en samengesteld uit menschelijke raderen, maar zij gaat voort als bezield door een blinde kracht en om haar stil te doen staan, zal men niets minder noodig hebben dan de kollektieve, onoverkomelijke macht van een revolutie.

Als men aanneemt dat de „goede rijken" allen gekomen zijn op hun „weg naar Damaskus" en plotseling verlicht door een schitterende ster en zich bekeerd, vernieuwd gevoelden als door een bliksemschicht, als men aanneemt — wat ons onmogelijk toeschijnt — dat zij zich bewust werden van hun egoïsme in het verleden en dat zij, zich in der haast ontdoende van hun fortuin ten bate van hen die zij mishandeld hadden, alles teruggaven en zich vertoonden in de vergadering der armen met leege handen hun zeggende: neemt; als zij al deze dingen deden, dan zou er nog geen recht zijn gedaan; zij zouden de schoone rol behouden die hun niet toekomt en de geschiedenis zou hen op een leugenachtige wijze voorstellen. Vleiers, die belang erbij hadden om de vaders te prijzen ten einde de zoons te dienen, hebben in welsprekende woorden den nacht van 4 Augustus opgevijzeld alsof het oogenblik waarop de adel zijn titels en voorrechten afstond, die reeds afgeschaft waren door het volk, het geheele ideaal der Fransche revolutie had samengevat. Als men een fiktieven afstand, gedaan onder den druk van het voltooide feit, omgeeft met dien roemrijken krans, wat zou men dan wel zeggen van een werkelijk en spontaan afstaan van het onrechtmatig verworven

fortuin door de oude uitzuigers? Het zou te vreezen zijn dat de bewondering en de publieke dankbaarheid hen weer zou herstellen op hun overweldigde plaats. Neen, om recht te doen, om de dingen haar natuurlijk evenwicht te doen hernemen, is het noodig dat de onderdrukten door hun eigen kracht zich verheffen, dat de beroofden hun goederen hernemen, dat de slaven hun vrijheid veroveren. Zij zullen haar pas werkelijk hebben, als zij haar veroverd hebben na zwaren strijd.

Wij kennen allen den parvenu die zich verrijkt. Hij is bijna altijd opgeblazen door den hoogmoed der fortuin en de minachting voor den arme. „Als hij te paard stijgt", zegt een Turkomaansch spreekwoord, „kent de zoon zijn vader niet". En een Hindoesche spreuk voegt er aan toe: „als de vriend in een rijtuig rijdt, houdt hij op vrienden te hebben". Maar een geheele klasse die vooruit komt, is veel gevaarlijker dan een individu. Zij staat haar geïsoleerde leden niet toe te handelen buiten het gemeenschappelijk instinkt om; zij sleept hen allen voort op denzelfden noodlottigen weg. De stuursche koopman die „een ei weet te snijden" is te vreezen, maar wat te zeggen van een heele kompagnie moderne uitzuigers, van een geheele kapitalistische maatschappij, samengesteld uit aandeelen en krediet? Hoe kan men het aanleggen om die paperassen en dat geld te moraliseeren? Hoe kan men hun dien geest van solidariteit tegenover de menschen inblazen, die den weg baant tot veranderingen in den socialen toestand? Zoo'n bank samengesteld uit zuiver filantropen zou niettemin haar kommissieloon, haar intrest

nemen; zij weet niet dat tranen gestort zijn op de blanke geldstukken, zoo pijnlijk verzameld, die in de brandkasten met lettersloten en een honderdvoudige sluiting worden geborgen. Men zegt ons altijd dat wij het werk van den tijd, die de verzachting der zeden en de eindelijke verzoening moet brengen, moeten afwachten, maar hoe zal men die brandkast verzachten; hoe de werking van dien vreeselijken muil van den veelvraat doen stilstaan, die zonder ophouden de menschelijke geslachten vermaalt? Ja, als het kapitaal, beschermd door de heele bende bevoorrechten onveranderlijk de kracht behoudt, zullen wij allen slaven zijn van zijn machines, enkel kraakbeenderen die de ijzeren armen verbinden aan de bronzen of stalen boomen; als zich bij de vereenigde spaarpenningen in de brandkasten der bankiers onophoudelijk voegen nieuwe afval, beheerd door geassocieerden die alleen voor hun kasboeken aansprakelijk zijn, dan is het vruchteloos om een beroep te doen op het medelijden. Niemand zal uw klachten hooren. De tijger kan zich afwenden van zijn slachtoffer, maar de boeken der banken spreken vonnissen uit zonder hooger beroep; de menschen, de volkeren worden verpletterd onder deze zwaarwichtige archieven wier zwijgende bladzijden het onverbiddelijk werk in cijfers vertellen. Als het kapitaal het moest winnen, zou het tijd zijn om onze gouden eeuw te betreuren, wij zouden dan achter ons kunnen zien en bespeuren als een uitdovend licht, al wat de aarde schoons en teers bevat: liefde, blijdschap, hoop. De menschheid zou hebben opgehouden te leven.

Wij allen die gedurende een reeds langdurig leven

de politieke revoluties elkaar hebben zien opvolgen, wij kunnen ons rekenschap geven van dezen onophoudelijken arbeid van verslechting, die de instellingen, gegrondvest op de uitoefening van macht, ondergaan. Er was een tijd waarin het woord „Republiek" ons met geestdrift vervulde; het scheen ons dat dit woord was samengesteld uit tooverachtige lettergrepen en dat de wereld als vernieuwd zou zijn op den dag, waarop men het eindelijk hardop zou kunnen uitroepen op de pleinen. En wie waren het die van mystieke liefde brandden voor de komst van het republikeinsche tijdvak en die met ons in deze uitwendige verandering de invoering zagen van alle politieke en sociale vorderingen? Degenen die nu de plaatsen en eereposten innemen, zij die vriendelijk omgaan met de moordenaars der Armeniërs en de baronnen der finantieele wereld. En ik geloof niet dat in die reeds ver verwijderde tijden al deze parvenus in massa enkel huichelaars waren. Er waren er onder hen velen die den wind rooken en hun zeilen naar den wind zetten, de meesten waren eerlijk, dat wil ik aannemen. Zij hadden het fanatisme van de Republiek en van ganscher harte juichten zij de trilogie: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap toe; in alle onnoozelheid dat zij op den morgen der zegenpraal betaalde funkties aannamen in de vaste verwachting dat hun toewijding aan de gemeenschappelijke zaak geen dag zou verzwakken. En eenige maanden later, toen deze zelfde kapitalisten aan het gezag waren, werden andere republikeinen blootshoofds en pijnlijk voortgesleept langs de boulevards van Versailles tusschen verschillende soldaten en ruiters.

De menigte beleedigde hen, spuwde hen in het gelaat en onder die menigte gestalten vol haat en wraak onderscheidden de gevangenen hun oude kameraden in den strijd en in de verwachting.

Welk een langen weg er is reeds doorloopen sinds den tijd waarin de opstandelingen van heden zijn geworden de behoudslieden van morgen! De republiek als gezagsvorm, is bevestigd en naarmate zij meer bevestigd werd, is zij de dienares geworden om alles te doen. Als door een beweging van een klok, even regelmatig als de schaduw op een muur, zijn al die vurige jonge lieden die de gebaren van helden maakten voor de politieagenten voorzichtige en bezadigde menschen geworden, daarna voldane burgers, eindelijk genieters en voorrechtenvreters. De toovenares Circe, beter gezegd de weelde van de fortuin en van de macht, heeft hen veranderd in zwijnen! En hun werk is het, de instelling die zij vroeger aanvielen te versterken. Zij noemen dit gaarne: „het konsolideeren van de veroveringen der vrijheid!" Zij schikken zich best in alles wat vroeger hun verontwaardiging wekte. Zij die donderden tegen de kerk en haar aanmatigingen, voegen zich nu in het Concordaat[1]) en geven den titel van Monseigneur aan de bisschoppen. Zij spraken welsprekend over de algemeene broederschap en nu heet het een beleediging en laster om de woorden te herhalen die zij toen spraken. Zij verfoeiden de bloedbelasting maar onlangs deelden zij tot zelfs de kwa-

---

[1]) Eindelijk nà 30 jaar republiek is er een wetsontwerp aangenomen op de scheiding van kerk en staat, dat echter zoo zacht mogelijk tegen de kerk optreedt. *Vertaler.*

jongens bij het leger in en maakten zich misschien klaar om van de vrouwelijke leerlingen der lyceën marketensters te maken. „Beleedigingvan het leger" — dat wil zeggen de laagheden van het ongecontrôleerde autoritarisme en van de lijdelijke gehoorzaamheid niet verborgen te houden — is voor hen de grootste misdaad. Gemis aan eerbied voor de smerige zedenpolitie, den vuilen politieagent, den verachtelijken spion en de heele hoop wetgeleerden, die gezeten zijn in de rechtbanken, dat is beleediging van de justitie en de moraal. Er bestaat geen verouderde instelling die zij niet trachtten te bevestigen; dank zij hunner is de Akademie, vroeger zoo gesmaad, opnieuw populair geworden; zij pronken onder den koepel van het Instituut, als een der hunnen, een politie-spion geworden, zijn rok met lauweren heeft versierd. Het Legioen van Eer was een bespotting, zij hebben nieuwe, gele, groene, blauwe, veelkleurige onderscheidingen uitgevonden. Wat men de republiek noemt, opent alle deuren van haar schaapskooi voor hen die er een afschuw van hadden tot den naam toe: herauten van het goddelijk recht, bewierookers van den Syllbus, waarom zouden zij er niet binnengaan? Zijn zij niet onder elkaar te midden van al die parvenu's die hen nederig met den hoed in de hand omringen?

Maar het is hier niet te doen om hen te kritiseeren en te beoordeelen, die door een langzaam bederf of door wilde sprongen van den eeredienst der heilige republiek zijn overgegaan tot dien van de macht en der door den tijd gewijde misbruiken. De loopbaan die zij volgden, is juist die welke zij moesten door-

loopen. Zij erkenden dat de maatschappij als staat moet zijn samengesteld uit een chef en wetgevers; zij hebben de „edele" eerzucht om hun land te dienen en zich „te wijden" aan zijn welvaart en roem. Zij aanvaardden het beginsel, de gevolgen zijn noodzakelijk; het doodshemd der dooden dient als luier voor de pasgeboren kinderen. Republiek en republikeinen zijn de treurige zaak geworden die wij nu aanschouwen en waarom zouden wij daarover toornen? Het is een natuurwet dat de boom zijn vrucht draagt; dat elke regeering bloeit en tot vrucht heeft grillen, tirannie, woeker, misdaad, moord en ongeluk. Van het oogenblik dat een instelling is gegrondvest, al was het alleen om schreeuwende misbruiken te bestrijden brengt zij er nieuwe voort door haar bestaan zelf; zij moet zich aanpassen aan het slechte milieu, zij werkt op pathologische [1]) wijze. De oprichters gehoorzamen aan een ideaal, de beambten die zij benoemen, moeten daarentegen rekening houden vóór alle dingen met hun emolumenten en den duur van hun betrekking. Zij wenschen misschien het welslagen van het werk, maar zij wenschen het in de verte: eigenlijk wenschen zij het heelemaal niet en verbleeken van schrik als men hun den aanstaanden triomf aankondigt. Het is hun niet meer te doen om de zaak zelve maar om de eer die zij brengt, de voordeelen die zij oplevert, de luiheid die zij goedvindt. Zoo wordt een kommissie benoemd van ingenieurs om de klachten te hooren der eigenaars die onteigend worden door de vervaardiging van een waterleiding. Het zou heel eenvoudig

---

[1]) Pathologiek, zietenleer.

zijn om eerst die klachten te bestudeeren en erop te antwoorden in alle billijkheid; maar men vindt het voordeeliger om deze klachten eenige jaren op te schorten ten einde de verleende gelden te gebruiken om nog eens een algemeene gelijkmaking van de streek te maken, die reeds gemaakt is en goed ook. Bij kostbare paperassen voegt men andere kostbare paperassen.

Het is een hersenschim om te verwachten dat de anarchie, een menschelijk ideaal, te voorschijn kan komen uit de republiek, die een regeeringsvorm is. De beide evoluties loopen in omgekeerde richting en de verandering kan alleen plaats hebben door een sterke breuk, d.w.z. door een revolutie. Bij dekreet vestigen de republikeinen het geluk des volks, door de politie beweren zij zich te handhaven. De macht die niet anders is dan het gebruik van het geweld, zal tot eerste zorg hebben om zich haar toe te eigenen, om zelve alle instellingen te bevestigen, die de regeering der maatschappij vergemakkelijken. Misschien zullen zij de brutaliteit hebben ze te hernieuwen door de wetenschap om er nieuwe kracht aan te verleenen. Zoo gebruikt men in het leger nieuwe uitvindingen, zooals rookloos kruit, draaiende kanonnen, snelvuurkanonnen, allen uitvindingen die slechts dienen om sneller te vermoorden. Zoo heeft men bij de politie de anthropometrie[1]) uitgevonden, een middel om heel Frankrijk te veranderen in een groote gevangenis. Men begint met het meten van werkelijke of ver-

---

[1]) Beschrijving van het menschelijk lichaam door meting, ten einde de identiteit van een persoon te kunnen vaststellen.

meende misdadigers, dan meet men de verdachten en eens zullen allen op onteerende wijze gefotografeerd worden, behalve de regeerders. De psalmist zou gezegd hebben: „de politie en de wetenschap hebben elkander omhelsd".

Daarom, niets goeds kan er voor ons voortkomen uit de republiek en de republikeinen, die er gekomen zijn, d.w.z. die de macht bezitten. Het is een hersenschim in de geschiedenis, een onzin om het te hopen. De klasse die bezit en die regeert is noodlottigerwijze de vijandin van elken vooruitgang. Het voertuig der moderne gedachte, der intellektueele en zedelijke evolutie is dat deel der maatschappij dat werkt en dat men onderdrukt. Dit deel werkt de gedachte uit, verwezenlijkt haar; dat deel brengt den socialen wagen, dien de behouders al schokkende onophoudelijk trachten te ontsporen op den weg, te slepen in den modder of te doen zinken in de moerassen naar rechts of links.

Maar, zal men zeggen, zijn niet de socialisten, de vrienden der evolutie en der revolutie, gelijktijdig eraan blootgesteld om hun zaak te verraden en zullen wij hen eens hun teruggaande beweging zien maken, als zij onder hen die „de openbare macht" willen veroveren, dit werkelijk hebben gedaan?

Zeker, de socialisten, meesters geworden, zullen hetzelfde doen als hun voorgangers, de republikeinen: de wetten der geschiedenis zullen niet te hunnen gunste veranderen. Als zij eenmaal de macht hebben, zullen zij niet nalaten zich daarvan te bedienen, al was het met de illusie of de pretentie om deze macht nutteloos te maken door een wegvegen van alle vijan-

dige elementen. De wereld is vol van deze naïve eerzuchtigen, die leven in de denkbeeldige hoop de maatschappij te veranderen door een wonderbare geschiktheid tot bevelen; als zij bevorderd zijn tot den rang van chefs of ten minste in het groote raderwerk der hooge openbare betrekkingen zijn gezet, begrijpen zij dat hun geisoleerde wil geen vat heeft op de werkelijke macht, de intieme beweging van de meening en dat hun pogingen gevaar loopen verloren te gaan in de onverschilligheid en den kwaden wil die hen omringt. Wat blijft hun dus over dan de regeeringsgewoonte te volgen, hun familie te verrijken en betrekkingen te geven aan hun vrienden?

Ongetwijfeld, zoo zeggen de vurige autoritaire socialisten, de voorspiegeling der macht en de uitoefening van het gezag kunnen zeer groote gevaren opleveren voor de menschen die slechts bezield zijn met goede voornemens, maar dit gevaar is niet te duchten voor hen, die hun gedragslijn hebben afgebakend door een program, dat met de kameraden streng is besproken, deze zouden hen tot de orde weten te roepen bij verraad of plichtsverzuim. De programma's zijn behoorlijk uitgewerkt, geteekend en nog eens onderteekend; men maakt ze openbaar in duizenden exemplaren; zij worden opgeplakt op de deuren der zalen en elk kandidaat kent ze uit het hoofd. Dat zijn voldoende waarborgen. Zoo schijnt het. En toch de zin der woorden, zoo angstvallig besproken, wisselt van jaar tot jaar af naar gelang van de gebeurtenissen en vooruitzichten: elkeen vat het op overeenkomstig zijn belangen en als een geheele partij er toe komt om de dingen anders

te zien dan zij het eerst deed, krijgen de duidelijkste verklaringen een symbolische beteekenis en eindigen zij zelfs met te veranderen in eenvoudige geschiedkundige dokumenten.

Waarlijk, zij die de eerzucht hebben de openbare macht te veroveren, zij moeten noodzakelijk de middelen gebruiken die zij meenen dat het spoedigst en het best tot het doel leiden. In de republieken met algemeen kiesrecht zullen zij het aantal, de menigte vleien; zij zullen graag de herbergiers te vriend houden en zich populair maken in de kroegen. Zij zullen de kiezers, vanwaar zij komen, onthalen, onbezorgd om het wezen ten offer te brengen aan den vorm, zij zullen de vijanden binnenhalen in de veste, het vergif brengen in het heele organisme. In landen met een monarchie zullen vele socialisten verklaren dat de vorm der regeerders er niets toe doet en zelfs een beroep doen op de ministers om hen te helpen in de verwerkelijking hunner plannen van sociale hervorming, alsof het logisch mogelijk was de overheersching van één enkele en de wederzijdsche hulp onder de menschen met elkaar te verzoenen. Maar het ongeduld om te handelen verhindert de beletselen te zien en het geloof verbeeldt zich graag bergen te kunnen verzetten. Lasalle droomt Bismarck tot bondgenoot te hebben in de hervorming tot een nieuwe wereld. Anderen wenden zich tot den paus om hem te verzoeken zich aan het hoofd der nederigen te stellen. En als de jeugdige Keizer van Duitschland eenige filantropen en sociologen aan zijn tafel vereenigd heeft, dan zeggen sommigen dat de groote dag eindelijk aanstaande is.

En als het prestige der politieke macht, vertegenwoordigd door het goddelijk recht of door het recht van den sterkste, nog sommige socialisten verblindt, dan is datzelfde het geval in nog grooter mate voor alle andere machten die de volksoorsprong van het beperkte of algemeene kiesrecht verbergt. Om stemmen te vangen, dat wil zeggen om de gunst der burgers te winnen, wat op het eerste gezicht zeer gewettigd is, gaat de socialistische kandidaat graag den smaak, de wenschen, zelfs de vooroordeelen zijner kiezers vleien; hij wil doen alsof hij de verschillen, de twisten niet kent; hij wordt een tijdlang de vriend of ten minste de bondgenoot van hem met wien men vroeger scherpe woorden wisselde. In den klerikaal tracht hij den christen-socialist te zien; van den liberalen bourgeois maakt hij den hervormer; in den patriot doet hij een beroep op den dapperen verdediger der burgerlijke waardigheid. Op sommige oogenblikken wacht hij zich zelfs wel den „eigenaar" of den „patroon" schrik aan te jagen; hij gaat zoo ver om hem zijn eischen voor te stellen als waarborgen van den vrede: de „eerste Mei", die den strijd moest aanbinden tegen god Kapitaal, is omgezet tot een feestdag met guirlandes en dansen. Bij de beleefdheden van de kandidaten aan de kiezers verleeren de eersten langzamerhand de fiere taal der waarheid, de onverzoenlijke houding van den strijd: van buiten naar binnen verandert de geest zelfs, vooral bij hen die het doel hunner pogingen bereiken en eindelijk plaats nemen op de fluweelen zetels tegenover de tribune met vergulden franjes. Dan moet men glimlachjes, handdrukken en diensten weten te geven.

De menschelijke natuur wil het zoo en het zou onzerzijds ongerijmd zijn hierover de socialistische leiders hard te vallen, die eenmaal in het vaarwater der verkiezingen geraakt, eindigen met langzamerhand geslepen te worden tot bourgeois met ruime denkbeelden. Zij hebben zich onder bepaalde voorwaarden ermede bemoeid en deze bepalen hen op hun beurt. Het gevolg is noodlottig en de geschiedschrijver moet zich ertoe bepalen om het te konstateeren, om het aan te wijzen als een gevaar voor de revolutionairen die zich onbedachtzaam werpen in den politieken strijd. Overigens moet men de resultaten niet overdrijven van deze evolutie der socialisten die aan politiek doen, want de massa der strijders is altijd samengesteld uit twee elementen wier respektieve belangen meer en meer verschillen: sommigen moeten de primitieve zaak vaarwel zeggen en anderen blijven er getrouw aan; de feiten zijn voldoende om een nieuwe uitlezing van individuen te brengen om hen te groepeeren overeenkomstig hun werkelijke verwantschap. Zoo hebben wij de republikeinsche partij zien verdubbelen, om eenerzijds de opportunisten en anderzijds de socialistische groepen te vormen.

Deze zullen zich wederom moeten verdeelen, hier om hun program te verzachten en het aannemelijk te maken voor de behouders, dààr om hun geest van eerlijke evolutie en oprechte revolutie te behouden. Nadat zij hun oogenblikken van ontmoediging zelfs van de skepticisme, gehad hebben, zullen zij „de dooden hun dooden laten begraven" en hun plaats hernemen naast de levenden. Maar zij moeten wel weten dat in elke „partij" de partijgeest woont

en dat bij gevolg er solidariteit is in het kwade zoowel als in het goede: elk lid van deze partij wordt solidair voor de fouten, de leugens, de eerzuchtige bedoelingen van al zijn kameraden en meesters. De vrije mensch, die zijn kracht uit overtuiging verbindt aan anderen die ook uit vrijen wil handelen, heeft alleen het recht de dwalingen of misstappen van zoogenaamde kameraden te laken. Hij wil alleen verantwoordelijk zijn voor zichzelven.

VII.

De tegenwoordige werking der beschaafde maatschappij is ons in alle onderdeelen bekend; eveneens het idaal der revolutionaire socialisten. Wij hebben tevens gekonstateerd dat de vermeende hervormingen der „liberalen" vooraf veroordeeld zijn onvoldoende te blijven en dat in den schok der denkbeelden — het eenige wat ons bezig moet houden, omdat het leven zelf er van afhangt — elk vaarwel zeggen van beginselen noodzakelijk op de nederlaag uitloopt. Nu rest ons het respektieve gewicht der krachten, die in deze zoo wonderbaar saamgestelde maatschappij op elkander botsen, aan te toonen. Het zou er, om zoo te zeggen, om te doen zijn, de strijdende legers te tellen en hun strategische stellingen te beschrijven met de koele onpartijdigheid van militaire attachés, die op wiskunstige wijze de kansen van beide partijen trachten te berekenen. Alleen deze botsing van denkbeelden, wier uitslag ons op zoo'n ingrijpende wijze bezig houdt, zal zich niet ontrollen

maar dezelfde wijzigingen, als een onzer geregelde veldslagen, door generaals, kapiteins en soldaten met het begin-kommando van Vuur en den slot-wanhoopskreet: Ieder die kan redde zich! Het is een voortgezette, onophoudelijke strijd, die begon in de bosschen voor de primitieve menschen millioenen jaren geleden en die tot nu toe slechts gedeeltelijke overwinningen heeft gebracht; er zal echter een eindbeslissing komen, hetzij door de wederzijdsche vernietiging van alle levenskracht, de terugkeer der menschheid tot den oorspronkelijken chaos, hetzij door de overeenstemming van al die krachten — de gewilde en door den mensch bewuste vervorming in een hooger wezen.

De hedendaagsche sociologie heeft het bestaan van twee strijdende maatschappijen in het licht gesteld: zij vermengen zich met elkander, hier en daar op verschillende wijze verbonden door hen die willen zonder te willen, die vooruitgaan om terug te trekken. Maar als wij de dingen van uit de hoogte bezien zonder rekening te houden met de weifelenden en onverschilligen die het lot doet bewegen, dan is het duidelijk dat de hedendaagsche wereld verdeeld is in twee kampen, n.l. zij die de ongelijkheid en de armoede, d.w.z. de gehoorzaamheid en de ellende voor de anderen, het genot en de macht voor zichzelven willen behouden en zij die voor allen het welzijn en het vrije initiatief verlangen.

Tusschen deze beide kampen schijnen de krachten eerst zeer ongelijk. Men zou zeggen, dat de behouders ontegenzeggelijk de sterkste zijn. De verdedigers der hedendaagsche sociale orde zijn de onbegrensde eigendommen, de inkomsten die bij millioenen en milliarden

geteld worden, de geheele macht van den staat met de legers van ambtenaren, soldaten, politie, magistraatspersonen, het geheele arsenaal van wetten en besluiten, de zoogenaamde onfeilbare dogma's der kerk en de traagheid der gewoonte in het erfelijk denken. En wat kunnen de socialisten, de makers der nieuwe maatschappij tegenover deze georganiseerde machten zetten? Niets naar het schijnt. Zonder geld, zonder leger zouden zij waarlijk bezwijken, als zij niet de evolutie van denkbeelden en zeden vertegenwoordigden. Zij zijn niets maar hebben de beweging van het menschelijk initiatief voor zich. Het heele verleden drukt met looden last op hen, maar de logika der gebeurtenissen stelt hen in het gelijk en drijft hen voorwaarts ondanks de wetten en haar dienaren.

De pogingen aangewend om de revolutie in te dijken kunnen schijnbaar voor een tijd gelukken. De reaktionairen juichen met groot gejubel, maar hun vreugde is ijdel, want de beweging, op één punt teruggeworpen, vertoont zich dadelijk op een ander. Nadat de kommune van Parijs verpletterd was, kon men in de officiëele en hofwereld van Europa meenen, dat het socialisme, het revolutionair element der maatschappij, dood en voor goed begraven was. Het Fransche leger, overwinnaar onder de oogen der Duitsche troepen, verbeelde zich gerehabiliteerd te zijn door de Parijzenaars, alle ontevreden en revolutionairen, te worgen en te mitrailleeren. In hun politieke taal konden zij erop roemen het volk „een aderlating" te hebben toegebracht. Thiers, de onvergelijkelijke type van den bourgeois die er gekomen is, meende het te hebben uitgeroeid in Parijs, het te hebben begraven

in de kuilen van Père Lachaise. In Nieuw Koledonië bij de tegenvoeters waren zij opgesloten, die hij hoopte dat de laatste machtelooze staaltjes waren der voormalige socialisten. Na Thiers haastten zijn goede Europeesche vrienden zich om zijn woorden te herhalen en van alle zijden werd het een triomflied. Wat de Duitsche socialisten betreft, had men niet om hen te bewaken den meester der meesters, den man op wiens fronsen der wenkbrauwen heel Europa beefde? En de Nihilisten in Rusland? Wat waren die ellendelingen? Zonderlinge monsters, wilden, voortgekomen uit de Hunnen en Baschkirs, in wie de menschen der beschaafde wereld in het Westen slechts proeven voor de natuurlijke historie hadden te zien.

Helaas! Men begrijpt gemakkelijk dat een somber stilzwijgen ontstaat als „de orde heerscht te Warschau" en elders. Op den dag eener slachting zijn er weinig menschen die zich blootstellen aan de kogels. Als een woord, een gebaar gestraft worden met de gevangenis, dan zijn de menschen die den moed hebben zich aan 't gevaar bloot te stellen dun gezaaid. Zij, die stil de rol van martelaren voor een zaak, wier triomf nog veraf of zelfs twijfelachtig is, aanvaarden, zijn zeldzaam. Elkeen bezit niet de heldhaftigheid van die Russische Nihilisten die bladen drukten in het hol zelf van hun vijanden en die ze aanplakten op de muren tusschen twee schildwachten in. Men moet zelf wel vol toewijding zijn om het recht te hebben hen hard te vallen die zich geen socialist durven verklaren, als hun werk, d.w.z. het leven van hen die zij beminnen, afhangt van hun stilzwijgen. Maar als alle onderdrukten niet het temperament hebben van helden, niettemin

gevoelen zij er het lijden van, niettemin hebben zij den wil om er aan te ontsnappen en de geestestoestand van al degenen die lijden als zij en die er de oorzaak van kennen, eindigt met te zijn een revolutionaire kracht.

In een stad waar geen enkele groep verklaarde anarchisten bestaat, zijn alle arbeiders het reeds op min of meer bewuste wijze.

Bij instinkt juichen zij den kameraad toe, die hun spreekt over een socialen toestand waarin geen meesters meer zullen zijn en waar het arbeidsprodukt zal berusten in de handen van den voortbrenger. Dit instinkt omvat in kiem de toekomstige revolutie, want van dag tot dag wordt het helderder en verandert in kennis. Wat de werkman gisteren vaag voelde, dat weet hij heden en elke nieuwe ervaring doet het hem beter weten. En de boeren die zich niet kunnen voeden met de opbrengst van hun lapje grond en zij, nog veel grooter in getal, die geen kluit aarde hun eigendom noemen, beginnen zij niet te begrijpen dat de aarde moet toebehooren aan hem, die haar bebouwt? Zij hebben het allen bij instinkt gevoeld, zij weten het nu en zullen weldra de taal van terugeischen spreken.

De vreugde, veroorzaakt door de vermeende verdwijning van het socialisme, heeft niet lang geduurd. Slechte droomen stoorden de beulen, het kwam hun voor dat de slachtoffers nog niet heelemaal dood waren. En bestaat er nu nog één blinde die kan twijfelen aan hun opstanding? Alle lakeien der pers die na Gambetta herhaalden: „er bestaat geen sociale kwestie!" zijn dezelfden die de woorden van keizer Wilhelm naschreeuwen: „de sociale kwestie over-

weldigt ons geheel! De sociale kwestie benauwt ons!" En zij vragen tegen al die „makers van wanorde" een bizondere wetgeving, een onverbiddelijke onderdrukking. Maar hoe streng men de wet kan maken, de gedachte, die gist, zal zij niet kunnen onderdrukken. Als het een Encelade [1]) gelukte een stuk berg in een krater te werpen, zou de uitbarsting niet plaats hebben langs den plotseling versperden weg, maar de berg zou elders splijten en door de nieuwe opening zou de lavastroom zich uitstorten. Na de uitbarsting der Fransche omwenteling meende Napoleon de reus te zijn die den Krater der revoluties zou sluiten en de troep vleiers, de oneindige menigte onwetenden geloofden het met hem. Toch droegen zelfs de soldaten die hij in zijn gevolg liet opmarcheeren door Europa bij om nieuwe denkbeelden en zeden te verspreiden; terwijl zij bezig waren hun verwoestingswerk te volbrengen, nam een toekomstige Russisch „dekabrist" [2]) of „nihilist" zijn eerste les in den opstand van een krijgsgevangene, gered uit de ijsschotsen van de Beresina. Evenzoo verbrak de tijdelijke verovering van Spanje door de legers van Napoleon de ketenen, die de Nieuwe Wereld verbonden aan het land der Inquisitie en bevrijdde de groote overzeesche provincies van het ondragelijk koloniaal beheer. Europa scheen stil

---

[1]) De beroemdste der Titanen, die in opstand kwamen tegen Jupiter. Men gebruikt den naam voor iemand die onmachtige pogingen doet tot het verkrijgen van een nieuwe orde van zaken. (Vertaler).

[2]) Zoo heeten de personen die in Rusland hebben deelgenomen aan den militairen opstand van 26 December 1825. Naar December heeten zij Dekabristen.

te staan maar door den terugslag zette Amerika zich in marschroute. Napoleon was slechts een voorbijgaande schaduw geweest.

De uitwendige vorm der maatschappij moet veranderen in verhouding tot den inwendigen druk, geen enkel feit in de geschiedenis is beter gekonstateerd. Het sap voedt den boom en geeft hem bladeren en bloemen. Het bloed maakt den mensch. De denkbeelden maken de maatschappij. Er is geen behouder die het niet betreurt dat de denkbeelden, de zeden, al wat het diepzinnige leven der menschheid maakt, gewijzigd zijn sinds den „goeden ouden tijd". De sociale vormen die ermede overeenkomen, zullen zeker ook veranderen. De revolutie nadert naar gelang van het verstand.

Toch past het niet om zich in zoete rust te laten wiegen in afwachting van de gunstige gebeurtenissen. Hier doet het oostersch fatalisme geen opgeld, want onze tegenstanders rusten niet en overigens zij worden dikwijls gedragen door een reaktionairen stroom. Sommigen onder hen zijn mannen met groote energie die niet terugdeinzen voor eenig middel en die de geestkracht bezitten noodig om den aanval te leiden en zich niet te laten ontmoedigen door bezwaren en nederlaag. „De stervende maatschappij", zoo zei een fabrikant ironisch naar aanleiding van het anarchistische boek van dien naam, geschreven door onzen kameraad Jean Grave, „de stervende maatschappij, zij leeft nog altijd genoeg om u allen te verslinden!" En toen republikeinen en vrijdenkers spraken over de uitdrijving van Jesuïten, die altijd de drijvers der katholieke kerk zijn, zei een dezer priesters: „waar-

lijk, onze eeuw is op wonderbare wijze teergevoelig. Meenen zij dan dat de asch der brandstapels zoodanig is uitgedoofd dat er geen enkel vonkje is overgebleven om een fakkel aan te steken? De dwazen! door ons Jesuïten te noemen, meenen zij ons met verwijten te overdekken, maar de Jesuïten bewaren voor hen de censuur, een mondprop en den brandstapel!"

Als alle vijanden der vrije gedachte, van het persoonlijk initiatief deze strenge logika hadden, deze energie in hun beslissingen, zouden zij het misschien winnen, dank zij alle middelen van onderdrukking waarover de officiëele wereld beschikt, maar de menschelijke groepen, in hun evolutie van eeuwig „worden", zijn niet logisch en kunnen het niet zijn, omdat de menschen allen door hun belangen en hun genegenheid verschillen: wie is de man die geen voet heeft staan in het vijandelijk kamp? „Men is altijd de socialist van iemand", zegt een politiek spreekwoord dat waar is. Er bestaat geen instelling die vierkant autoritair is, geen meester, die volgens den raad van Joseph de Maistre, altijd de hand heeft op den schouder van den beul. In spijt van de proklamaties van dezen of genen keizer tot zijn soldaten, de verbluffende inschriften in albums van vorstinnen, hooghartige beweringen na het diner, het gezag durft niet meer absoluut zijn of is het niet meer dan bij wijze van gril, b.v. tegen de gevangenen, tegen ongelukkigen die opgepakt worden, tegen lui zonder vrienden. Elk soeverein heeft zijn camarilla, zonder zijn ministers, zijn afgevaardigden, zijn staatsraden, allen zooveel onderkoningen, mee te tellen. Dan is hij gebonden door antecedenten, overwegingen, protokollen, konventies,

bestaande voorwaarden, een etiquette die een heele wetenschap is vol onoplosbare vraagstukken: de brutaalste Lodewijk XIV zit gevangen in de duizenden draden van een net waaruit hij zich niet kan losmaken. Al die konventies waarin de meester plechtig zit opgesloten, geven hem een voorproef van het graf en verminderen zijn kracht om te regeeren.

Zij die ten doode staan opgeschreven, wachten niet af dat men hen doodt. Zij maken zichzelven van kant, hetzij ze zich doodschieten hetzij ze zich ophangen, hetzij ze zich laten inpalmen door de droefgeestigheid, de tering, het pessimisme, alle geestesziekten die het einde aanduiden en het verhaasten. Bij den jeugdigen bevoorrechte, zoon van een uitgeput ras, is het pessimisme niet alleen een wijze van spreken, een houding, het is een werkelijke ziekte. Vóórdat het geleefd heeft, vindt het arme kind geen genot in het bestaan, hij laat zich al knorrende leven en dit leven geduld tegen den wil is als een vervroegd sterven. In dien droevigen staat is men reeds veroordeeld tot alle ziekten van den geest, krankzinnigheid, kindsheid of „dekadentisme". [1]) Men beklaagt zich over de afneming der kinderen in de gezinnen en vanwaar de toenemende onvruchtbaarheid, vrijwillige of niet, tenzij uit een vermindering van mannelijke kracht of van levensvreugde? Maar in de wereld, die wereld, waar men zooveel redenen tot droefheid vindt, heeft men geen tijd om zich over te geven aan de opwellingen van het pessimisme. Men moet leven, men moet vooruit of men wil of niet, men

---

[1]) Tijdvak van verval. *Vertaler.*

moet de levende krachten vernieuwen voor het dagelijksch werk. Door de vermeerdering van deze werkersfamilies houdt de maatschappij stand en uit haar midden verrijzen onophoudelijk menschen, die het werk der voorgangers opnemen en door hun flink initiatief beletten dat het vervalt in den ouden sleur. Aan dien voortdurenden gedeeltelijken teruggang der voldane en uitgeworpen klassen heeft de nieuwe maatschappij het te danken dat zij niet verstikt is.

Een andere waarborg voor den vooruitgang in de revolutionaire gedachte wordt ons verschaft door de onverdraagzaamheid der macht waar de overblijfselen van den verleden tijd op elkaar botsen. De officiëele taal onzer politieke maatschappijen, waar alles dooreengemengd is zonder eenige orde, is zoo onlogisch en in tegenspraak dat zij spreekt van de „onverjaarbare publieke vrijheden!" en van de „heilige rechten van een sterken staat". Evenzoo omvat de wettelijke werking van het administratief organisme het bestaan van burgemeesters die tegelijkertijd handelen als lasthebbers van een vrij volk bij de regeering en bevelen overbrengen van de regeering aan de onderworpen gemeenten. Er is geen eenheid, geen gezond verstand in den grooten chaos waar de opvattingen, de wetten, de zeden van honderd volkeren en tienduizend jaren elkander kruisen evenals aan den oever der zee steenen die van zooveel bergen vielen, aangebracht door zooveel rivieren, aangerold door zooveel golven. Van logisch standpunt bezien biedt de tegenwoordige staat zoo'n beeld van verwarring aan dat zijn meest belanghebbende verdedigers er van afzien hem te rechtvaardigen.

Daar de tegenwoordige werking van den staat in de eerste plaats bestaat in de verdediging van de belangen der eigenaars, van de „rechten van het kapitaal", zou het voor den ekonoom noodzakelijk zijn om eenige zegevierende argumenten, eenige wonderbare leugens tot zijn beschikking te hebben die de arme, zeer begeerig om te gelooven aan de algemeene fortuin, als onaantastbaar kon aannemen. Maar helaas! deze schoone theorieën, vroeger verteld ten gebruike van het domme volk hebben geen krediet meer: men zou zich schamen de oude bewering aan te voeren dat „voorspoed en eigendom altijd de belooning zijn van den arbeid". Als de ekonomen zeggen dat de arbeid de oorsprong is van het fortuin, zijn zij zich geheel bewust dat zij de waarheid niet zeggen. Evengoed als de socialisten weten dat de rijkdom het produkt is niet van den persoonlijken arbeid, maar van anderen; zij weten niet dat de spekulaties en beursgrepen, oorsprong van de groote fortuinen, geheel kunnen worden gelijk gesteld met de streken van roovers; en zeker zouden zij niet durven beweren dat het individu dat wekelijks een millioen te verteren heeft, d.w.z. precies de som benoodigd om honderdduizend personen te doen leven, zich van anderen onderscheidt door een verstand en een deugd honderdmalen boven die van het gemiddelde. Men zou de dupe, bijna de medeplichtige zijn om te wachten met het bespreken der huichelachtige argumenten waarop deze beweerde oorsprong der sociale ongelijkheid berust.

Maar ziethier hoe men een redeneering van anderen aard gebruikt en die althans de verdienste heeft niet

op een leugen te berusten. Men beroept zich tegen de sociale eischen op het recht van den sterkste en zelfs de gerespekteerde naam van Darwin heeft, zeker tegen zijn zin, dienst gedaan om de zaak van het onrecht en het geweld te bepleiten. De kracht der spieren en kaken, van den knuppel en den knots — zietdaar het hoogste argument. In waarheid is het wel het recht van den sterkste die triomfeerden bij de inbezitneming der fortuinen. Hij die materiëel de geschikste is, de meest begunstigde door zijn geboorte, door zijn onderricht, door zijn vrienden, hij die het best gewapend is door de kracht of door de list en die voor zich zwakkere vijanden vindt, hij die de meeste kans tot slagen heeft, meer dan anderen, hij kan voor zichzelven een citadel bouwen vanwaar hij zal schieten op zijn ongelukkige broeders.

Zietdaar de beslissing van den grooten veldslag van het egoïsme. Vroeger durfde men deze theorie van staal en vuur niet erkennen, zij scheen te scherp en men verkoos de woorden van een huichelachtige deugd. Men wikkelde haar in ernstige formules waarvan men hoopt dat het volk den zin niet zou snappen: „de arbeid is een teugel" zei Guizot. Maar de onderzoekingen der naturalisten in betrekking tot den strijd om het bestaan tusschen de soorten en het overleven der sterksten, hebben de theoretiekers van de kracht aangemoedigd om zonder omwegen hun brutale uitdaging te proklameeren. „Ziet", zoo zeggen ze, „ziet de noodlottige wet; het is de onveranderlijke bestemming waaraan zij die eten zoowel als zij die opgegeten worden, gelijkelijk onderworpen zijn".

Wij moeten ons zelven gelukwenschen dat de kwestie in haar brutaliteit zoo vereenvoudigd is, want daardoor is zij te nader bij de oplossing. „Het geweld regeert!” — zoo zeggen de handhavers der sociale ongelijkheid. Ja, het geweld regeert — zoo roepen steeds sterker degenen die profiteeren van de moderne industrie en haar onverbiddelijke volmaking, waarvan het gezochte resultaat is, om vóór alles het aantal arbeiders te verminderen. Maar wat de ekonomen, de industriëelen zeggen, de revolutionairen kunnen het evenzoo doen, begrijpende dat de harmonie voor het bestaan onder hen geleidelijk den strijd zal vervangen. De wet van den sterkste zal niet altijd werken ten voordeele van het industrieele monopolie. „Macht gaat boven recht”, zoo sprak Bismarck en zoovele anderen, maar men kan den dag voorbereiden waarop de macht zal zijn in dienst van het recht. Als het waar is dat de denkbeelden der solidariteit zich steeds meer verspreiden; als het waar is dat de veroveringen der wetenschap eindigen met door te dringen tot in de onderste lagen; als het waar is dat het zedelijk hebben gemeenschappelijk eigendom wordt, zullen dan de arbeiders, die tegelijkertijd het recht en de macht hebben, zich daarvan dan niet bedienen om de revolutie te maken ten voordeele van allen? Wat vermogen de geïsoleerde individuen hoe sterk ook door geld, verstand en list, tegen de vereenigde massa's? De regeeringsmannen, die wanhopen om aan hun zaak een zedelijke strekking te geven, vragen niet meer dan het vuistrecht, de eenige superioriteit die zij wenschen te hebben. Het zou niet moeilijk zijn voorbeelden aan te halen van ministers die niet gekozen

zijn om hun militaire roem of hun edele genealogie, om hun talenten of hun welsprekendheid, maar alleen om hun gemis aan angstvalligheid. In dit opzicht stelt men het volle vertrouwen in hen: geen vooroordeel weerhoudt hen voor de verovering der macht of de verdediging van het geld.

In geen enkele moderne revolutie hebben de bevoorrechten hun eigen veldslagen zien leveren. Steeds steunen zij op de legers der armen waaraan zij leeren wat men noemt den „eeredienst van het vaandel" en die zij dresseeren voor hetgeen men noemt de „handhaving van de orde". Zes millioen manschappen, zonder de hooge en lage politie mee te rekenen, worden voor dat werk in Europa gebruikt. Maar die legers kunnen gedesorganiseerd worden, zij kunnen zich de banden van oorsprong en toekomst gaan herinneren die hen verbinden aan de volksmassa; de hand die hen bestuurt, kan gebrek aan kracht hebben. Samengesteld voor het grootste deel uit proletariërs kunnen zij worden, ja zullen zij zeker voor de bourgeois-maatschappij worden wat de barbaren in soldij van het keizerschap zijn geworden voor de Romeinsche maatschappij, te weten: een element van ontbinding. De geschiedenis is vol voorbeelden van panische verbijstering, waardoor de machtigen bezweken, zelfs zij die de kracht van karakter hebben bewaard, want tal van „regeerders zijn tegelijkertijd enkel gedegenereerden, die niet genoeg energie en fysieke kracht bezitten om zelfs met hun honderden een doortocht te maken door een schutting van planken en geen waardigheid genoeg om kinderen en vrouwen voor zich te laten vluchten bij het woeden van een brand.

Als de onterfden zich vereenigd zullen hebben voor hun belangen, vak bij vak, natie bij natie, ras bij ras, of spontaan mensch bij mensch; als zij hun doel goed zullen kennen, twijfelt dan niet of de gelegenheid zal zich zeker voor hen voordoen om de kracht te gebruiken ten dienste der gemeenschappelijke vrijheid. Hoe machtig de meester dan ook zij, hij zal zwak zijn tegenover al degenen, die, vereenigd door één enkelen wil, zullen opstaan tegen hem om verzekerd te zijn van hun brood en hun vrijheid.

VIII.

Behalve de materiëele macht, het schaamtelooze geweld dat zich uit in de beroving van arbeid, de gevangenis, de mitraillades, staat een andere fijnere en misschien machtiger kracht, nl. die van de godsdienstige begoocheling, ter beschikking van de regeerders.

Zeker, men kan niet ontkennen dat deze kracht nog zeer groot is en dat men er ernstig rekening mee heeft te houden bij de bestudeering der hedendaagsche maatschappij.

Met een te jeugdige geestdrift vierden de Encyklopedisten der XVIIIe eeuw de zegepraal der rede over het Christelijk bijgeloof en wij moeten de groffe minachting van Cousin, den beroemden wijsgeer onder de Restauratie, konstateeren, toen hij in een kring van getrouwe vrienden zei: „het Katholicisme heeft nog hoogstens 50 jaar te leven!" De halve eeuw is ruim voorbij en nog spreken vele katholieken in allen

trots en ernst van hun Kerk, die zij noemen de „eeuwige”. Maar als de katholieke kerk schijnbare vorderingen heeft kunnen maken, als het Frankrijk der Encyklopedisten en revolutionairen, zich heeft laten „toewijden aan het Heilige Hart” door een vergadering van verdwaasden, als de hoogepriesters van den eeredienst zeer behendig gebruik hebben gemaakt van de algemeene vrees der politieke behouders, om hun het panacee van het geloof voor te houden als het groote sociale geneesmiddel; als de Europeesche bourgeoisie, vroeger samengesteld uit skeptici, Voltairianen met geen anderen godsdienst dan een vaag deïsme, het heel voorzichtig heeft kunnen vinden om geregeld naar de mis gaan en zelfs tot den biechtstoel toe; als het Quirinaal en het Vatikaan, de staat en de kerk zoo eensgezind worden om oude veeten te regelen, dan is het niet omdat het geloof een grooter heerschappij heeft op de zielen in de aktieve en levende partij der maatschappij. Zij heeft alleen de vreesachtigen, de levensmoeden en de gehuichelde instemming van belanghebbende medeplichtigen gewonnen. In waarheid zij die tegen elken prijs de bevoorrechte maatschappij willen in stand houden, moeten zich vastklampen aan het dogma dat de pijler is die het gewelf draagt; moet men niet een beroep doen op God, hij die vroeger beschikte over de eeuwige martelingen der hel, de zachtere straffen van het vagevuur, als de onderbazen en de boschwachters, de soldaten, de politie, de ambtenaren en de soevereinen geen voldoenden schrik meer inboezemen aan het volk? Men roept dan de hulp in van zijn geboden en van het heele werktuig van

den godsdienst dat op gezag steunt. Men veinst te gehoorzamen aan den onfeilbaren paus, den plaatsvervanger van God zelf, den opvolger van den apostel die de sleutels van het paradijs heeft. Alle reaktionairen verbinden zich aan deze godsdienstige vereeniging, die hun de laatste kans aanbiedt voor redding, de hoogste bron der zegepraal; en in dit verbond zijn de protestanten en joden niet de minst katholieken, de minst geliefde kinderen van den paus.

Maar „alles straft zich". De Kerk opent haar poorten wagewijd om ketters en scheurmakers op te nemen, bij gevolg wordt zij noodzakelijk onverschillig en zwak. Zij kan zich niet schikken, in dit zoo saamgestelde en wisselende milieu van de moderne maatschappij dan op voorwaarden dat zij haar oude onverzoenlijkheid niet meer behoudt. Het dogma wordt voor onveranderlijk gehouden, maar men schikt er zich in dat men er niet meer over behoeft te praten, dat men de nieuweling zelfs de geloofsbelijdenis van Nicea niet leert kennen. Men vraagt zelfs niet meer een schijn van geloof: „Onnut om te gelooven, doe maar!" Kniebuigen, kruisteekens op een gegeven oogenblik, offers op het altaar van eenig „heilig hart" van „Jezus" of „Maria" is voldoende. Zooals Flaubert het uitdrukte in een brief aan George Sand: „men moet voor het katholicisme zijn zonder er een woord van te gelooven". Elkeen is zeker van een goede ontvangst als hij bij gebrek aan overtuiging ten minste een onderteekening meebrengt om het cijfer der vermeende geloovigen met een te vermeerderen; zeer hartelijk worden zij ontvangen die bij hun naam voegen den invloed van familie, geboorte, verleden, karakter

of fortuin. De kerk gaat zelfs zoo ver om aan de ouders en vrienden de lijken te betwisten van mannen die altijd buiten de kerk hebben geleefd als vijanden van haar leer. De rechtbank der Inquisitie had deze lijken van ketters vervloekt en verbrand, nu komen de priesters, de belijders des geloofs, en willen ze zegenen tegen elken prijs.

Men kan dan ook niet genoeg op de werkelijke waarde schatten de hedendaagsche evolutie der kerk die er zich toe bepaalt om alleen de uitwendige vorderingen der kerk te bepalen, zooals de aanwas van het aantal kerkgebouwen en dat der geloovigen. Het katholicisme zou bepaald in volle ontluiking van nieuwen bloei zijn als allen die het wachtwoord en de livrei der kerk aannemen, oprecht waren, als bij hen niet het belang voorzat om het oude geloof der voorvaderen te veinzen. Maar men moet heden bij millioenen de mannen tellen die zich christenen noemen en het enkel huichelen. Wat de bladen der sakristie ook zeggen mogen, de vervolgingen die de kerkelijke lieden hebben te ondergaan, behooren niet onder die welke men ernstig opvat en de „gevangene van het Vatikaan" doet alleen tranen storten bij belanghebbende tranenvergieters. Hoeveel scherper is het lot der stakende werklieden die men verjaagt uit hun arm verblijf of die men bij hoopen neerschiet, en dat der anarchisten die men martelt in de gevangenissen. De overtuigingen hebben alleen recht op eerbied in verhouding tot de toewijding die zij inboezemen. Al die genieters en die lieden der wereld die met groot vertoon terugkeeren in den schoot der kerk, zijn zij daardoor medelijdenswaardig voor de onge-

lukkigen, teeder voor hem die lijdt? Er bestaat reden om daaraan te twijfelen.

De teekenen des tijds wijzen er integendeel op dat de materieele uitzetting der kerk samengaat met een werkelijke vermindering van het geloof. Het katholicisme is niet meer die goede godsdienst van gelatenheid en nederigheid die den arme toestond de armoede, het onrecht, de sociale ongelijkheid te aanvaarden. Neen, zelfs de arbeiders die zich vereenigen in zoogenaamd „christelijke" vereenigingen en die bijgevolg den Heer zouden moeten prijzen voor zijn oneindige goedheid, vroom afwachtende of de raven van Elias hun 's avonds en 's morgens brood en vleesch komen brengen, deze arbeiders gaan tot het socialisme over, redigeeren statuten, eischen loonsverhooging en nemen niet-christenen tot bondgenooten. Het vertrouwen in God en zijn heiligen is niet meer voldoende; men moet materieele waarborgen hebben en zij zoeken ze, niet in absolute afhankelijkheid, niet in de algeheele gehoorzaamheid, zoo dikwijls aanbevolen aan de kinderen Gods, maar in het verbond met kameraden, in de stichting van vereeniging tot onderling belang, misschien zelfs in den aktieven geest van verzet. In een nieuwe positie geplaatst heeft de christelijke godsdienst geen weerstand kunnen bieden aan nieuwe middelen: zich niet kunnende gewennen aan een milieu dat zijn voorgangers niet hadden voorzien, houdt zij steeds vast aan haar oude formules van liefde, nederigheid, armoede en moet zij wel alle jonge, krachtige, verstandige elementen verliezen en slechts overhouden de armen van hart en geest en in den minst edelen zin des woords — die „welgelukzaligen",

aan wie in de Bergrede het koningschap der hemelen wordt beloofd. Het katholicisme is daardoor veroordeeld van den dag af, waarop het ongeschikt is gebleken om een ander talent tentoon te spreiden dan dat van een neo-Grieksche, neo-Romaansche, neo-Gothische, neo-Renaissance nabootsing. Het is een godsdienst der dooden en niet meer der levenden.

Een onweersprekelijk bewijs van de werkelijke onmacht der kerken bestaat daarin dat zij de kracht niet hebben de wetenschappelijke beweging van boven noch het onderwijs van beneden tegen te houden; zij kunnen slechts vertragen, niet de kennis in haar loop stuiten, zij doen zelfs of zij deze steunen. Daar zij de opening van scholen niet hebben kunnen beletten, wilden zij zich ervan meester maken, de leiding er van in handen nemen, het initiatief hebben van het onderwijs, dat men het openbare noemt en in menige streek gelukte hun dit naar wensch. Bij millioenen en tientallen millioenen telt men het aantal kinderen dat toevertrouwd is aan de verstandelijke en zedelijke zorg der priesters, aan monniken en geestelijke zusters onder allerlei benamingen; het onderwijs der Europeesche jeugd is grootendeels overgelaten aan de vrije beschikking der geestelijken en zelfs daar waar deze zijn buitengesloten door de burgerlijke overheid heeft men hun een recht verleend om toezicht te houden of wel waarborgen gegeven van neutraliteit of zelfs van medeplichtigheid.

De evolutie van de menschelijke gedachte, die naar gelang van de individuen, klassen en naties meer of min snel vordert, heeft dus tot dezen valschen en tegenstrijdigen toestand geleid, die de funktie van

onderwijzen juist toekent aan hen die uit beginsel minachting, zelfs haat moeten hebben tegen de wetenschap en zich moeten houden aan de eerste vervloeking, door hun god geformuleerd: „gij zult niet eten van de verboden vrucht van den boom der kennis". De vreemde ironie der dingen maakt nu van hen de officieële uitdeelers der vergiftige vruchten. Zeker wij kunnen hen gelooven als zij er zich op beroemen dat zij de „appelen" der zonde uitdeelen met voorzichtigheid en spaarzaamheid en terzelfden tijd er het tegengif bij geven. Voor hen bestaat er wetenschap en wetenschap, nl. die welke men onderwijst met alle voorzorgsmaatregelen en die welke men zorgvuldig moet verzwijgen. Dit feit dat men zedelijk goed acht, mag in de gedachte der kinderen komen en dat andere wordt stilzwijgend voorbijgegaan als van nature in staat om bij de leerlingen een geest van verzet en tuchteloosheid op te wekken. Op die manier opgevat is de geschiedenis slechts een leugenachtig verhaal; de natuurlijke wetenschappen bestaan in een verzameling feiten zonder samenhang, zonder oorzaak, zonder doel; in elke afdeeling van studie verbergen de woorden de dingen en in dat zoogenaamd hooger onderwijs, waar men gerekend wordt de groote vraagstukken te behandelen, doet men het altijd langs indirekte wegen door het opeenhoopen van anekdotes, datums en eigennamen, hypothesen, de ongerijmde argumenten der tegenstrijdige stelsels, zoodat het van den weg gebrachte verstand, in de war gebracht, door afmatting terugkeert tot het gestamel van de kindsheid en tot doellooze praktijken.

En toch hoe valsch en ongerijmd dit onderwijs ook

zijn moge, men zegt tot zichzelven dat het misschien, in zijn geheel genomen, nuttiger is dan wel noodlottig. De drang van buiten heeft alle scholen doortrokken, zelfs die waar de opvoeding, katholiek of protestant of buddhistisch of muzelmansch, geoordeeld wordt slechts te bestaan in dorre formules, mystieke frases, in uittreksels van onbegrepen boeken. Soms schiet een plotselinge lichtstraal over die prulleboel, een logische konsekwentie verschijnt voor het verstand van een kind welks geest openstaat, een zijdelingsche toespeling neemt het karakter van een openbaring aan, een onbedacht gebaar, een avontuurlijk bijvoegelijk naamwoord kunnen het kwaad bewerken dat men wilde vermijden, het woord des levens welde op uit dien vloed van herhalingen en plotseling springt de logische geest van het kind over tot gevreesde konklusies. De kansen van verstandelijke vrijmaking zijn nog grooter in die scholen, kongreganistische of andere, wier leeraren, al aanvaarden zij ook de verplichte routine der lessen en der terughoudende verklaringen, toch verplicht zijn feiten te noemen, onderlinge betrekkingen aan te toonen, wetten te signaleeren. Wat ook de kommentaren zijn, waarvan een onderwijzer zijn onderwijs vergezeld laat gaan, de getallen die hij op het bord schrijft, blijven er niet minder juist om. Welke waarheid zal de overhand hebben? Die welke leert dat twee maal twee vier is en niets onstaat uit niets of wel de oude „waarheid", die ons zegt dat alle dingen uit niets geschapen zijn en die ons de identiteit bevestigd van één enkelen God in drie goddelijke personen?

Als het onderwijs slechts op de school werd gegeven, zouden de regeeringen en kerken kunnen hopen de geesten in slavernij te houden, maar buiten de school op straat, in de werkplaats, voor de kermistenten, in het theater, in de spoorwegwagons, op de stoombooten, in de vreemde steden, in 't gezicht van nieuwe landschappen leert men het meest. Iedereen reist tegenwoordig, hetzij voor zijn genoegen hetzij voor zijn belangen. Geen vergadering waarin menschen elkaar ontmoeten die Rusland, Australië, Amerika gezien hebben en als de omvaarders der aarde nog de uitzondering zijn, er is om zoo te zeggen geen mensch die niet genoeg gereisd heeft om ten minste de kontrasten van het land en de stad, van de woestijn, de bergen en de vlakten, het vasteland en de zee te zien. Onder hen die zich verplaatsen zijn er zeker velen die zonder methode en alsof zij blind zijn, reizen; terwijl zij van land veranderen, veranderen zij niet van millieu en blijven zij om zoo te zeggen thuis; de weelde, de genietingen der hotels laten niet toe de wezenlijke verscheidenheden van de landen en de bewoners te leeren kennen. De arme die stuit op de moeielijkheden des levens, is nog degene die zonder geleider het best kan waarnemen en onthouden. En toont de groote school van de uitwendige wereld niet de wonderen der menschelijke nijverheid gelijkelijk aan armen en rijken, aan hen die deze wonderen door hun arbeid hebben voortgebracht en aan hen die ervan profiteeren? Spoorwegen, telegrafen, hydraulische werktuigen, machines om te doorboren, het projekteeren van het licht der zon, — als de onterfde zich rekenschap kan geven van het hoe en waarom,

ziet hij deze dingen evengoed als de machtige, en zijn geest wordt er niet minder door getroffen. Voor het genot van enkele veroveringen der wetenschap is het privilegie verdwenen. Als de machinist zijn lokomotief bestuurt door de ruimte, de snelheid ervan verdubbelt en den gang naar zijn wil tegenhoudt, gevoelt hij zich dan minder dan de soeverein die achter hem voortrolt in een vergulden wagon, maar die niettemin beeft bij de gedachte dat zijn leven afhangt van een wolk stoom, van de beweging van een hefboom of van een dynamietbom!

Het zien der natuur en van de menschelijke werken, de praktijk des levens — zietdaar dus de kolleges, waar de werkelijke opvoeding der hedendaagsche maatschappijen plaats heeft. Ofschoon ook de zoogenaamde scholen haar evolutie hebben gehad in den zin van het ware onderwijs, hebben zij een betrekkelijkerwijze veel minder belang dan het praktische leven. Het ideaal van de anarchisten is niet de opheffing van de school, maar integendeel om haar te verruimen, om van de maatschappij zelve een groot organisme te maken van wederzijdsch onderricht, waar allen tegelijkertijd leerlingen en leeraren zijn, waar elk kind na helderheid in alles gekregen te hebben bij zijn eerste studie, zal leeren zich geheel te ontwikkelen, in verhouding tot zijn verstandelijke krachten, in het bestaan vrijelijk door hem zelven gekozen. Maar met of zonder scholen eindigt elke groote overwinning der wetenschap met gemeen eigendom te worden. De beroepsgeleerden hebben lange eeuwen van arbeid, onderzoek en onderstellingen af te leggen, zij moeten zich ontdoen van dwalingen

en onjuistheden, maar als de waarheid eindelijk, dikwijls ondanks hen en dank zij eenige uitgejouwde stoutmoedigen, bekend is geworden, openbaart zij zich in allen glans, eenvoudig en helder. Allen begrijpen haar zonder moeite, het schijnt dat men haar altijd gekend heeft. Vroeger verbeeldden de geleerden zich dat de hemel een ronde koepel, een metalen dak was, een reeks gewelven, drie, zeven, negen, dertien zelfs, die elk hun omgang van sterren, hun verschillende wetten, hun bizonder stelsel en hun troepen engelen en aartsengelen hadden om ze te bewaren. Maar sinds al die onderstelde hemelen waarvan de bijbel en de talmud spreken, zijn vernietigd, is er geen kind, dat niet weet hoe de ruimte vrij en onbegrensd is rondom de aarde. Hij leert dit ter nauwernood. Dat is een waarheid die deel uitmaakt van de algemeene erfenis. Evenzoo met alle groote wetenschappelijke aanwinsten. Zij worden niet bestudeerd, zij zijn uit zich zelven bekend om zoo te zeggen; zij komen in de atmosfeer waarin men ademt.

Wat ook de oorsprong moge zijn van het onderwijs, allen genieten ervan en de arbeider neemt er niet het minst deel aan. Hetzij een ontdekking gedaan wordt door een bourgeois, een adellijke of een burger, hetzij de geleerde is de pottenbakker Palissy of de kanselier Baco, de heele wereld zal gebruik maken van zijn onderzoekingen. Zeker, de bevoorrechten zouden het voordeel der wetenschap wel voor zich willen behouden en het volk in onkunde laten: dagelijks eigenen industrieelen zich dit of dat toe en door een brevet of patent matigen zij zich

het recht aan om dit of dat artikel, dat nuttig is voor de menschheid te fabriceeren: men heeft kunnen zien hoe Dr. Koch door zijn meester Wilhelm verplicht is geworden de genezing der rijksonderdanen op te eischen als een staatsmonopolie. Maar te veel onderzoekers zijn aan het werk dan dat die egoïstische verlangens kunnen bevredigd worden. Deze wetenschappelijke onderzoekers bevinden zich in den toestand van dien toovenaar in de Duizend-en-Een-Nacht, die de pot ontzegelde waarin een opgesloten genie sinds 10.000 jaar sliep. Zij wilden hem weer in zijn verblijf doen terugkeeren, hem opsluiten onder drievoudige zegels, maar zij hebben het woord der bezwering vergeten en het genie is voor altijd vrij.

Door een vreemde tegenstrijdigheid kan men opmerken dat voor alle sociale vraagstukken waarbij de arbeiders een direkt en natuurlijk belang hebben ten einde de gelijkheid der menschen, de rechtvaardigheid voor allen op te eischen, het hun gemakkelijker is dan voor den beroepsgeleerde om tot de kennis der waarheid te komen, die de werkelijke wetenschap is. Er was een tijd waarin de groote meerderheid der menschen geboren werd en leefde als slaven en geen ander ideaal had dan een verandering van slavernij. Nooit kwam de gedachte bij hen op, dat de eene mensch evenveel waard is als de andere.

Zij hebben het nu geleerd en begrijpen dat deze gelijkheid in wezen, gegeven door de evolutie, moet veranderen in een wezenlijke gelijkheid, dank zij de revolutie of liever de onophoudelijke revoluties. De arbeiders, door het leven onderwezen, zijn op een andere wijze deskundigen over de wetten der staat-

huishoudkunde dan de beroepsekonomen. Zij maken zich niet bezorgd over onnutte kleinigheden en gaan recht op de kern der vraagstukken af, voor elke hervorming zichzelf afvragende of zij hem al dan niet brood zal verschaffen. De verschillende vormen van belasting, progressief of evenredig, laten hen koud, want zij weten dat alle belastingen aan 't slot der rekening betaald worden door de armsten. Zij weten dat voor de groote meerderheid onder hen de vreeselijke „ijzeren wet" werkt, tengevolge waarvan de hongerlijder door zijn honger zelfs veroordeeld is voor zijn werk niets te ontvangen dan een portie armoede. De harde ervaring heeft hem die wet, die noodzakelijk voortvloeit uit het recht van den sterkste, grondig doen kennen.

Zonder eenig paradox kan men dus zeggen, dat het volk — of althans het deel des volks dat tijd heeft om te denken — er gewoonlijk veel meer van weet dan de meeste geleerden en dat zonder de universiteit bezocht te hebben; de man uit het volk kent wel niet de bizonderheden tot in het oneindige, hij is niet ingewijd in de duizenderlei tooverformules; hij heeft het hoofd niet vol van namen in alle talen als een katalogus van een bibliotheek, maar zijn gezichtskring is ruimer, hij ziet verder, aan den eenen kant den barbaarschen oorsprong en aan den anderen een veranderde toekomst; hij heeft een beter begrip van de opvolging der gebeurtenissen, hij neemt meer bewust deel aan de groote geschiedkundige bewegingen; hij kent den rijkdom van den aardbol beter: hij is in één woord meer mensch. In dat opzicht kan men zeggen, dat die anarchistische kameraad van onze kennis, die

door de maatschappij waardig gekeurd is om in de gevangenis te sterven, in waarheid geleerder was dan een heele akademie of dan een bende studenten, pas afgeslepen aan de universiteit en het hoofd vol van wetenschappelijke feiten. De geleerde heeft zijn groot nut als delver: hij haalt de grondstoffen uit den grond maar hij is het niet die ze gebruikt; aan het volk, aan het geheel der geassocieerde menschen de taak om het gebouw op te zetten.

Laat elkeen een beroep doen op zijn herinneringen om de veranderingen te konstateeren die sinds het midden der XIXe eeuw hebben plaats gevonden in de manier van denken en gevoelen en die bij gevolg de wijzigingen noodzakelijk maken, die overeenkomen met de wijze van handelen. De noodzakelijkheid van een meester, een chef of kapitein in elke organisatie scheen buiten twijfel te zijn: een God in den hemel, al was het ook de God van Voltaire; een souverein op een troon of een leuningstoel, al was het ook een konstitutioneel koning of een president der republiek, een „varken om vet te mesten" volgens de gelukkige uitdrukking van een hunner zelf (Napoleon); een patroon in elke werkplaats, een stafdrager in elke korporatie, een echtgenoot, een vader met forsche stem in elk huishouden. Maar het vooroordeel verdwijnt van dag tot dag en het prestige van de meesters vermindert: de aureolen verbleeken naar gelang de dag aanbreekt. In spijt van het wachtwoord, dat daarin bestaat om den schijn aan te nemen van het geloof, zelfs al gelooft men niet, in spijt van akademiekers en leeraren, die het aan hun waardigheid verplicht zijn te veinzen, verdwijnt het geloof en ondanks het

knielen, de kruisteekenen en de mystieke parodieën, gaat het geloof in dien eeuwigen meester, van wien de macht werd afgeleid van alle sterfelijke meesters, meer en meer op in rook als een droom in den nacht. Zij die Engeland en de Vereenigde Staten bezocht hebben na een tijd van 20 jaar verwonderen zich over de wonderbare verandering in de geesten. Men had fanatieke, onverdraagzame, in hun godsdienstig en staatkundig geloof wreede menschen verlaten en men vindt verstandige menschen terug die vrij denken en gevoelig van hart zijn. Zij worden niet meer bezocht door het zinsbedrog van een wrekend God.

De vermindering van het respekt is in de praktijk des levens het belangrijkste resultaat van deze evolutie van denkbeelden. Gaat bij de priesters, de bonzen [1]) of marabouts [2]), vanwaar komt hun bitterheid? Eenvoudig dat men durft te denken zonder hun raad of voorlichting. En waarover klagen de groote heeren zich? Dat men hen durft te naderen evenals andere menschen. Men gaat voor hen niet uit den weg, men laat na hen te groeten.

En als men gehoorzaamt aan de vertegenwoordigers van het gezag, omdat de broodwinning het eischt en dat men hun terzelfder tijd de uiterlijke teekenen van respekt geeft, men weet wat deze meesters waard zijn; en hun eigen ondergeschikten zijn de eersten om hen belachelijk te maken. Er gaat geen week voorbij of rechters met hun roode toga en de baret op het hoofd worden beleedigd, nagejouwd door slacht-

---

1) Chineesche of Japansche priesters.

2) Muzelmansche priesters.

offers die op de bank van beschuldiging zitten. Een gevangene heeft zelfs zijn klomp gegooid naar het hoofd van den president. En de generaals! Wij hebben hen aan het werk gezien. Wij hebben hen gezien in al hun gewicht, in al hun opgeblazenheid de voorposten inspekteeren, maar zich zelven niet eens de moeite geven in de ballon op te stijgen of er een officier heen zenden teneinde de stellingen van den vijand te onderzoeken. Wij hebben hen het bevel hooren geven om bruggen te vernielen die door geen enkele batterij bedreigd werden en hun ingenieurs te beschuldigen dat zij te korte bruggen hebben gebouwd voor hun aanvallende kolonnes. Wij hebben met angst die vreeselijke kanonnade van Bourget gehoord, waar eenige honderden ongelukkigen hun laatste „cartouches" in brand staken, tevergeefs afwachtende dat de opperbevelhebber hun een deel van een half millioen manschappen, die op zijn bevel gehoorzaamden, ter hulp zond. Is het te verwonderen in deze omstandigheden dat het respekt verdwijnt en zelfs in minachting verandert!

Het is waar, het respekt verdwijnt, maar niet dat goede respekt dat verbonden is aan den rechtvaardigen, toewijdenden en arbeidzamen mensch, maar dat lage en schandelijke respekt dat het gevolg is van rijkdom of betrekking, dat slavenrespekt dat de menigte dwazen drijft om te kijken naar het voorbijgaan van een koning en dat de lakeien en de paarden van een hoog personaadje verandert in voorwerpen van bewondering. En niet alleen verdwijnt het respekt, waar zij die zich het meest het aanzien van allen aanmatigen, de eersten zijn om hun rol van bovenmenschelijke wezens te krompromitteeren. Vroeger

kenden de Aziatische vorsten de kunst om zich te laten aanbidden. Men zag hun paleis van verre, hun standbeelden stonden overal, men las hun edikten maar zij vertoonden zich nooit. Die onderdanen die het meest familiaar waren naderden hen alleen geknield, soms opende zich een halve sluier om hen te doen verschijnen in een schijnsel en hen plotseling te doen verdwijnen, de ziel van hen die hen een oogenblik hadden mogen zien, bewogen achterlatende. Toen was het respekt diep genoeg om hen in verbazing te houden: een stomme gaf aan de veroordeelden een zijden koord en dat was voldoende voor den getrouwen aanbidder om zich dadelijk op te hangen. De onderdaan van een emir in Midden Azië moest voor zijn meester verschijnen met het hoofd neerhangende op den rechterschouder, een goed los koord om zijn hals en een scherp zwaard hangende aan dat koord, zoodat de meester slechts zijn gril had op te volgen om het wapen te grijpen ten einde zich van den gedweeën slaaf te ontdoen. Tamerlan, wandelde boven op een toren, gaf slechts een teeken aan de vijftig hovelingen die hem omringden en allen stortten zich in de diepte. Wat beteekenen in vergelijking daarvan de Tamerlans van heden, niets anders dan min of meer schijnvertooningen, ofschoon altijd te duchten. De koninklijke instelling, geworden tot een zuivere konstitutioneele fiktie heeft deze sanktie van het algemeen respekt, dat er al zijn waarde aan gaf, verloren. „De koning, het geloof en de wet" [1]) zei men vroeger. „Het geloof" nu be-

[1]) In het Fransch zijn die woorden, die in klank veel op elkaar gelijken: „le roi, la foi, la loi". *Vert.*

staat niet meer en zonder dat verdwijnen de koning en de wet, veranderd in spookbeelden.

IX.

De onkunde vermindert en bij de vereenigde revolutionaire evolutionisten zal de kennis weldra de macht hebben. Dat is het groote feit dat ons vertrouwen schenkt in het lot der menschheid; ondanks de oneindige samengesteldheid der dingen bewijst de geschiedenis ons dat de elementen van den vooruitgang het zullen winnen op die van den achteruitgang. Als men alle feiten van het hedendaagsche leven beschouwt, n.l. die welke getuigenis afleggen van een betrekkelijk verval en die welke integendeel op vooruitgang wijzen, dan kan men konstateeren dat de laatsten het winnen en dat de dagelijksche evolutie ons voortdurend nader brengt aan dat geheel van hervormingen, vreedzame of gewelddadige die men vooraf een „sociale revolutie" noemt en die vooral zal bestaan in de vernietiging van de despotieke macht van personen en zaken en de persoonlijke overmeestering van de voortbrengselen van den kollektieven arbeid.

Het groote feit is het ontstaan van de Internationale der arbeiders. Ongetwijfeld was zij er in kiem sinds de menschen van verschillende naties elkander in alle sympathie en voor hun gemeenschappelijke belangen hielpen; zij ontstond theoretisch op den dag waarop de wijsgeeren der XVIIIe eeuw aan de Fransche revolutie voorschreven de afkondiging van de Rechten van den mensch; maar deze rechten bleven slechts een formule en de wetgevende vergadering die ze had toege-

schreeuwd aan de wereld, wachtte zich wel ze toe te passen; zij durfde zelfs de slavernij der zwarten in St. Domingo niet afschaffen en gaf pas toe, na jaren van opstand, toen de laatste kans op overwinning tegen dien prijs behaald werd. Neen, de Internationale, die door alle beschaafde landen bezig was zich te vormen, werd zichzelve pas bewust in de tweede helft der XIXe eeuw en in de wereld van den arbeid verrees zij; de „heerschende klassen" deden er niet aan mede. De Internationale! Sinds de ontdekking van Amerika en het omzeilen om de aarde, is er geen belangrijker gebeurtenis in de geschiedenis der menschen. Columbus, Magelhaën, El Cano hadden het eerst de materieele eenheid der aarde vastgesteld, maar de normale toekomstige eenheid, die de wijsgeeren verlangden, kreeg pas een begin van verwerkelijking op den dag waarop Engelsche, Fransche en Duitsche arbeiders, het verschil van oorsprong vergetende en elkander begrijpende ondanks het verschil van taal, zich vereenigden om slechts één en dezelfde natie te vormen met minachting voor alle respektieve regeeringen. Het begin was klein; ternauwernood waren eenige duizenden in die vereeniging gegroepeerd, de primitieve cel der toekomstige Menschheid, maar de geschiedschrijvers begrepen het groote gewicht der gebeurtenis die plaats had. En van de eerste jaren van haar bestaan af, gedurende de Kommune van Parijs, kon men door de omverhaling der Vendômezuil zien dat de denkbeelden der Internationale levende werkelijkheid waren geworden. Ongehoord tot het tijdstip mag het heeten dat de overwonnenen met geestdrift het monument van oude zegepralen omverhaalden,

niet om lafhartig hen te vleien die op hun beurt overwonnen, maar om getuigenis af te leggen van hun broederlijk sympathie voor broeders die men tegen hen geleid had en van hun gevoelens van afschuw jegens meesters en koningen die hun onderdanen van tijd tot tijd naar de slachtbank brachten. Voor hen die zich buiten de kleinzielige partijtwisten weten te plaatsen en den gang der geschiedenis te beschouwen van een hooger standpunt, is er in deze eeuw geen teeken des tijds van meer indrukwekkende beteekenis dan de omverhaling van de keizerlijke zuil op een bed van mest!

Men heeft haar sinds dien tijd hersteld, evenals men het na den dood van Karel I met Lodewijk XVI deed met de koninkrijken Engeland en Frankrijk, maar men weet wat restauraties waard zijn; men kan de gaten wel stoppen maar de werking van den grond zal niet nalaten ze weer te openen: men kan de gebouwen op nieuw neerzetten, maar men kan niet het eerste geloof dat ze had opgebouwd, op nieuw geboren doen worden. Het verleden is niet te restaureeren en de toekomst is niet te vermijden. Het is waar dat een heel samenstel van wetten de Internationale verbiedt. In Italië noemt men haar een „vereeniging van Misdadigers” en in Frankrijk vaardigde men tegen haar de misdadigerswetten uit. Men straft er de leden met gevangenis en bagno. In Portugal is het noemen van den naam een misdaad, die zwaar gestraft wordt. Ellendige voorzorgen! Onder welken naam men haar vermomme, de Internationale der arbeiders bestaat niettemin en ontwikkelt zich steeds machtiger en meer solidair. Het is zelfs een zonderlinge speling van het lot om ons te wijzen

hoe deze ministers en magistraatspersonen, deze wetgevers en hun medeplichtigen wezens zijn bereid om zichzelven te bedriegen en hoe zij zich verwarren in hun eigen wetten. Hun wapenen hebben ter nauwernood dienst gedaan, of zij missen geheel verstompt reeds hun scherpte. Zij verbieden de Internationale, maar wat zij niet kunnen verbieden, dat is de natuurlijke en spontane overeenstemming van alle werklieden die denken, dat is het gevoel van solidariteit dat hen steeds meer vereenigt, dat is hun steeds inniger bondgenootschap tegen de parasieten van de verschillende naties en klassen. Deze wetten dienen slechts om de majestueuse en hoogwaardige personen die ze uitvaardigen, belachelijk te maken. Arme dwazen, die de zee willen gebieden terug te gaan!

Het is waar dat de wapens waarvan de arbeiders zich in hun strijd bedienen voor hun eischen, belachelijk kunnen schijnen en meestentijds zijn zij het ook; als zij zich te beklagen hebben over eenig schreeuwend onrecht, als zij willen getuigen van hun solidariteitsgeest met een beleedigd kameraad of als zij een hooger loon of korter werkdag eischen, dan dreigen zij de patroons met de armen kruiselings over elkaar; evenals de Plebejers van de republiek Rome, verlaten ze het werk dat zij gewoon zijn te verrichten en trekken zich terug op hun Mont Aventynschen heuvel. Men brengt hen echter niet meer tot hun werk terug door hun fabeltjes te vertellen van de maag en de andere leden des lichaams, ofschoon weldenkende bladen ons die verdediging in verschillende vormen opdisschen, maar men omringt hen met troepen, met geladen geweren, de gevelde bajonet en men bedreigt hen voortdurend met moord: dat

noemt men dan „de bescherming van de vrijheid van den arbeid".

Soms schieten de soldaten werkelijk op de werkstakers: een beetje bloed doopt den drempel der werkplaats of den ingang van de mijnput. Maar als de wapenen niet tusschen beiden komen, dan vervult niet minder de honger zijn taak; de arbeiders staan voor de onverbiddelijke noodzakelijkheid, daar zij geen spaarpenningen hebben en ook geen krediet; zij worden niet meer gesteund door de dronkenschap die de toorn en de geestdrift der eerste dagen hun hadden verleend en op straffe van zelfmoord moeten zij toegeven, moeten zij vernederd de opgelegde voorwaarden aannemen en met gebogen hoofd de werkplaats of de mijn weer ingaan, die zij gisteren nog het bagno noemden. Dat komt omdat de partijen niet gelijk tegenover elkander staan; aan den eenen kant is de kapitalist, die er fysiek wel bij staat, zonder vrees voor het behoud van zijn welvaart; de bakker en alle andere leveranciers gaan voort om zich rondom hem te beijveren om hem te helpen en de soldaten beschermen zijn woning; al de macht van den staat, zelfs zoo noodig, die van naburige staten, staan tot zijn dienst gereed. En aan den anderen kant een hoop menschen die de oogen neerslaan uit vrees dat men er de vonk in ziet schitteren en die in de afwachting van een wonder hongerig en zwervend rondwandelen.

En soms vertoont zich dat wonder. Deze verlegen patroon wordt opgeofferd door zijn kollega's, die het onnut vinden om zich met hem solidair te verklaren. Een ander fabriek- of werkplaatschef, die voelt

ongelijk te hebben, geeft toe aan de majesteit van het ware of ook wel aan den druk der openbare meening. Bij verschillende kleine stakingen waarbij de belangen slechts een klein kapitaal uitmaken en waar de eigenliefde der machtige finantiebaronnen geen gevaar loopt gekwetst te worden, behalen de arbeiders een gemakkelijke zegepraal: soms zelfs is een eerzuchtige konkurrent niet verschoond zoodat een kollega die hem hinderde, een poets werd gestoofd en dat hij doodelijk overhoop ligt met zijn arbeiders. Maar als het erom te doen is om aanzienlijke strijdpunten waarbij groote kapitalen op 't spel staan en de korpsgeest alle energie vereischt, laat het groote verschil van bronnen tusschen de strijdende machten de armen, die alleen beschikken over hun spieren en hun goed recht, niet toe op de overwinning te hopen tegen een verbond der kapitalisten. Deze kunnen hun weerstandsvermogen tot in het oneindige doen aangroeien en beschikken buitendien over alle bronnen van den staat en over den steun van alle transportmaatschappijen. De jaarlijksche statistiek der stakingen leert ons met overbiddelijke cijfers dat deze ongelijke botsingen steeds meer eindigen met de verplettering der stakende arbeiders.[1]) De krijgskunde van dit soort oorlogvoeren is overigens wel bekend; de chefs van werkplaatsen en maatschappijen weten dat zij in zulke gevallen vrijelijk beschikken kunnen over de

---

[1]) Wij oordeelen niet zoo ongunstig over de werkstakingen en meenen integendeel dat de statistiek der werkstakingen ons leert, 1o. dat ongeveer een derde eindigt met een volledige zegepraal, een derde met een volledige nederlaag, terwijl het laatste derde eindigt met een schikking waarbij de arbeiders toch altijd

kapitalen van soortgelijke maatschappijen, over het leger en den laagsten hoop hongerlijders.

Zoo moeten de geschiedschrijvers van den tegenwoordigen tijd erkennen dat in de verhoudingen van het milieu de praktijk van gedeeltelijke stakingen, door de massa ondernomen met de armen kruiselings over elkaar zeker geen kans oplevert om te komen tot een sociale verandering. Maar wat van belang is te bestudeeren, dat zijn niet zoozeer de feiten als de denkbeelden en de neigingen, die toekomstige gebeurtenissen doen geboren worden. En dan openbaart zich de macht der meening in de arbeiderswereld machtig, die kleine beweging van werkstaking verre overtreffende die in hoofdzaak erkent en bij gevolg in beginsel bevestigt het loonstelsel, d.w.z. de ondergeschiktheid der arbeiders aan de koopers van den arbeid. In de vergaderingen waar de gedachte van elkeen zich samenvat in een kollektieven wil, is de verhooging van loon niet het toegejuichte ideaal: voor de onteigening van grond en fabrieken, reeds beschouwd als het uitgangspunt van het nieuwe sociale tijdvak spreken de arbeiders van alle landen, in kongressen vereenigd, zich in alle eendracht uit. Engeland, de Vereenigde Staten, Kanada, Australië laten den eisch van Nationaliseering van den grond hooren en reeds hebben sommige gemeenten,

---

wat winnen. Dit einde is niet zoo ongunstig en wanhopig als het hier wordt voorgesteld, en 2o. moet men in aanmerking nemen dat de algemeene toestand zonder de werkstakingen ontegenzeggelijk veel slechter zou zijn, zoodat zij niet alleen medewerken tot verbetering maar ook achteruitgang tegenhouden.

Vertaler.

zelfs de regeering van Nieuw Zeeland het goed geoordeeld om gedeeltelijk te gemoet te komen aan de eischen des volks. Heeft niet de spontane letterkunde de socialistische liederen de hoop verleend dat alle voortbrengselen van den gezamenlijken arbeid allen ten goede zullen komen?

Neger van de werkplaats,
Arbeider van de mijn,
Heloot van de velden,
Sta op, machtig volk:
Arbeider, neem de machine!
Boer, neem het land!

En het wassende begrip van den arbeider vervliegt niet geheel in zangen. Sommige stakingen hebben een aanvallend en dreigend karakter aangenomen. Het zijn niet alleen meer daden van lijdelijke wanhoop, wandeltochten van hongerlijders die brood vragen! Sommigen van deze manifestaties hadden een zeer lastig aanzien voor de kapitalisten. Hebben wij niet in de Vereenigde Staten gezien hoe de arbeiders acht dagen lang meester waren van alle spoorlijnen in Indiana en een deel van de kust van den Atlantischen Oceaan? En was niet bij de groote staking der havenarbeiders te Londen de geheele wijk der Dokken in werkelijkheid in handen van een internationale massa, die broederlijk vereenigd was? Wij hebben nog betere dingen gezien. Te Vienne, dicht bij Lyon, hebben honderden arbeiders en arbeidsters, bijna allen wollenwevers op waardige wijze den Eersten Mei weten te vieren door de poorten eener fabriek te forceeren, niet als plunderaars, maar als rechtdoende: plechtig, ietwat op godsdienstige wijze, maakten zij zich meester van een stuk laken dat

zij zelven geweven hadden en rustig verdeelden zij het stuk, meer dan 300 meter lang, onder elkaar en dit zonder onkundig te zijn dat de brigades der gendarmerie, uit alle naburige steden telegrafisch opgeroepen, zich op het plein der stad groepeerden, om hun slag te leveren en misschien te fusileeren; maar zij wisten ook dat hun daad om de hand te leggen op de fabriek, het werkelijk kollektieve eigendom, geroofd door het kapitaal, niet vergeten zou worden door hun broeders in den arbeid zoowel als in het lijden. Zij offerden zich dus op voor het algemeen welzijn en duizenden menschen zwoeren dit voorbeeld te volgen. Is dat niet een gedenkwaardige datum in de geschiedenis der menschheid? Dat is een revolutie in de edelste beteekenis van het woord; overigens als de revolutie de macht aan haar zijde had gehad, zij zou er niettemin toch absoluut vreedzaam om gebleven zijn.

De groote vraag is maar om te weten of de moraal der arbeiders zulke daden veroordeelt of rechtvaardigt. Als zij meer en meer tot de overtuiging komt dat zij ze goedkeurt, zal zij overeenkomstige sociale daden te voorschijn roepen. De metselaar zal de woning opeischen die hij maakt, evenzoo zal de wever de stof nemen, door hemzelven geweven en de landbouwer zal de hand leggen op het voortbrengsel der voren in den grond. Dat is de hoop van den arbeider gelijk het de vrees is van den kapitalist. Eenige wanhoopskreten hebben zich doen hooren in het kamp der bevoorrechten en sommigen hebben reeds hun toevlucht genomen tot de sterkste maatregelen. Zoo is de beruchte

fabriek van Homestead en Pennsylvanië gebouwd als een citadel met alle middelen van verdediging en beteugeling tegen de arbeiders die de moderne wetenschap kan verschaffen. In andere fabrieken gebruikt men bij voorkeur het werk van gevangenen, die de staat welwillend levert voor een lager loon; alle pogingen der ingenieurs zijn gericht op het gebruik van de brutale kracht der machines, door den onbewusten drang van menschen zonder ideaal en zonder vrijheid gedreven. Maar zij die zich ontdoen van alle verstand kunnen dit alleen op voorwaarde van zelfverzwakking, zelfverminking om op die wijze de zegepraal voor te bereiden van menschen intelligenter dan zij: zij vluchten voor de moeilijkheden van den strijd, die hen weldra zal bereiken.

Van dat oogenblik dat de geest van terugeischen de massa der onderdrukten zal doordringen, zal elke gebeurtenis, zelfs die van het schijnbaar kleinste belang, kunnen eindigen in een schok van verandering: zoo doet een enkele vonk een heel vat kruit springen. Reeds wijzen de voorteekenen op den grooten strijd. Toen in 1890 de oproeping tot den „Eersten Mei", de wereld ingeslingerd door een onbekende, misschien en door een Australisch kameraad, weerklonk, zag men hoe al de arbeiders der wereld plotseling door èènzelfde gedachte werden aangegrepen. Zij bewezen dien dag dat de Internationale, hoewel officieel begraven, toch weer opgestaan was en dit niet op de stem der chefs, maar door den drang der massa. Noch de „wijze raadgevingen" der socialisten die in het gestoelte der macht zitten, noch de onder-

drukking der regeeringen konden de onderdrukten van alle natiën beletten zich één en broeders te gevoelen op den omtrek der planeet en dit elkander te zeggen. En het ging schijnbaar om een kleinigheid, een simpele platonische manifestatie, een woord van vereeniging.

De patroons en regeeringen, in werkelijkheid geholpen door de socialistische chefs zelven, hebben dit voorspellende woord gemaakt tot een waardelooze formule. Toch hadden dit woord, deze vastgestelde datum een beteekenis gekregen, episch door hun algemeenheid.

Elke andere onvoorziene, spontane, plotseling opkomende leuze kan nog verrassender uitkomsten opleveren. De macht der deugden, d.w.z. het geheel der ekonomische voorwaarden, zal ongetwijfeld voor de eene of andere zaak, naar aanleiding van eenig feit zonder groot belang, een der krisissen te weeg brengen, die zelfs de onverschilligen aanpakt en ze zullen plotseling die geduchte energie zien ontwikkelen, die opgestapeld ligt in het hart der menschen door het verkrachte gevoel van rechtvaardigheid, door het onverzoenlijk lijden, door den onverzadelijken haat. Elke dag kan ons zoo'n gebeurtenis brengen. Het wegzenden van een werkman, een plaatselijke staking, een toevallige moord kunnen de aanleiding zijn van de revolutie: het gevoel van solidariteit wint steeds meer en elke plaatselijke rilling kan de menschheid aan het waggelen brengen. Eenige jaren geleden had men een nieuwe vereenigingsleuze in de werkplaatsen, te weten: Algemeene Werkstaking. Dat woord scheen zonderling, men vatte het op als

utopie, een herschensschim, maar men herhaalde het luider en nu weerklinkt het zoo sterk dat de wereld der kapitalisten er menigmaal om beeft. Neen, de algemeene werkstaking is niet onmogelijk. Engelsche, Belgische, Fransche, Duitsche, Amerikaansche, Australische loonslaven begrijpen dat het van hen afhangt om op denzelfden dag al het werk te weigeren aan de patroons enz. Wat zij vandaag begrijpen, waarom zouden zij het morgen niet toepassen, vooral wanneer bij de werkstaking der arbeiders zich voegt die der soldaten? De bladen zwijgen met de grootste omzichtigheid als de soldaten in opstand komen of den dienst in massa verlaten. De behoudslieden die absoluut de feiten willen loochenen als zij niet overeenkomen met hun wensch, verbeelden zich graag dat eene dergelijke sociale afschuwelijkheid onmogelijk is, maar de kollektieve deserties, de gedeeltelijke opstanden, de weigering om te schieten zijn dingen die dikwijls voorkomen in de slecht gedisciplineerde legers en die niet heelemaal onbekend zijn in de meest sterke militaire organisaties. Degenen onder ons die zich de Kommune herinneren, zien nog in hun herinnering de duizenden manschappen die Thiers te Parijs had gelaten en die het volk ontwapende en zoo gemakkelijk voor zijn zaak overhaalde. Als de meerderheid der soldaten doordrongen zal zijn van den wil der staking, dan zal de gelegenheid om haar te verwerkelijken zich vroeg of laat wel voordoen.

De werkstaking of liever de stakingsgeest, opgevat in zijn ruimste beteekenis, heeft bovenal waarde door de solidariteit die zij maakt tusschen al degenen die het recht opeischen. Strijdende voor dezelfde zaak

leeren zij elkander liefhebben. Maar er bestaan ook werken van direkte associatie en deze dragen gelijkelijk bij in toenemende mate tot de sociale revolutie. Het is waar dat deze associaties van krachten tusschen de armen, landbouwers of industrieelen, groote beletselen ontmoeten ten gevolge van gebrek aan finantieele hulpbronnen bij de individuën; de noodzakelijkheid om zijn brood te verdienen noodzaakt hen bijna allen, hetzij om den geboortegrond te verlaten ten einde hun arbeidskracht te verkoopen aan den hoogstbiedende, hetzij te blijven waar men is op voorwaarden, hoe ellendig ook, die gemaakt zijn door de uitdeelers van het werk. Op alle wijzen zijn zij slaven en de dagelijksche bezigheden verbieden hen plannen voor de toekomst te maken, bondgenooten naar hun smaak te kiezen in den strijd des levens. Op een bizondere wijze komen zij dan tot verwerkelijking van een werk van geringen omvang, dat toch een karakter van nieuw leven aanbiedt ten opzichte van de omringende wereld. Echter hier en daar vertoonen zich enkele kenteekens van de toekomstige maatschappij bij de arbeiders, dank zij de gunstige omstandigheden en de macht der denkbeelden, die zelfs doordringt in sociale milieux, die toebehooren aan de wereld der bevoorrechten.

Dikwijls heeft men er genoegen in ons sarkastisch te vragen naar de min of meer kommunistische pogingen die reeds gedaan zijn in verschillende deelen der wereld en wij zouden weinig oordeelskracht moeten bezitten als het antwoord op die vragen ons ook maar eenigszins hinderde. Het is waar: de geschiedenis dezer associaties heeft ons veel meer mislukkingen

dan gelukkingen te vertellen en het zou ook niet anders kunnen zijn, omdat het betrof een geheele revolutie, de vervanging van den arbeid, individueel of kollektief, ten voordeele van een enkele, door den arbeid van allen ten bate van allen. De personen die zich groepeeren om in een dezer associaties met een nieuw ideaal te treden, zijn zelven niet geheel los van vooroordeelen, oude praktijken, ingeroest atavisme; zij hebben den ouden mensch nog niet uitgeschud! In den „anarchistischen" of „harmonischen" „Mikrokosmos, dien zij gevormd hebben, hebben zij altijd te strijden tegen de krachten van ontbinding, losmaking, die de gewoonten, de zeden, de familietoestanden die altijd zoo sterk zijn, de neigingen tot zoete raadgevingen, de terugkeer van wereldsche eerzucht, de behoefte aan avonturen, de lust in verandering vertegenwoordigen. De eigenliefde, het gevoel van waardigheid kunnen de nieuwelingen een zekeren tijd sterken, maar bij de eerste teleurstelling laat men zich gemakkelijk meeslepen door een stille hoop, nl. dat de onderneming niet zal kunnen slagen en dat men opnieuw zal gedompeld worden in de stormachtige golven van het uitwendige leven. Men herinnert zich de ervaringen van de kolonisten van Brook Farm in Nieuw-Engeland, die getrouw blijvende aan de associatie maar enkel door een band van deugd, door trouw aan hun eerste opwelling, niettemin in hun schik waren dat een brand hun gemeenschappelijk paleis vernietigde, daar zij op die wijze vrij waren van de door hen gedane belofte met een soort van inwendige eed, ofschoon buiten kloosterachtige vormen. Het is waar dat de vereeniging gedoemd was onder te gaan, zelfs zonder

dat brand den innerlijken wensch vervulde van velen, omdat de diepe wil der deelgenooten niet in overeenstemming was met de werking van hun kolonie.

Om gelijke redenen, d.w.z. door het gemis van aanpassing aan het milieu is de meerderheid der kommunistische kolonies te gronde gegaan: zij waren niet geregeld als kazernes of kloosters door den absoluten wil van godsdienstige of militaire meesters en door de niet minder absolute gehoorzaamheid der minderen, soldaten, monniken of nonnen; en aan den anderen kant hadden zij nog niet den band van volkomen solidariteit die het absolute respekt der personen, de intellektueele en artistieke ontwikkeling, het perspektief van een grootsch ideaal, dat onophoudelijk groeit, in zich. De gelegenheden tot verschil of zelfs tot oneenigheid zijn te meer te voorzien naar gelang de kolonisten, aangetrokken door het spiegelbeeld van een verafgelegen streek, zich gericht hebben naar een land zeer verschillende van het hunne, waar elk ding hun vreemd schijnt, waar de aanpassing aan den grond, het klimaat, de plaatselijke zeden onderworpen is aan de grootste onzekerheden. De „Phalanstériëns" die kort na de stichting van het tweede keizerrijk, Victor Considèrant volgden in de vlakten van noordelijk Texas, gingen hun ondergang met zekerheid te gemoet, omdat zij zich gingen vestigen te midden van bevolkingen wier brutale en groffe zeden hun fijne Parijsche opperhuid noodzakelijk moesten hinderen, omdat zij in aanraking kwamen met die afschuwelijke instelling der slavernij van de zwarten, waarover het hun zelfs verboden was door de wet hun gedachten uit te drukken. Evenzoo had de poging van Freiland of van het „Vrije

land", onder aanvoering van een Pruisisch officier in streken die alleen bekend waren door algemeene verhalen en met moeite veroverd door een uitdelgingsoorlog, in de oogen van den geschiedschrijver iets potsierlijks. Het was vooraf te zien dat al die heterogene elementen zich niet konden vereenigen tot een harmonisch geheel.

Geen enkele dier mislukkingen kan ons ontmoedigen, want de opeenvolgende pogingen wijzen op een onweerstaanbare spanning van den socialen wil; noch de rampspoeden noch de bespottingen kunnen de zoekers afbrengen van hun weg. Overigens hebben zij het voorbeeld der koöperatieve verbruiks- en andere vereenigingen voor oogen, die in den beginne ook groote moeilijkheden hadden te overwinnen en die nu in grooten getale een merkwaardigen bloei hebben bereikt. Velen dezer associaties, vooral de voorspoedigste, hebben haar doel geheel gemist, in dien zin dat de behaalde voordeelen en de wensch om er nog meer te behalen, de liefde tot winst heeft aangewakkerd bij de koöperateurs of althans hen afgebracht hebben van den revolutionairen gloed der jonge jaren. Dat is het grootste gevaar, daar de menschelijke natuur altijd klaar is om voorwendsels aan te grijpen ter vermijding van de gevaren van den strijd. Het is zoo gemakkelijk zich te verschansen achter zijn „goede werk", de bezigheden en gevaren die voortkomen uit de toewijding aan de revolutionaire zaak in al haar omvang vermijdende. Men zegt tot zich zelven dat het allereerste is de onderneming te doen slagen waaraan de kollektieve eer van een groot aantal vrienden verbonden is en langzamerhand

laat men zich meeslepen tot de kleine praktijken van den gewonen handel: men had den vasten wil om de wereld te hervormen en men hervormt zich zelven heel simpel tot een kruidenier.

Toch kunnen de eerlijke en leergierige anarchisten groote leering trekken uit die tallooze koöperaties die overal verrezen zijn en die zich met elkander verbinden steeds grooter organismen vormende om zoo de meest verschillende funkties te omvatten, die van de industrie, van het transport, van den landbouw, van de wetenschap, van de kunst en van het genot. De wetenschappelijke praktijk van wederkeerig hulpbetoon verspreidt zich en wordt gemakkelijk: er blijft niet meer over dan er zijn ware beteekenis en zedelijkheid aan te geven, door al die ruiling van diensten te vereenvoudigen, door alleen een statistiek van voortbrengselen en verbruik te stellen in de plaats van al die groote debet- en creditboeken, die onnut worden.

En deze diepgaande revolutie is niet alleen op weg vervuld te worden, zij verwerkelijkt zich hier en daar. Het zou onnut zijn de pogingen te signaleeren die ons toeschijnen het meest te naderen tot ons ideaal, want hun kansen van welslagen kunnen slechts stijgen als het stilzwijgen voortgaat ze te beschermen, als het middel de reklame hun bescheiden begin niet verstoort. Herinneren wij ons de geschiedenis van de kleine vereeniging van vrienden die zich groepeerden onder den naam van „Kommune van Montreuil". Schilders, meubelmakers, tuinlieden, huishoudsters, onderwijzeressen hadden zich in 't hoofd gezet om voor elkander te werken zonder een kashouder als

tusschenpersoon en zonder raad te vragen aan den ontvanger of den notaris. Hij die stoelen of tafels noodig had nam ze bij den vriend die ze maakte; hij, wiens huis niet meer zindelijk was, waarschuwde een kameraad, die morgen zijn kwast en zijn verfpot meebracht. Als het mooi weer was, tooide men zich met net linnen dat door de burgeressen was gestreken, dan ging men wandelen en versche groenten plukken bij den kameraad tuinman en dagelijks leerden de kinderen lezen bij de onderwijzeres. Dat ging al te mooi! Zoo'n schandaal moest ophouden. Gelukkig bracht een „anarchistische aanslag" de vrees onder de bourgeois en de minister wiens naam aan „misdadige konventies" herinnerde, had het goede denkbeeld aan de behoudslieden een dekreet van arrestatie en huiszoekingen in menigte aan te bieden. De brave deelnemers aan de Kommune van Montreuil vielen erin en de schuldigste, d.w.z. de beste hadden die vermomde marteling te ondergaan die men de geheime instruktie noemt. Zoo doodde men de kleine gevreesde Kommune, maar geen vrees, zij zal herleven.

X.

Ik herinner mij nog, alsof ik het nu beleefde, een treffend uur van mijn leven waarin de bitterheid der nederlaag niet opwoog tegen de geheimzinnige en diepe bijna onbewuste vreugde, gehandeld te hebben naar mijn hart en wil, mijzelf te zijn geweest ondanks de menschen en het lot. Een kwart eeuw is sinds dien tijd vervlogen.

De kommune van Parijs was in oorlog tegen de

troepen van Versailles en het batailjon waarin ik stond, was op het plateau van Chatillon gevangen genomen. Het was ochtend, een kordon soldaten omringde ons en officieren liepen trotsch en spottend voor ons. Sommigen beleedigden ons; een hunner die later ongetwijfeld een der elegante sprekers van de wetgevende vergadering werd, had het druk over de dwaasheid der Parijzenaars: maar wij hadden andere zorgen aan ons hoofd dan naar hem te luisteren. Hij die mij het meeste trof, was een man sober in woorden, streng van blik, de gestalte van een asceet, waarschijnlijk een kale landjonker die opgevoed was door de Jezuïten. Hij liep langzaam op den steilen kant van het plateau en teekende zich als een leelijke zwarte schaduw af tegen het verlichte Parijs. De zonnestralen wierpen gouden vlekken op de huizen en kerken; nooit had mij de schoone stad, de stad der revoluties, mooier toegeschenen! „Gij ziet uw Parijs!" zei de sombere man terwijl hij ons met zijn wapen de schitterende schilderij toonde: „daar zal geen steen van op den anderen blijven".

Terwijl hij dit bijbelsche woord van zijn meesters, vroeger toegepast op Ninevé en Babylon, herhaalde, hoopte de fanatieke officier ongetwijfeld dat zijn woord van haat een profetie zou zijn. Parijs is niet gevallen, niet alleen is er steen op steen gebleven, maar zij wier bestaan hem Parijs deed vervloeken, d.w.z. die 35000 man die men worgde op de straten, in de kazernes en op de begraafplaatsen, zijn niet te vergeefs gestorven en uit hun asch zijn wrekers opgestaan. En hoeveel andere Parijzen, hoeveel andere brandpunten van bewuste revolutie zijn niet

geboren in de wereld! Waar wij ook gingen, te Londen of te Brussel, te Barcelona of te Sydney, te Chicago of te Buenos Aires, overal hebben wij vrienden gehad die voelen en spreken zooals wij. Onder de groote vesting die de erfgenamen van het Cesaristische en pauselijke Rome hebben gebouwd, is de grond overal ondermijnd en men verwacht een ontploffing. Zou men nog evenals in de XVIIIe eeuw Lodewijk XV's vinden, onverschillig genoeg om de schouders op te halen en te zeggen: Na mij de zondvloed? Heden, morgen misschien zal de groote gebeurtenis uitbreken. Balthazar is aan het feestmaal maar hij weet goed dat de Perzen de muren der stad beklauteren.

Evenals de artist die steeds aan zijn werk denkt, het geheel in zijn hoofd heeft voordat hij schrijft of schildert, evenzoo ziet de geschiedschrijver vooraf de sociale revolutie; voor hem heeft zij plaats gehad. Wij echter zullen ons niet laten verlokken door illusies: wij weten dat de eindzegepraal ons nog heel wat bloed, heel wat vermoeienissen en angsten zal kosten. Op de Internationale der verdrukten antwoordt een een Internationale der onderdrukkers. Vakvereenigingen organiseeren zich door de heele wereld om alles te bemachtigen, voortbrengselen en voordeelen, om alle menschen in te deelen in één groot leger van loonwerkers. En deze vakvereenigingen van milliardairs en spekulanten, besnedene en onbesnedene, zijn absoluut zeker dat zij door de almacht van het geld te hunner beschikking hebben de regeeringen en hun gereedschappen van onderdrukking: leger, magistratuur en politie. Zij hopen buitendien dat door de slimme

oproeping van rassen- en volk'renhaat zij erin zullen slagen om de menigte die uitgezogen wordt te houden in dien toestand van patriotische en nietige onkunde die de slavernij in stand houdt. In waarheid al die oude twistpunten, die tradities van oude oorlogen en die hoop op wraak, die illusie van het vaderland met zijn grenzen en gendarmes, en de dagelijksche ophitsingen der beroeps-chauvinisten, soldaten of journalisten, dit alles voorspelt ons nog veel moeite, maar wij hebben voordeelen die men ons niet kan ontnemen. Onze vijanden weten dat zij een noodlottig werk najagen en wij weten dat het onze goed is; zij verachten elkaar en wij beminnen elkaar; zij trachten de geschiedenis terug te doen gaan en wij houden gelijken tred met haar.

Zoo breken de groote dagen aan. De evolutie heeft plaats gehad, de revolutie kan niet uitblijven. Overigens volstrekt zij zich niet onophoudelijk onder onze oogen door veelvuldige schokken. Hoe meer bewust de arbeiders, die het sterkste in aantal zijn, zullen zijn van hun kracht hoe gemakkelijker en vreedzamer zullen de revoluties wezen. Eindelijk zal alle oppositie moeten toegeven en zelfs zonder strijd toegeven. De dag zal aanbreken waarop de evolutie en de revolutie die elkaar onophoudelijk opvolgen, van den wensch tot een feit, van de gedachte tot een werkelijkheid, zich zullen oplossen tot één en hetzelfde verschijnsel. Zoo werkt het leven in een gezond organisme, het leven van een mensch evenals dat van een wereld.

EINDE.